

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**EKOLOJİK İKİLEMLER ve HAYVAN HAKLARI:
YETKECİLİK, SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ ve DEĞERLER
AÇISINDAN BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Selinay ÇAĞLAR AKOĞLU

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI

EKOLOJİK İKİLEMLER ve HAYVAN HAKLARI:
YETKECİLİK, SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ ve DEĞERLER
AÇISINDAN BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Selinay ÇAĞLAR AKOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Derya HASTA

Ankara-2014

TEŞEKKÜRLER

Öncelikle değerli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Derya Hasta'ya, tezimi titizlikle okuyarak değerlendirdiği, her daim yapıcı eleştirileri ve rehberliği ile bana destek olduğu için çok teşekkür ederim. Ayrıca jürimde yer alan Prof. Dr. Zehra DÖKMEN ve Yrd. Doç. Dr. Hatice KARAÇANTA' ya tezimi okuyarak eleştiri ve önerilerini benimle paylaştıkları için teşekkür ediyorum.

Psikoloji lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince desteğini benden esirgemeyerek bana rehberlik eden değerli hocam Doç. Dr. M. Ersin KUŞDİL'e, yüksek lisans eğitimim ve tez çalışma süresince sorularımı yanıtsız bırakmayan Prof. Dr. Ali Dönmez'e teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte hayatıma girerek bana destek olan ve her zaman destek olacağını hissettiren, neşesi ve enerjisiyle en zor anlarımı kolaylaştıran sevgili eşim Çağlar'a teşekkür ediyorum. Tüm yaşamım boyunca olduğu gibi, yüksek lisans eğitimim süresince de yanımda olan ve desteğini esirgemeyen aileme özellikle de stresli olduğum anlardaki sabrı ve her daim hissettirdiği sevgisi için anneme teşekkür ederim.

Hayatıma güzel dostlar kattığım bu süreçte öncelikle buna vesile olan sevgili Gözde TEZCAN'a, bana her daim Ankara'da evim olduğunu hissettiren Melike GUZEY ve Fatma YAŞIN'a hem dostlukları hem de bu çalışma süresince zorlandığım her anda destek olarak motive ettikleri için çok teşekkür ederim.

Çalışmam süresince benden desteğini esirgemeyen ve her daim yanımda olan herkese minnettarım iyi ki varsınız...

İÇİNDEKİLER

1.BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Toplumsal İkilemler.....	3
1.1.1 İki kişili Toplumsal İkilemler.....	6
1.1.2. Çok Kişili Toplumsal İkilemler.....	8
1.1.2.1. Kamusal Mal İkilemleri (Toplumsal Çit)	9
1.1.2.2. Ortak Alan İkilemleri (Toplumsal Tuzak)	10
1.1.2.3. Ekolojik İkilemler.....	12
1.2. Hayvan Hakları.....	15
1.3. Yetkecilik.....	21
1.3.1. Yetkecilik, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları.....	24
1.4 Sosyal Baskınlık Yönelimi.....	27
1.4.1.Sosyal Baskınlık Yönelimi, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları.....	33
1.5. Değerler.....	35
1.5.1. Değerler, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları.....	40

1.5.2. Sosyal Baskınlık Yönelimi, Yetkecilik ve Değerler.....	46
1.6.Araştırmanın Denenceleri.....	51
2.BÖLÜM	
YÖNTEM.....	56
2.1. Örneklem.....	56
2.2. Veri Toplama Araçları.....	57
2.2.1. Demografik Bilgi Formu.....	57
2.2.2.Portre Değerler Formu.....	58
2.2.3. Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği.....	60
2.2.4. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutum Ölçeği.....	61
2.2.5. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği.....	62
2.2.6. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği.....	63

3. BÖLÜM

BULGULAR.....	69
3.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular.....	69
3.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular.....	73
3.2.1. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler.....	73
3.2.2. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler.....	76
3.3. Değişkenlerden Alınan Puanların Cinsiyet ve Hayvan Sahibi Olma Durumu Açısından Karşılaştırılması.....	79

4. BÖLÜM

TARTIŞMA.....	86
4.1. Korelasyon Analizinden Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	87
4.1.1. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumlara Yönelik Korelasyon Bulgularının Tartışılması.....	88
4.1.2 Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlara Yönelik Korelasyon Bulgularının Tartışılması.....	92

4.1.3 Diğer Değişkenler Arasındaki Korelasyon Bulgularının Tartışılması	94
4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulguların Tartışılması	97
4.2.1. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenlerin Tartışılması	97
4.2.2. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenlerin Tartışılması	100
4.3. Cinsiyet ve Hayvan Besleme Açısından Gözlenen Farklılıkların Tartışılması	103
SONUÇ ve ÖNERİLER	109
ÖZET	112
ABSTRACT	114
KAYNAKÇA	116
EKLER	136
EK 1. Cinsiyet X Hayvan Sahibi Olma Ortak Etkisi Ortalamaları ve Standart Sapmaları	136

EK 2. Hayvanları Sevip Sevmeme ve Hayvan Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Yapılan Manova Sonuçları.....	137
--	------------

Çizelge Ek 1. Hayvan Sevip Sevmeme Temel Etkisine Ortalama ve Standart Sapmalar.....	139
---	------------

Çizelge Ek 2. Hayvanları Sevip Sevmeme ve Hayvan Sahibi Olup Olmama Ortak Etkisi Sonucunda Gözlenen Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapmaları.....	141
--	------------

EK 3. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	142
--	------------

EK 4. Araştırmada Kullanılan Anket Formu.....	144
--	------------

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Değer Türlerine Ait Tanımlamalar.....	39
---	-----------

Çizelge 2. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri.....	57
--	-----------

Çizelge 3. Madde Test Korelasyonu ve Faktör Analizi Sonuçları.....	66
---	-----------

Çizelge 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar.....	71
---	-----------

Çizelge 5. Ekolojik İkilemleri Yordayan Değişkenler.....	74
---	-----------

Çizelge 6. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler için Regresyon Analizi Bulguları.....	75
Çizelge 7. Hayvan Haklarını Yordayan Değişkenler.....	76
Çizelge 8. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler için Regresyon Analizi Bulguları	78
Çizelge 9. Cinsiyet Temel Etkisine İlişkin MANOVA Bulguları	80
Çizelge 10. Ölçek Puanlarından Alınan Cinsiyet Temel Etkisi Ortalamaları.....	81
Çizelge 11. Hayvan Sahibi Olma Temel Etkisine İlişkin MANOVA Bulguları.....	83
Çizelge 12. Ölçek Puanlarından Alınan Cinsiyet ve Hayvan Sahibi Olma Temel Etkisi ile Cinsiyet X Hayvan Besleme Ortak Etkisi Ortalamaları.....	84

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Schwartz'ın Değer Kuramı'ndaki Değerler ve Üst Değer Boyutları Arasındaki İlişkiler Modeli.....	37
---	----

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Günümüzde, ekolojik sorunların ortaya çıkmasında, insanların yalnızca kendi çıkarlarını düşünerek gelecekte oluşabilecek felaketleri önemsememeleri ya da görmezden gelmelerinin payı büyüktür. Başka bir deyişle, insanların ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkar ya da toplumsal çıkar doğrultusunda yaptıkları seçimlerin dünyanın gelecekte ne kadar yaşanabilir bir yer olacağı üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Ekolojik ikilemler, doğal çevreye ilişkin konularda, insanların kişisel çıkarları ya da toplumun tamamının yararına olacak şekilde doğanın çıkarı doğrultusunda davranmaya ilişkin tercihlerini kapsamaktadır (Edney, 1980; Gifford ve Hine, 1997; Hardin, 1970; Yalçın, 2009). Kuşkusuz, ekolojik ikilem durumlarında, kişisel çıkarı bir kenara bırakarak, toplumun ve doğanın çıkarını gözeterek yapacağımız seçimler gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir dünya bırakmamızı olanaklı kılacaktır. Bu açıdan bakıldığında, insanların bu ikilemler karşısındaki tutum ve davranışlarının nelerden etkilendiğini belirlemek büyük önem kazanmaktadır. Buradan hareketle, ekolojik ikilem durumlarında insanların sergilediği davranış biçimleriyle (kişisel çıkara yönelik davranış-toplumsal çıkara yönelik davranış) ilişkili değişkenlerin araştırma konusu olarak seçildiği bu çalışmada, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerin ekolojik ikilemlerle ilişkisi araştırılmaktadır. İlgili yazın incelendiğinde, ekolojik ikilem durumlarında insanların seçimleri üzerinde etkili olan bir çok değişken (grubun büyüklüğü, iletişim, toplumsal değer yönelimi gibi) karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu

araştırmanın konusunu oluşturan “yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler ile ekolojik ikilemler arasındaki ilişkiyi” bir arada inceleyen bir çalışmayla karşılaşılmamıştır.

İnsanların ekolojik ikilemler karşısındaki tutumlarının, ekolojinin doğal bir parçası olan hayvanlara ilişkin tutumlarıyla da ilişkili olduğu düşünülmektedir. DEFRA (2012) küresel ısınma sonucu buzulların erimeye başladığını ve bunun bir sonucu olarak bazı hayvan türlerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Bu durumun da işaret ettiği gibi, insanların ekolojik dengeyi ya da doğal çevreyi tahrip edici davranışları hayvanları da etkileyen olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ancak, ekolojik ikilemlerin konu edildiği çok sayıda çalışmada (örneğin, Jager ve diğ, 2000; Pavitt ve diğ, 2009; Stern, 1976; Vugt ve Samuelson, 1999) hayvan haklarına ilişkin tutumların gözardı edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle araştırmada, hayvan haklarına ilişkin tutumlar üzerinde de durulmakta, aynı değişkenlerin (yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler) hayvan haklarına ilişkin tutumlarla olan ilişkisi de araştırılmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, ekolojik ikilemler insanları ekolojik konularda “kişisel çıkar yanlısı” ya da “ortak çıkar yanlısı” davranma seçenekleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Aşağıda, ekolojik ikilemler üzerinde daha ayrıntılı olarak durulmaktadır. Ancak öncesinde, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, içinde ekolojik ikilemleri de barındıran toplumsal ikilemlerden söz etmek yararlı olacaktır.

1.1. Toplumsal İkilemler

Toplumsal ikilemler, insanların kendi çıkarları ya da diğerleriyle ortak çıkarları doğrultusunda davranmaya ilişkin tutumlarını kapsamaktadır. Toplumsal ikilem durumlarında bireyler, ya kişisel çıkarlarını gözeterek eylemlerinin başkaları üzerinde yaratabileceği olumsuz sonuçları göz ardı ederek bencilce davranmakta ya da hem kendilerinin hem de diğerlerinin yararını gözeterek ortak çıkar doğrultusunda hareket etmektedir (Dawes, 1980, 2000; Kollock, 1998).

Dawes'e göre (1980) toplumsal ikilemler, ikilem durumlarında insanların tercih ettiği davranış örüntülerini ve bu davranış örüntülerinden doğan sonuçları içermektedir. İkilem durumları iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk koşulda insanlar kendi çıkarlarına yönelik davranırken, diğerlerini dikkate almamakta ve bunun sonucunda kendileri için yüksek kazanım elde ederken ortak çıkara zarar vermiş olmaktadır. Herkesin ortak çıkar doğrultusunda davrandığı ikilem durumlarının söz konusu olduğu bir diğer koşulda ise, insanların kendi çıkarlarını düşünerek davrandığı koşuldan çok daha olumlu sonuçlar gözlenmektedir. Kollock (1998), toplumsal ikilem durumlarında, insanların kendi çıkarları doğrultusunda karar almaları sonucunda ortaya çıkacak olumsuz durumların, herkes için kötü olacağını belirtmektedir. Örneğin, bir çiftçi gereğinden fazla ürün elde etmek için sulama kaynaklarını kullanabileceğinin en üst seviyesinde kullanırsa ya da bir balıkçı yeterli olandan daha fazla avlanırsa, kısa vadede kendi çıkarını gözeterek kişisel olarak mantıklı davranmış olacaktır. Ancak, herkesin bu şekilde davranması uzun vadede, balık türlerinin sona ermesi ya da yeraltı sularının

tükenmesiyle sonuçlanacak, kısa vadede kişisel çıkar için mantıklı olan seçimler uzun vadede ortak çıkar açısından hiç de akıllıca olmayacaktır (Kollock, 1998).

Özetlemek gerekirse, toplumsal ikilem durumlarında insanlar, kısa vadede kendi çıkarları doğrultusunda mı yoksa uzun vadede ortak çıkar doğrultusunda mı davranacakları konusunda bir çelişkiyle karşı karşıyadır. Böylesi durumlarda alınan kararlar ise hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan toplumsal ikilem durumları düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır. Dawes (1980) toplumsal ikileme yol açan durumlarından bazılarını üç başlık altında toplamıştır: Enerji tüketimi, çevre kirliliği ve hızlı nüfus artışı. Aşırı enerji kullanımı küresel ısınma ve enerji kesintisine, gereksiz yere özel araba kullanımı çevre kirliliğinin artmasına ve hızlı nüfus artışı sosyal güvenliğin ya da yaşlılar için yapılan iyileştirmelerin sınırlandırılmasına neden olduğu için, uzun vadede herkes için zararlı sonuçlara yol açmaktadır.

Schroeder ve arkadaşları (2003) ise, yukarıdaki bilgilerle tutarlı olarak toplumsal ikilemlerin ‘yarışmacılık’ ve ‘işbirliği’ olmak üzere iki tanımlayıcı özelliğinden bahsetmektedir. Yarışmacılık, insanların kendi kişisel yararları ya da ekonomik hedefleri doğrultusunda davranmasıdır. İşbirliği ise, bireyin grubunun yararı için kişisel çıkarlarından fedakârlık ederek, kendisi gibi düşünen diğerleriyle birlikte hareket etmesidir. Kişilerin yarışmacı ya da işbirlikçi davranışları ise hem üyesi oldukları gruplar hem de yaşadıkları çevre için farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Toplumsal ikilem durumlarında ortaya çıkan yarışmaya karşı işbirliği çelişkisi, oyun kuramlarına dayandırılmaktadır (Schroeder ve diğ., 2003). Başka bir deyişle, ilgili

yazın incelendiğinde, toplumsal ikilemlerin oyun kuramları çerçevesinde oluşturulan çeşitli hikâyeler üzerinden açıklandığı anlaşılmaktadır (Dawes, 1980; Kollock, 1998; Liebrand, 1983). Toplumsal ikilemleri açıklamak için en fazla yararlanılan hikâyeler, *Tutuklunun Çıkmazı (Prisoner's Dilemma) oyunu*, *Ortak Alanlar Trajedisi (Tragedy of Commons)*, *Kamusal Mal (Public Goods) Sağlama Problemi*, *Güvence Oyunu (Trust Game)* ve *Tavuk Oyunu (Chicken Game)*'dur. Bu oyunlar daha sonra, “iki kişili toplumsal ikilemler” ve “çok kişili toplumsal ikilemler” başlıkları altında anlatılmaktadır.

Dawes (1980) ve Kollock (1998), toplumsal ikilemleri sınıflandırırken dikkat edilmesi gereken en önemli noktanın ikilem durumunda yer alan kişi sayısı olduğunu belirtmektedir. İkilem durumunda yer alan kişi sayısına göre toplumsal ikilemleri açıklamada kullanılan metaforlar farklılaşmaktadır.

Durumdaki kişi sayısına göre toplumsal ikilemler *çok kişili toplumsal ikilemler (N-person social dilemma)* ve *iki kişili toplumsal ikilemler (two person social dilemma)* olarak ikiye ayrılmaktadır (Liebrand, 1983; Kollock, 1998). Dawes'e (1980) göre bu ayrım üç farklı noktaya dayanmaktadır. İlk olarak, çok kişili toplumsal ikilem durumlarında insanlar eylemlerinin fark edilemeyeceğini düşünerek sorumluluk almayabilirler. Örneğin, diğerlerince fark edilmeyeceğini düşünerek gereğinden fazla su tüketebilirler. Diğer bir ifadeyle, diğerleri tarafından yakalanmayacaklarını düşünen ve bencilce davranan bu bireyler, toplumsal çıkar doğrultusunda eylemde bulunanların (örneğin, su tüketimi konusunda özenli olanların) katkılarından yararlanarak “bedavacı”

(free ride) davranabilirler. İki kişili toplumsal ikilem durumlarındaysa, bireyler hem kendilerinin hem de karşı tarafın eylemlerinin birbirleri üzerinde yaratacağı etkinin farkındadırlar. İkinci olarak, iki kişili toplumsal ikilem durumlarında, eylemlerin ya da yapılan seçimlerin bedelini, yalnızca taraflardan biri öderken; çok kişili toplumsal ikilem durumlarında “yan etki” olarak da isimlendirilen söz konusu bedeli/bedelleri bütün grup üyeleri öder. Son olarak, iki kişili ikilem durumlarında bireyler karşı tarafın ne kazanacağı konusunda bilgi ve kontrole sahiptir. Çok kişili toplumsal ikilem durumlarındaysa, kişiler diğerlerinin kazancı konusunda çok az kontrol ve bilgiye sahiptir (Dawes, 1980).

1.1.1. İki kişili Toplumsal İkilemler

İnsanların verdiği birçok önemli karar, kişinin kendisi ve diğerleri için oluşabilecek sonuçların karşılıklı olarak bağımlı olduğu durumları kapsamaktadır. Oyun kuramları açısından bakıldığında, iki kişinin yer aldığı ikilem durumları bireylerden birinin tek başına mevcut seçeneklerden birini seçmesini gerektiren oyunları içermektedir (Liebrand, 1983). Liebrand, iki kişili toplumsal ikilemleri açıklamada kullanılan üç farklı oyundan bahsetmektedir. İlgili yazında, Liebrand’ın da belirttiği gibi iki kişili toplumsal ikilemleri açıklamada ağırlıklı olarak, “tutuklunun çıkmazı”, “güvence oyunu” ve “tavuk oyunu”na yer verilmektedir (Dawes 1980; Liebrand, 1983, Kollock, 1998).

Tutuklunun Çıkmazı. Bu oyun düzeneğinde hikâye, banka soygunu gerçekleştiren iki kişinin tutuklanarak tek kişilik hücrelere konulmaları ve birbirlerinden ayrı olarak

sorgulanmaları ile başlar. Tutukluların suçları savcı tarafından kanıtlanamamaktır. Bu nedenle savcı, tutukluları suçlarını itiraf etmek ya da etmemek seçenekleriyle karşı karşıya bırakır. Tutuklulardan her ikisi de suçunu itiraf ederse 5 yıl ceza alacaklardır. İkisi de suçunu itiraf etmezse 1 ay gibi kısa süreli bir ceza ile kurtulacaklardır. Eğer tutuklulardan biri suçunu itiraf eder diğeri etmezse, itiraf eden suçlu özgürlüğüne kavuşacak, diğeri suçlu 10 yıl tutukluluk cezası alacaktır (Liebrand, 1983). İki kişi arasında geçen bu oyunda, görüldüğü üzere kişinin diğeri düşünmeden kendi çıkarı doğrultusunda davranması diğeri için en olumsuz sonuca yol açarken, kişinin kendisi için en olumlu sonucu yaratmaktadır (Dawes, 1980, Liebrand 1983 ve Kollock, 1998). Bu oyunda, kişilerin en bencilce davrandığı koşul hariç (tek taraflı itiraf) kişi ne kadar bencilce davranırsa sonuçları diğeri kişi ve kendisi için o kadar kötü olmaktadır

Güvence Oyunu. Oyunun çıkış noktası karşılıklı güvendir. Eğer kişi ortağının işbirliği içinde olacağından eminse kendisi de işbirliği gösterme eğiliminde olacaktır. Kazanç oranı tarafların işbirliği yapma düzeyinin düşmesiyle azalmaktadır. Ortaklardan birinin işbirliği yaptığı, diğeri yapmadığı durumda elde edilen kazanç iki tarafın da işbirliği yapmadığı durumdakinden daha yüksektir. Her iki taraf için de en yüksek kazanç ise karşılıklı işbirliği yapıldığı durumda ortaya çıkmaktadır (Liebrand, 1983; Kollock, 1998). Liebrand'ın (1983) örneğinde, en iyi atletin kim olduğunu belirlemek üzere iki atlet bir maraton koşusuna katılmaktadır. Yarışın dürüst bir yarış olması istenmekle beraber atletlerin doping alıp almayacağı belirsizdir. Birbirine güvenerek doping almayan atletler dürüst bir yarış gerçekleştirmiş olacakken her iki atlette doping

alırsa birbirlerine karşı avantajlı duruma geçemeyeceklerdir. Atletlerden birinin doping alması ise onu avantajlı konuma taşıyacaktır.

Tavuk Oyunu. Oyun iki kişinin kullandıkları otomobilleri birbirlerinin üzerine doğru sürmeleriyle başlamaktadır. Bu iki kişi, karşılıklı olarak belirlenen kalkış noktalarından hareket ederek araçlarını birbirlerinin üzerine doğru sürerler. Belirlenmiş olan bitiş noktasına ilk gelen oyunu kazanır. Oyun sırasında taraflar birbirini tehdit etmek ve belirlenen noktaya erken varmak amacıyla hızlarını arttırmırlar. Bu esnada direksiyonu ilk kıran kişi tavuk olarak adlandırılır ve direksiyonu kırmayan oyunu kazanır. Tutuklunun çıkmazı ve güvence oyunundan farklı olarak bu oyunda en az kazanç getiren iki tarafın işbirliği yapmadığı, çarpışmanın gerçekleştiği koşuldur (Kollock, 1998).

1.1.2. Çok Kişili Toplumsal İkilemler

Doğal kaynakların tükenmesi, hızlı nüfus artışı, fazla enerji kullanımı gibi sorunlar yalnızca iki kişinin birbirine bağımlı olarak yarattığı sonuçlarla açıklanamaz. Bunlar tüm insanlığın davranışlarından doğan, yanlış yapan herkesin sorumlu olduğu sorunlardır. Brewer ve Kramer'ın (1986) belirttiği gibi çok kişili toplumsal ikilemler genellikle, kişisel çıkar açısından mantıklı olan bireysel davranışların kolektif felaketlere yol açtığı durumları kapsamaktadır.

Gerçek hayatta daha çok, çok kişili toplumsal ikilem durumları karşımıza çıkmaktadır. Bu ikilemler her bir kişi için oluşacak kazanımlar ve zararlar doğrultusunda

iki ayrı kategoride ele alınmaktadır (Brewer ve Kramer, 1986, Kollock, 1998). Bu kategorilerden ilki, “*toplumsal çit*” (*social fence*) olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal çit, bireylerin ortak çıkar doğrultusunda davrandığı ve bu durumdan tüm grubun yararlandığı ya da bireylerin kişisel çıkarları doğrultusunda bencilce davranarak herkes için kötü sonuçlara yol açtıkları ikilem durumlarıdır (Rothstein, 2005). Çok kişili diğer bir toplumsal ikilemse, “*toplumsal tuzak*” (*social trap*) olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal tuzak, insanların bencilce davranışları nedeniyle tüm grup için geri dönüşü olmayan kötü sonuçlara neden oldukları durumları kapsamaktadır (Platt, 1973). Özetle, toplumsal tuzak durumunda insanlar anlık çıkarları doğrultusunda davranarak diğerlerinin de bedel ödemesine neden olmaktadır. Bu kategoriler iki ayrı metafor çerçevesinde çalışılmaktadır: *kamusal mal ikilemleri* (toplumsal çit) ve *ortak alanlar trajedisi* (toplumsal tuzak).

1.1.2.1. Kamusal Mal İkilemleri (Toplumsal Çit)

Kamusal mallar, insanların katkıda bulunup bulunmamalarından bağımsız olarak yararlandıkları kamu hizmetine sunulmuş kaynaklardır. Örneğin insanlar, hiçbir kişisel katkıda bulunmadan mahallelerinde bulunan oyun parkından yararlanabilir ya da otobüs duraklarını kullanabilirler (Dawes, 2000; Kollock, 1998). Örneklerden de anlaşılacağı üzere kamusal mallar, insanların rahatlıkla ulaştığı ve hiç bir katkıda bulunmaksızın keyif aldıkları koşullar yaratırlar (Kollock, 1998, Schroeder ve diğ., 2003). Ancak, kamusal mallardan yararlanan insanlar genellikle kişisel olarak mantıklı bir karar verdiklerini düşünerek bedavacı davranırlar. Bu malları hoyratça kullanırlar ve onların

korunması için katkıda bulunmazlar. Herkesin bu şekilde davranması ise kamusal malların ömrünün azalmasına, kullanım sürelerinin kısılmasına yol açar. Özetle, kamusal mal ikilemlerinde, yatırım yapmayı mantıksız bularak hiç kimsenin kişisel olarak katkıda bulunmadığı kamusal mallar çok daha kısa bir sürede kullanılamaz hale gelmekte ve bu durumdan herkes zararlı çıkmaktadır (Dawes, 2000).

Kamusal mal ikilemleri ile ilgili olan önemli bir diğer nokta ise, bir bireyin kamusal malları kullanmasının diğerinin kullanımını etkilememesidir. Böylelikle kişiler arasında bir yarışma durumu ortaya çıkmamaktadır (Kollock, 1998).

1.1.2.2. Ortak Alan İkilemleri (Toplumsal Tuzak)

Kaynak ikilemleri olarak da adlandırılan ortak alan ikilemleri tüm insanların yararlandığı enerji, su gibi ortak kaynakların kullanımına ilişkin durumları içermektedir (Dijk, Kwaadsteniet ve Cremer, 2009). Örneğin, gereğinden fazla ya da zamanından önce balık avlamak, su kaynaklarını orantısızca kullanmak gibi bireylerin tek başlarına sergiledikleri bencilce davranışlar uzun vadede herkes için olumsuz ve geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabilmektedir. Bu örneğin de işaret ettiği gibi, ortak alan ikilemlerinde bireylerin anlık kişisel çıkarları doğrultusunda ortak kaynakları özensizce kullanmaları, kaynakların tükenmesine ve tüm insanların zarara uğramasına neden olabilmektedir.

Hardin (1968), ortak alanlar trajedisi olarak adlandırdığı örneğinde, ortak alan ikilemlerini ve bu ikilem durumlarında ortaya çıkabilecek sonuçları açık bir şekilde

ortaya koymaktadır. Örnekte, bir köy ve bu köydeki her çiftçinin bir ineği vardır. Tüm çiftçiler ineklerini otlatacakları aynı büyüklükte bir otlak alanına sahiptir. Bu yöntemle köydeki tüm inekler eşit düzeyde otlatılmaktadır. Bir gün çiftçilerden biri daha fazla süt üretmek için bir inek daha satın alır. Bunu gören diğer çiftçiler de birer inek daha alarak inek sayılarını artırır. Bu artış, bir süre sonra (otlak alanları yetersiz kaldığı için) köydeki ineklerin açlıktan ölmesiyle sonuçlanır. Diğer bir ifadeyle, çiftçilerin kısa vadede daha fazla kişisel kazanç elde etme hevesleri, tüm çiftçiler için ortak bir felaketle son bulur. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, ortak alan ikilemleri insanlığın gelecekteki yaşamını etkileyen önemli karar mekanizmalarını içermektedir. Kamusal alan ikilemlerinin aksine ortak alan ikilemleri üretilenle değil kullanılanla ilişkilidir (Kollock, 1998). Kullanılan kaynaklar özellikle doğal kaynakları içermektedir. Doğal kaynakların tükendiği takdirde yerine geri konulmasının imkânsız ya da güç olması ise, insanlığın refahı için bu kaynakların kontrollü ve dikkatli kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Hiel ve Kossowsk'nın (2007) belirttiği gibi, çevresel sorunlar, “kişisel olarak ekonomik yarar sağlamak ile doğal çevreyi korumak” arasında yaşanan çelişkiyi barındırmaktadır. Bu tür çelişkilere daha önce de söz edildiği gibi “ekolojik ikilemler” adı verilmektedir. Ekolojik ikilemler kendi içinde hem kamusal mal ikilemlerini hem de ortak alan ikilemlerini kapsamaktadır.

1.1.2.3. Ekolojik İkilemler

Çevre kirliliği, hızlı nüfus artışı ve doğal kaynakların tüketimi daha önce de belirtildiği üzere çevresel sorunların başında gelmektedir. Kişilerin çevreye ilişkin davranışları, doğal çevreyi çeşitli şekillerde özensizce tahrip etmelerinin yanı sıra, ekonomik yarar sağlamaya karşı doğal çevreyi koruma ikilemini içermektedir. İlgili yazın incelendiğinde, çevresel sorunlarla ilgili açıklama ve çalışmaların daha çok ortak alan ikilemlerine odaklandığı gözlenmektedir (Edney, 1980; Gifford ve Hine, 1997; Vugt, 2009). Bu araştırmanın konusunu oluşturan ekolojik ikilemler ise Yalçın'ın (2009) da ifade ettiği gibi çevre ile ilişkili olarak kamusal mal ve ortak alan ikilemlerini içeren genel bir yapıyı işaret etmektedir.

Yerküre'den ortak bir alan olarak söz eden Gifford ve Hine (1997), ortak alan ikilemlerinin çevresel sorunları çözmek açısından uygun olduğunu belirtmektedir. Yalnızca, bireyin kazançlı çıktığı durumların bedelinin tüm grup tarafından ödendiği ortak alan ikilemleri değil, bireyin katkıda bulunduğu ve diğer grup üyelerinin de bir şey yapmayarak bundan yararlandığı kamusal mal ikilemleri de çevreye ilişkin davranış örüntülerini içinde barındırmaktadır.

Ortak alan ikilemleri ile kamusal mal ikilemlerini birbirinden ayıran temel nokta, bireylerin mevcut durum için katkıda bulunma düzeyidir. Kamusal mal ikilemlerinde bireylerin mevcut durumun devam etmesi için ek bir katkıda bulunması söz konusuysa ortak alan ikilemlerinde katkı mevcut kaynağın nasıl kullanıldığıyla ilişkilidir (Schroder ve diğ., 2003). Özetle; ortak alan ikilemleri ortak kaynakların kullanımına ilişkin olup,

bireylerin kendi çıkarlarını gözeterek ortak çıkara zarar verdiği durumları anlatmaktadır. Kamusal mal ikilemleri ise insanların her hangi bir katkıda bulunmadan bedavacılık yaparak diğerlerinin katkı sağladığı ortak çıkardan yararlandığı durumları ifade etmektedir. Yalçın (2009), çevresel sorunlara ilişkin ikilemlerin hem ortak alan hem de kamusal mal ikilemlerini içerdiğine dikkat çekmektedir. Ozon tabakasını kamu malı olarak ele aldığı örneğinde, Ozon tabakasındaki deliğin küçülmesi için birçok devletin ödenek ayırıp araştırmalar yaparak deliğin küçülmesini sağladığını belirtmektedir. Diğer devletlerse Ozon tabakasındaki deliğin küçülmesi için hiçbir şey yapmayarak katkıda bulunan devletlerin fedakârlıklarından yararlanmışlardır. Bu durum, katkıda bulunan ve bedavacı davranan tarafları içermesi açısından bir kamusal mal ikilemi durumuna işaret etmektedir. Ozon tabakasındaki deliğe karşı fabrikaların ekonomik çıkarları doğrultusunda atmosfere zehirli gazlar yaymaya devam etmeleri ise bir ortak alan ikilemidir. Bu örnek, Kollock'un (1998) da belirttiği gibi, ortak alan ikilemlerinin üretilenle, kamusal mal ikilemlerinin ise kullanılanla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yalçın (2009), ekolojik ikilemlerin özne ve nesne ayrımı açısından da ele alınabileceğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, ekolojik ikilemler doğal çevreye ilişkin olan, kişilerin kendilerini özne olarak algıladıkları durumlarda diğerlerini ve doğayı etkileyebileceklerini düşündükleri; diğerlerini özne olarak algıladıklarındaysa diğerlerinin hem kendilerini hem de doğayı etkileyebileceklerini düşündükleri durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkara yönelik davranışların tüm insanlık için olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır. İnsanların doğal çevreye karşı duyarlılık kazanması, ekolojik dengenin korunması ve daha yaşanabilir bir dünya için büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla dünyada yeni uygulanmaya başlayan Türkiye’de ise başlangıç aşamasında olan doğal çevreye duyarlılık eğitimi (environmental education) oldukça yararlıdır (Tuncer, Ertepinar, Tekkaya ve Sungur, 2005). İlgili yazın gözden geçirildiğinde özellikle ilköğretim öğrencilerinin çevreye ilişkin tutumlarının incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır (Tuncer ve ark., 2005; Yılmaz ve Anderson, 2004). Tuncer ve arkadaşlarının (2005) çalışmasında öğrencilerin ekonomik büyüme, endüstrileşme ve çevreyi koruma davranışını ayırtamadığı saptanmıştır. Ek olarak, Yılmaz ve Anderson’un (2004) çalışmasında, çoğu öğrencinin çevreyi korumanın ekonomik büyüme ve endüstrileşmeden önce geldiğine ilişkin maddelere onay vermediği anlaşılmaktadır. Söz konusu araştırmalar, çevreye ilişkin tutumlarda karşımıza çıkan ve ekolojik ikilemlerin temelinde yer alan, maddi kazanç sağlama ve doğayı koruma çelişkisini somut olarak göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ekolojik denge konusunda ortaya çıkan sorunları yalnızca insanlar açısından ele almak oldukça yanlı bir yaklaşımdır. Ekolojik sistem yalnızca doğal çevreyi ve insanı değil, bu dengenin korunmasında önemli işlevleri olan bitki ve hayvan türlerini de kapsamaktadır. Bütün canlılar ekolojik sisteme katkıda bulunmaktadır ve ekolojik dengenin korunması, ekolojik sistem içinde yer alan tüm canlı türlerinin varlığını sürdürebilmelerine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, ekolojik denge için, insanlığın olduğu

kadar bitki ve hayvan türlerinin iyiliğinin gözetilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada ekolojik ikilemlerin yanı sıra, onunla ilişkili olduğu düşünülen ve ekolojinin doğal bir parçası olan hayvan haklarına da vurgu yapılmaktadır. Bu noktada, insanların hayvanlarla olan ilişkisine değinmekte yarar vardır.

1.2. Hayvan Hakları

Geçmişten günümüze hayvanlar çeşitli şekillerde insanların yaşamında her zaman var olmuşlardır. Uygarlığın ilk dönemlerinde etlerinden besin olarak yararlanılmış, derileri giysi, kemikleriye çeşitli aletlerin yapımında kullanılmıştır. Günümüzde de hayvanlar çok daha çeşitli nedenlerle yaşamımızın vazgeçilmezleri olmuşlardır. Bu durum ise, insanların onlara karşı sorumlu olduğunu ve hayvan hakları kavramını gündeme getirmiştir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004). Hayvanların bilimsel araştırmalar için kullanımı, hayvan hakları konusunda ilk tepki gösterilen alanlardan biridir. İlk protesto hareketleri 1863 yılında Florance’da (İngiltere) gerçekleşmiş ve 1875’te hayvan deneylerinin önlenmesi (antiviviseksiyonizm) amacıyla Londra’da Victoria Sokak Derneği (The Victoria Street Society) kurulmuştur. İngiltere’den sonra Avrupa ve Amerika’da da antiviviseksiyonist hareketler başlamış (Yaşar ve Yerlikaya; 2004), ardından hayvan deneyleri ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak 1850’de Fransa’da evcil hayvanlara kamuya açık yerlerde yapılan kötü davranışları yasaklayan “Grammmont Yasası” kabul edilmiştir. Sonrasında, Avrupa ve Amerika’da hayvanları korumaya yönelik hareketler yayılmaya başlamıştır (Ferry, 2000). Hayvanların korunmasını ilişkin yapılan birçok girişim ve düzenlemeyle birlikte son

olarak UNESCO tarafından Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi hazırlanmış ve 15 Ekim 1978 tarihinde Paris’de ilan edilmiştir.

Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin yayınlandığı tarihten çok daha öncesinde, Osmanlı Dönemi Türkiye’si hayvanların bakımı ve korunmasına büyük bir özenin gösterildiği çok özel bir dönemden geçmiştir. Söz konusu dönemde sokak hayvanları toplumsal yaşamın bir parçası olarak değerlendirilmiş ve korunmaları için vakıflar kurulmuştur. 19. yüzyıl sonlarında başlayan şehircilik anlayışıyla birlikte hayvanların toplumsal yaşamdaki yerine ilişkin düşünceler de değişmeye başlamıştır. Hayvanları korumaya ilişkin kurulan ilk grup Robert Koleji öğretmen ve öğrencilerinin oluşturduğu Şefkat Kolları (Arms of Mercy)’dır. Bu grup, o dönemde yapılan boğa güreşi gösterilerini engellemek için çalışmıştır. Yabancı basın, 1910 yılında dönemin belediye başkanı Suphi Bey tarafından İstanbul’daki köpeklerin toplatılarak Sivri Adaya naklinin emredilmesine dikkat çekmesiyle birlikte, Şefkat Kolları’nın etkinlikleri 1912 yılında İngiltere Büyük Elçisi’nin eşi Lady Lowther’ın çalışmalarıyla İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti’nin kurulmasını sağlamıştır. Derneğin amacı hayvanlara yönelik haksızlık ve kötü uygulamaları engellemek, hayvanlara karşı adalet ve iyilik duygularını başta çocuklar olmak üzere halk arasında yaygınlaştırmaktır. Bu dernek 1. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte çalışmalarına ara vermiştir. Daha sonra 17 Şubat - 4 Mart 1923’de İzmir İktisat Kongresi’nde hayvanları koruma derneğinin kurulmasına ve hükümetin derneğe yardım etmesine karar verilmiştir (bkz., Melikoğlu, 2009). Dernek, günümüzde çoğalan hayvanları koruma dernekleri ile birlikte halen varlığını sürdürmektedir

Günümüz Türkiye'sinde hayvanların haklarını korumaya yönelik duyarlı girişimler sergilense de, hayvan haklarının yeterince gözetilmediği açıktır. Avrupa'da 19. y.y'da başlayan yasal düzenlemeler ülkemizde 21. y.y'da başlamıştır (Özgür, 2010; Yaşar, Yerlikaya, 2004). Türk hukuk sistemi ve hayvanlara ilişkin düzenlemelerin yer aldığı kanunlar incelendiğinde insan dışında her şeyin “mal” ve “eşya” olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Özgür, 2010). Türk hukuk sisteminde, Türk Ceza Kanununda yer alan Hayvanları Koruma Kanunu ile hayvanlara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Hayvanları Koruma Kanunu'na dayalı cezai yaptırımlar değerlendirildiğinde bu kanunun bir kabahatlar kanunu düzenlemesi olduğu görülmektedir. Hayvana kötü davranışlarda bulunan bir kişi yalnızca idari bir hukuksuzluk gerçekleştirmiş olarak değerlendirilmekte ve idari para cezasına çarptırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, suç işlemiş sayılmamaktadır. Bununla birlikte, insan merkezli olmasından dolayı tatmin edici unsurlar içermese de söz konusu kanun, hayvanlar için ilk resmi güvence olması açısından önemlidir (Özgür, 2010; Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Hukuk sistem(ler)inde var olan insan merkezli yaklaşım, hayvanların kullanım alanlarında da karşımıza çıkmakta, onların haklarının yeterince gözetilmemesine yol açmaktadır. Hayvanların insanlara sayısız yararı dokunmaktadır. En başta, sağlıklı bir yaşam sürmemizi kolaylaştıran çok sayıda besin hayvansaldır. Fakat insanların besin sağlamak adına bile olsa hayvanlardan nasıl yarar sağladığı konusu tartışmaya açıktır. Jardin (2006)'nın pahalı sayılabilecek dana etinin üretimine ilişkin verdiği örnek, hayvanlardan yarar sağlarken sırf insanların keyifleri için hayvanlara nasıl işkence

yapıldığını göstermek adına oldukça çarpıcıdır. Dana eti, genç danalardan elde edilmektedir. Yumuşak ve pembe olduğunda özellikle kıymetli olmaktadır. Bunun için danalar daha birkaç günlükken annelerinden ayrı, hareketsiz kalacakları kapalı bir bölmeye yerleştirilmektedir. Böylece, hareketi kısıtlanan danaların kas gelişimi engellenmekte ve tazeliklerini yitirmemeleri sağlanmaktadır. Dana etinin lezzetine hiçbir katkısı olmayan sözde görsel güzellik olarak sunulan pembeliğe ise, yavru danaların sofralara sunulana kadar yalnızca hayatta kalmalarına olanak tanıyan özel bir diyetle ulaşılmaktadır. Bu diyetle yavru danalar, kana kırmızı rengini veren demir içeren besinlerden yoksun bırakılarak, yalnızca büyümeyi sağlayan ilaçlar, vitaminler ve süt tozu içeren sıvı besinlerle beslenmektedir. Görüldüğü üzere, insanların sağlıklı bir yaşam için hayvansal besinlerden yararlanmasının gerekli olduğu düşünülse de, bu besinlerin nasıl elde edildiği hayvan hakları ihlalleri açısından tartışmaya açıktır.

İnsanların hayvanları kullandıkları alanlara ilişkin yapılan çalışmalarda, değişik hayvan türlerini içeren birbirinden farklı boyutlar üzerinde durulmaktadır (Knight ve ark., 2004; 2010). Knight ve arkadaşları (2010) hayvanların kullanımına ilişkin olarak, hayvanların dokularına ayrılarak kesilmesi (dissection), medikal araştırmalarda kullanılması (medical research), dekorasyon ve giyim için kişisel amaçlı kullanılması ve eğlence (entertainment) amaçlı kullanılması olmak üzere dört farklı boyuttan söz etmektedir. İnsanların bu boyutları destekleme düzeyleri ise boyutun türüne göre farklılaşmaktadır (Knight ve ark., 2010). Bulgular, medikal araştırmacıların ve herhangi bir mesleği olmayanların (layperson) hayvanların medikal araştırmalarda kullanımını aynı düzeyde desteklediklerini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, meslek sahibi

olmayan insanların hayvanların kişisel amaçlı dekor ve eğlence için kullanımını en az destekleyenler oldukları anlaşılmaktadır. Hayvanların odak noktası olduğu bir diğer çalışma alanı ise hayvanat bahçeleri ile ilgilidir. Hayvanat bahçelerinin hayvanlarla sosyal iletişime geçilebilen yerler olarak tanımlandığı bu çalışmalarda, hayvanat bahçelerini ziyaret etmenin çevre kimliğinin (environmental identity) oluşmasına ve hayvanlara ilgi duymaya yol açtığı düşünülmektedir (Bruni ve ark., 2011; Clayton ve ark, 2011). Bruni ve arkadaşları, hayvanat bahçesine gitmenin doğaya olan ilgiyi arttırdığını, ancak bu durumun açık (explicit) olarak değil, gizil bir şekilde ortaya çıktığını bulgulamışlardır.

Hayvanların insanlar tarafından doğrudan kullanımının ortaya çıkardığı ihlallerin yanı sıra insanlar dolaylı olarak da hayvan hakları ihlallerine neden olmaktadır. Artan nüfusla birlikte kaynakların hızlı tüketimi ve yeni ekonomik kaynak arayışları insanların hayvanlara olan yaklaşımlarına da yansımaktadır. Dünyanın taşıma kapasitesiyle ilgili olarak ortaya çıkan sorunları aşmak için çeşitli şirketler, kısa dönemde kendilerine ekonomik yarar sağlayan ancak uzun dönemde doğal düzeni ve insan sağlığını tehdit eden yollar kullanmaya başlamışlardır. Bu durum hayvan hakları ihlallerine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Kimi kişi ve kurumlar, kendilerine çıkar sağlamak adına insan sağlığını tehdit eden besin üretimi yapmanın yanı sıra, daha fazla yarar sağlamak için hayvanları da, fabrika tarzı çiftliklerde yetiştirerek onları kendi doğalarından uzaklaştırmaktadır. Domuz, inek, tavuk gibi birçok hayvan türünün, doğal yaşam alanlarından koparılarak fabrika tarzı çiftliklerde (factory farming) türlerine uygun olmayan koşullarda barındırılması ekolojik dengeyi tehdit ettiği kadar hayvanların iyiliği

(animal welfare) açısından da oldukça önemli sorunlar yaratmaktadır (Pluhar, 2010; Joy, 2005; Williams, 2008).

Doğal çevrenin tahribatına yönelik insan eliyle yapılan her türlü eylem hayvanları etkilemektedir. Örneğin, hidroelektrik santrallerin yapıldığı bölgelerdeki hayvanlar doğal yaşam alanlarından uzaklaşmak zorunda kalmakta ya da yapılan inşaatlar esnasında ölmektedir (Acar ve Doğan, 2008; Akkaya ve ark., 2009). Çağımızın en önemli çevre sorunlarından olan küresel ısınma ise, insanlar için fiziksel ve psikolojik sorunlara yol açabildiği gibi (Doherty ve Clayton, 2011) hayvanlar için de biyolojik çeşitliliğin azalması, bazı türlerin yok olması ve göç yollarının değişmesi gibi olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir (DEFRA, 2012). Küresel ısınmanın bir sonucu olarak buzullar erimeye başlamış, bu durum ise fok balıkları ve kutup ayılarının yaşam alanlarının giderek yok olmasına yol açmıştır. Ayrıca, kuş ve balık gibi göç etme ritüeli olan hayvanları göç yollarını değiştirmek ve yeni durumlarına uyum sağlamaya çalışmak zorunda bırakmıştır.

Toparlamak gerekirse, hayvan haklarına ilişkin tutum ve davranışların psikoloji alanında yeterince incelenmediği, konunun daha çok hayvanların kullanım alanları çerçevesinde çalışıldığı gözlenmektedir (Knight ve ark., 2003; 2004; 2010). Psikoloji yazını gözden geçirildiğinde hayvan haklarının daha çok etik bağlamında ve kuramsal olarak ele alındığı, ancak görgül araştırmalara yeterince konu edilmediği anlaşılmaktadır (APA, 2010; TPD, 2004; Joy, 2005). Ekolojik ikilemlerin temelinde yer alan “ekonomik çıkar” etmeninin hayvanların kullanımına ilişkin alanlarda da kaçınılmaz olarak ortaya

çıkıtının dikkate alındığı bu araştırmada, ekolojik ikilemler ve ekolojik sistemin bir parçası olan hayvanların haklarına ilişkin tutumların birbiriyle ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Buradan hareketle çalışmada ekolojik ikilemlerin yanı sıra, hayvan haklarına ilişkin tutumların da yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerle olan ilişkisi araştırılmaktadır. Aşağıda her iki değişkenle de ilişkili olduğu düşünülen yetkecilik ve onun söz konusu değişkenlerle olan ilişkisi anlatılmaktadır.

1.3. Yetkecilik

Yetkecilik kavramı ilk olarak Adorno, Frankel-Brunswik, Levinson, Sanford (1950) tarafından Yahudilere karşı ön yargılı tutumlar araştırılırken tanımlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Yahudilere karşı gözlenen ön yargılı tutumların yalnızca tekil bir gruba yönelik olmadığı, insan ve topluma ilişkin genellenmiş bir düşünce biçimi olduğu anlaşılmıştır. Temelini psikodinamik yaklaşımdan alan yetkeci kişilik kuramına göre, yetkeciliğin kökeninde sorunlu ebeveyn çocuk ilişkisi yatmaktadır. Çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından baskı gören, istismar edilen ve az sevgi gösterilen çocuklar ileride, toplumsal ve siyasal açıdan dar bir dünya görüşüne sahip yetkeci bireyler olmaktadır. Cezanın ve yasaklamaların baskın olduğu aile ortamlarında yetişen yetkeçiler, değişime kapalı, belirsiz durumlardan hoşlanmayan, geleneksel, bilişsel açıdan esnek olmayan ve analitik düşünemeyen bireylerdir (Gray ve Durrheim, 2006). Kendilerinden güçlü olarak gördükleri yetkeye sorgulamaksızın itaat ederken, zayıf egolarının acısını kendilerinden aşağıda ve güçsüz algıladıkları kişi ya da gruplardan çıkarmak isterler. Yetkeci bireyler, geleneksel değerlere önem verir, ait oldukları grubun

ahlaksal değerlerini sorgulamadan kabul eder ve bu değerlere uymayanları eleştirip onlara saldırganca yaklaşabilirler. Yetkeci kişilik kuramına göre, geleneksel, muhafazakr, azınlıklara ve farklı olanlara karşı hoşgörüsüz olan bu bireyler, özellikleriyle tutarlı olarak gereksinimlerinin doyumuna olanak tanıyan muhafazakr siyasal oluşumları benimserler. Yetkeci kişilik kuramı daha sonra, yetkeciliğin ölçümünde kullandığı Faşizm lği (F lği), psikodinamik yaklaşımı temel alması, klinik görüşmeler sonucu oluşturulmuş olması ve insanları yetkeci olan ve olmayan gibi kategorilere ayırması nedeniyle eleştirilmiştir (Gray ve Durrheim, 2006; Martin, 2001). Bu durum, yetkeciliğe ilişkin yeni yaklaşımların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış (Altemeyer, 1996; 1998; 2006; Duckitt, 2001; Duckitt ve Sibley, 2009; 2010), söz konusu yaklaşımlar içinden Altemeyer'in (1996; 1998; 2006) geliştirdiğı Sağ Kanat Yetkecilik Kuramı çok sayıda araştırmacının dikkatlerini üzerine çekmiştir.

Altemeyer, yetkeciliği sosyal öğrenmelere dayandırmıştır. Kuramında, geliştirdiğı Sağ Kanat Yetkecilik lği'nin de yardımıyla yetkeciliği üç boyut altında ele almıştır. Bu boyutlar yetkeci boyun eğicilik, yetkeci saldırganlık ve gelenekselliktir. *Yetkeci boyun eğicilik*, kişinin, içinde yaşadığı toplum tarafından meşru olarak algılanan yetkelere sorgulamaksızın itaat etmesidir. *Yetkeci saldırganlık*, yetke tarafından hedef gösterilen kişilere yönelik, yetkenin onayladığı türden saldırganlıktır. *Geleneksellik* ise, toplum ve yetke tarafından desteklenen gelenekleri sorgulamaksızın onaylama eğilimidir.

Altemeyer, kuramını Adorno ve arkadaşlarının yetkeci kişilik kuramından farklı olarak, sosyal öğrenmelere dayandırmış olsa da, yetkeci kişileri betimlerken kullandığı özellikler açısından, onlardan çok da farklılaşmamaktadır. Sağ kanat yetkecilik kuramına göre de yetkeciler, yetkeye güvenilmesi ve saygı duyulması gerektiğini savunmaktadır (Altemeyer, 1996). Sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olan bireyler yetkenin isteklerini hatırlama ve yetkenin en iyisini bildiğine inanma eğilimindedirler. Onlara göre, yetkeyi eleştirmek olumsuz bir davranıştır ve yetkeye itaat etmek gerekir. Bu bireyler ayrıca, davranışların ceza yoluyla kontrol edilebileceğine inandıkları için, yetkenin hedef gösterdiği kişi ve kurumlara karşı saldırgan davranmak gerektiğine inanmaktadırlar (Altemeyer, 1996; 1998.) Yetkeci saldırganlık, mevcut yetke tarafından onaylanan saldırgan davranışların tamamını kapsamaktadır (Altemeyer, 1998). Sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olan bireyler alt gruplara karşı düşmanca tavır sergileyerek (Altemeyer, 1998), gruplar arası şiddeti desteklemektedirler (Henry ve ark, 2005; Peterson, Doty ve Winter, 1993). Yaşadıkları toplumun geleneksel kurallarına yüksek düzeyde bağlılık ve uyum gösteren (Altemeyer, 1998; Wilson ve Sibley, 2013) bu bireyler aynı zamanda dindardırlar (Altemeyer, 1998; Regt, 2012). Dinlerinin gerektirdiği inanç, öğreti ve uygulamaları sürdürürken, diğer insanların neyin ahlaklı neyin ahlaksız olduğuna dair kendilerinkinden farklı olan inançlarına itiraz ederler (Altemeyer, 1996, 1998).

Yapılan çalışmalar, yetkeciliğin ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişkili olduğunu düşündüren bulgular ortaya koymaktadır. Bir sonraki başlık altında, bu bulgular ve ilgili değişkenler arasında kurulan ilişkiler üzerinde durulmaktadır.

1.3.1. Yetkecilik, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları

Hatırlanacağı gibi, ekolojik ikilemler “kişisel olarak ekonomik çıkar sağlamak ile doğal çevreyi korumak” seçenekleri karşısında yaşanan çelişkiyi barındırmaktadır. Çevrenin doğal bir parçası olan hayvanlara ilişkin tutum ve davranışlar da (ekonomik kazanç için hayvanlar doğal ortamlarından uzaklaştırılıp fabrika tarzı çiftliklere kapatılabilirler - her ne gerekçeyle olursa olsun hayvanlar doğal ortamlarından uzaklaştırılmazlar gibi) benzer bir çelişkiyi barındırmaktadır. Schultz ve Stone (1994) yaptıkları çalışmada, yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerin kurulacak elektrik santralini çevreyi kirlletme pahasına yeni bir iş sahası yaratacağı için desteklediklerini, başka bir deyişle, ekonomik çıkarı çevreye tercih ettiklerini bulmuşlardır. Aynı çalışmada yetkeci bireylerin, çevreci gruplara karşı düşmanca yaklaştığı da belirlenmiştir. Schultz ve Stone (1994), çevreci gruplara karşı sergilenen bu düşmanca yaklaşımın mevcut yetkenin çevreci grupları dış grup olarak ilan etmesiyle ilişkili olabileceğini düşünmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, yetkecilik düzeyi yüksek olan bireyler, mevcut yetkeye ve onun kurallarına uyma eğilimindedir. Altemeyer (1996) sağ kanat yetkecilerin, siyasal ideolojiden bağımsız olarak egemen düzene uyduğundan söz etmektedir. Diğer bir deyişle, birey yetkeci ise sağ ya da sol görüşlü olması fark etmeksizin yetkeye uyum göstermektedir. Bundan dolayı Schultz ve Stone (1994), yetkeciliğin çevreciliği ne derece yordadığını belirlemenin güç olduğunu belirtmektedir. Mevcut yetke doğal çevreyi korumaya çalışıyorsa yetkeci bireyler de aynı şekilde doğal çevrenin iyiliğini gözetecektir. Aksine yetke çevrenin çıkarlarını göz ardı ediyorsa yetkeci bireyler de çevrenin çıkarlarını göz ardı edecektir. Ancak,

günümüz dünyasının ekonomik düzeniyle birlikte çevreye zarar veren fabrikaların, nükleer ve hidroelektrik santrallerin her geçen gün dünyada ve Türkiye’de artıyor olması (Akkaya ve diğ, 2009; Acar ve Doğan, 2008; Pluhar, 2010; Williams, 2008) mevcut yetkelerin tercihlerini ekonomik büyümeden yana kullandıklarını düşündürmektedir. Ayrıca Feygina (2013), sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olan insanların ekolojik sorunların duygusal insanlar tarafından abartıldığına, çevreciliğin bir ülkenin gücünü ve statüsünü olumsuz etkilediğine inandıklarını öne sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yetkeci bireylerin ekolojik konulara ve hayvan haklarına karşı yeterince duyarlı olmayacakları tahmin edilmektedir. İlgili yazın gözden geçirildiğinde de sağ kanat yetkecilik ve çevrecilik değişkenleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir (Fritsche ve ark., 2012; Peterson, Doty, Winter., 1993; Sabbagh, 2005; Schultz ve Stone, 2004; Wang, 1999).

Altemeyer (2003), simülasyona dayalı olarak yaptığı çalışmasında, bir grupta yer alan tüm bireylerin sağ kanat yetkecilik düzeylerinin düşük ya da yüksek olmasının ne gibi sonuçlara yol açtığını incelemiştir. Sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerden oluşan grupta nükleer bir patlama herkesin ölümüne sebep olarak gezegeni yok ederken; sağ kanat yetkecilik düzeyi düşük olan bireylerden oluşan grupta barış, herkes için yiyecek, sağlık ve iş olanağı gibi olumlu sonuçlar gözlenmiştir. Yetkecilik düzeyi yüksek olan gruba ikinci bir şans verildiğinde ise bu kez de hızlı nüfus artışı, açlık ve hastalık gibi sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu grupta ortaya çıkan türden sorunlar doğrudan ya da dolaylı olarak doğal çevreyle ilişkilidir. Örneğin, nükleer patlamalar insanlara zarar vermenin yanı sıra ekolojik sistemi de uzun süreli tahrip

etmektedir. Nüfus artışı ve açlık ise daha önce de belirtildiği gibi dünyanın taşıma kapasitesiyle ilgili temel sorunlar arasında gösterilmektedir. Altemeyer'in çalışmasında dikkate değer bir diğer nokta ise, çalışmada yer alan gruplara sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireyler katıldığında gözlenen değişikliklerdir. Sonuçlar, bu bireylerin katıldıkları grup içinde güç ilişkilerine girerek lider konumuna geçtiklerini ve diğerlerinin de bu duruma uyum sağladıklarını göstermektedir. Benzer şekilde Son Hing, Romana, Zanna ve McBread (2007) yaptıkları çalışmada, yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip liderlerle onların takipçisi olan yetkecilik düzeyi yüksek bireylerin bir araya geldiği grupta, doğal çevreyi koruma ve ekonomik kişisel çıkar ikileminde, ekonomik çıkarın gözetildiğini belirlemişlerdir. Aynı şekilde Wang (1999) de sosyal baskınlık yönelimi ve yetkeciliğin, kadınların ve doğal çevrenin alt grup olarak değerlendirilmesini yordadığını ve yetkecilik düzeyi yüksek bireylerin kadın ve erkekler için eşit hakları, doğal çevreye ilişkin olumlu tutumları desteklemediğini tespit etmiştir. Sosyal baskınlık yönelimi, bazı grupların diğer bazı gruplar üzerinde baskınlık kurmasını ve gruplar arası eşitsizliği destekleme eğilimidir. Araştırmalar, sosyal baskınlık yönelimi ve sağ kanat yetkecilik arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dahası, sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olanlar, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireyleri otorite olarak kabul etmektedir (Altemeyer, 2003; Altemeyer, 1998; Son Hing ve diğ., 2007). Bu noktada, hem ekolojik ikilemlerle hem de hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişkili olduğu düşünülen sosyal baskınlık yöneliminden söz etmek uygun görünmektedir.

1.4. Sosyal Baskınlık Yönelimi

Sosyal baskınlık kuramı, toplumların neden grup tabanlı sosyal hiyerarşiler temelinde yapılandığını, grup tabanlı sosyal eşitsizliklerin nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü açıklama çabası ile ortaya çıkmıştır (Sidanius, Pratto, Laar ve Levin, 2004; Pratto, Sidanius ve Levin, 2006). Grup tabanlı sosyal eşitsizlikleri destekleme eğilimine ise “sosyal baskınlık yönelimi” adı verilmiştir (Pratto ve ark, 1994). Sidanius ve Pratto (1999) sosyal baskınlık kuramının, gruplar arası ilişkilerin doğasını açıklayan, grup baskınlığı, gruplar arası çatışma, kalıp yargılar gibi konuları ele alan birçok klasik ve çağdaş kuramın yeni bir sentezi olduğunu belirtmektedir. Bu kuramlardan sosyal kimlik yaklaşımı ise hem sosyal baskınlık kuramına temel oluşturması hem de sosyal psikoloji yazınındaki yeri açısından oldukça önemlidir.

Sosyal kimlik kuramına göre toplumlar birbiri ile güç ve statü ilişkilerinde bulunan sosyal kategorilerden oluşmaktadır ve bu kategoriler birbirlerinden yalıtılmış değildir. Her bir kategori, bir diğer kategori ile çatışma eğilimindedir (Tajfel ve Turner, 1979). Bu sosyal kategoriler insanların ırk, din, siyasi görüş, cinsiyet gibi bazı temel özellikler açısından bölündüğüne işaret etmektedir. Sosyal kimlik ise kişilerin kendilerini bir sosyal grubun üyesi olarak değerlendirmesiyle edinilir ve söz konusu grupla özdeşleşme, kişinin sosyal kimliğine duygusal anlamlar yüklemesiyle sonuçlanır. Diğer bir deyişle, bireyler benimsedikleri sosyal kimliklere duygusal olarak bağlanır (Hogg ve Vaughan, 2007). Kişiler yaptıkları sosyal karşılaştırmalar yoluyla kendilerini, bir sosyal grup içinde algılayıp o grubun üyesi olarak görürken, diğerlerini ise dış grup

üyeleri olarak görmektedir. Bu ayrım yapılırken gruplar arası farklılıkları ve iç grup benzerliğini artırma eğilimleri vardır. Dış grup üyelerinin farklılaştırılması genellikle iç grubu kayıracak şekilde yapılır. Kuramın temel varsayımlarından birine göre, bunun nedeni, kişilerin olumlu sosyal kimlik edinme gereksinimi içinde olması ve bunun için çabalamasıdır (Tajfel ve Turner, 2004). Huddy (2004)'nin de belirttiği gibi, sosyal kimlik yaklaşımı temel olarak, iç grup yanlılığını ve bunun hangi koşullar altında gerçekleştiğini araştırmaktadır. Özetle, sosyal kimlik kuramında kişi, toplumsal bir varlık olarak ele alınmaktadır. Kuram, gruplar arası ilişkileri açıklamada kişisel düzeye daha az vurgu yaparken, toplumsal düzeyi ve grup düzeyini ön plana çıkarmaktadır (Huddy, 2004).

Sosyal baskınlık kuramı, birey-grup etkileşimine, kişisel farklılıklara ve toplumsal etmenlerin rolüne vurgu yapması açısından sosyal kimlik kuramından farklılaşmaktadır (Huddy, 2004). Sosyal baskınlık kuramının temel varsayımına göre tüm toplumlar grup tabanlı sosyal hiyerarşiler şeklinde yapılanma eğilimindedir (Sidanius ve Pratto, 1999). Bu hiyerarşik yapılar baskın ve egemen konumda olan sayıca daha az insandan ve baskın gruba boyun eğen çok sayıda alt gruptan oluşmaktadır. Baskın olan gruplar istenir ve olumlu sosyal değerlerin (güç, otorite, iyi eğitim fırsatı gibi) büyük bir kısmına sahiptir. Alt gruplar ise sağlıklı beslenme koşulları, sosyal güvence yoksunluğu, işsizlik gibi olumsuz sosyal değerlere sahiptir (Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto, Liu ve ark., 2000).

Sosyal baskınlık kuramına göre toplumlar, evrensel olduğu belirtilen üç ayrı sistemden oluşmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto, Sidanius ve Levin, 2006). Bunlardan birincisi *yaş sistemidir*. Yaş sistemi, yetişkinlerin çocuklar üzerinde sahip olduğu sosyal güç ya da yaptırım gücüyle tanımlanmaktadır. Bu sistem insanların yaşam süreci içinde geçirdiği gelişim döngüsü temel alındığında değişken bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Belirtilen ikinci toplumsal sistem ise *toplumsal cinsiyet sistemidir*. Bu sisteme göre ise toplum içinde, kadınlara oranla erkekler daha fazla sosyal, siyasi ve askeri güce sahiptir. Sonuncusu, *keyfi küme sistemidir*. Keyfi küme sistemleri güç ile bağlantılı olan ulus, etnik grup, ırk, sosyal sınıf ve dinsel gruplar gibi grup ve sınıflara dayalı olarak meydana gelen grupları kapsamaktadır. Sosyal baskınlık kuramının vurgu yaptığı bir diğer yön ise keyfi küme sistemine dayalı kategorilerin ve bu kategoriler arası geçirgenliğin toplumsal ve tarihsel süreç bağlamında değişkenlik gösterebileceğidir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006).

Kurama göre bu üç sistem arasında esneklik, şiddetin düzeyi ve odak noktaları açısından farklılıklar bulunmaktadır. Yaş ve cinsiyet sistemleri, çocuk olmaya karşın yetişkin olmak ve kadın olmaya karşın erkek olmak açılarından esnektir. Fakat keyfi küme sistemi, hangi grubun toplumsal koşullar içinde daha önemli olduğuna bağlı olarak ve gruplar arası sınırların geçirgenliğine göre farklılaşarak şekil almaktadır ve şiddetin en çok ortaya çıktığı sistemdir (Pratto Sidanius ve Levin, 2006). Bu hiyerarşik yapılar sadece bir grubun diğerine baskı yapması sonucunda değil, meşrulaştırıcı mitler aracılığıyla da yaratılmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999).

Mevcut düzen içindeki kişilerce ortak olarak paylaşılan meşrulaştırıcı mitler ya da sosyal ideolojiler, toplumsal sistem içinde hiyerarşik yapıların nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal baskınlık kuramı bağlamında meşrulaştırıcı mitler, toplum tarafından ortak olarak paylaşılan ve üstün grupların alt gruplardan daha fazla yarar sağlamasına katkıda bulunan etmenlerden biridir (Pratto Sidanius ve Levin, 2006). Ortak olarak paylaşılan değerleri, tutumları, inançları, kalıp yargıları ve kültürel ideolojileri içeren meşrulaştırıcı mitler grup tabanlı sosyal hiyerarşilerin yapılarını etkileyici bir güce sahiptir.

Sidanius ve Pratto (1999) grup tabanlı sosyal eşitsizlikleri destekleyen meşrulaştırıcı mitleri *hiyerarşiyi geliştiren meşrulaştırıcı mitler (HGM)*, sosyal eşitliği destekleyen meşrulaştırıcı mitleriyse *hiyerarşiyi azaltan meşrulaştırıcı mitler (HAM)* olarak tanımlamaktadır. Hiyerarşiyi geliştiren meşrulaştırıcı mitler; kişilerin, gruplar tarafından oluşturulan ve artarak devam eden hiyerarşik yapıyı ve bu yapı sonucunda oluşan eşitsizlikleri ahlaki ve akılcı yollarla meşrulaştırmaya olanak sağlar. Hiyerarşiyi geliştiren meşrulaştırıcı mitlere örnek olarak, siyasi gelenekçilik, ırkçılık, kadercilik ve adil dünya inancı verilebilir (Levin, Sidanius, Rabinowitz ve Federico, 1998; Sidanius ve Pratto, 1999). Sosyal eşitliğin artmasını sağlayan hiyerarşiyi azaltan meşrulaştırıcı mitler ise, eşitliğin desteklenmesine yol açan akılcı ve ahlaki atıflarda bulunulmasına yol açar. Bu mitlere örnek olarak, insan hakları evrensel bildirgesi, humanizm, feminizm, sosyalizm ve komünizm gösterilebilir (Pratto Sidanius ve Levin, 2006; Sidanius ve Pratto, 1999).

Sosyal baskınlık kuramına göre meşrulaştırıcı mitler grup kimliği ve çok sayıda değerle ilişkilidir. Bu mitler sosyal baskınlık kuramının temel kavramı olan *sosyal baskınlık yönelimi* ile de ilgilidir (Levin, Sidanius, Rabinowitz ve Federico, 1998).

Sosyal baskınlık yönelimi, yukarıda da değinildiği gibi, üst grupların alt gruplar üzerindeki baskınlığını, başka bir ifadeyle grup tabanlı hiyerarşik sistemleri destekleme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999). Sosyal baskınlık yöneliminin derecesi, hangi tür meşrulaştırıcı mitin ya da ideolojinin desteklendiğine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu nedenle, sosyal baskınlık yönelimi meşrulaştırıcı mitlerin işlevlerini değerlendirmek için oluşturulmuş bir ölçüt olarak da ele alınmaktadır (Pratto Sidanius ve Levin, 2006). Hiyerarşiyi azaltan meşrulaştırıcı mitleri destekleyen kişiler daha düşük düzeyde sosyal baskınlık yönelimine sahipken, hiyerarşiyi geliştiren meşrulaştırıcı mitleri destekleyen bireyler daha yüksek düzeyde sosyal baskınlık yönelimine sahiptir (Pratto, Liu ve ark., 2000; Sidanius ve Pratto, 1999). Ayrıca, yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip kişiler daha çok hiyerarşiyi geliştiren politikaları, düşük sosyal baskınlık yönelimine sahip kişilerse hiyerarşiyi azaltan politikaları desteklemektedirler (Pratto Sidanius ve Levin, 2006).

Sosyal baskınlık kuramı ile ilgili bir diğer önemli nokta ise gruplar arası hiyerarşinin oluşmasında da etkili olduğu belirtilen kurumlar ve bu kurumların yapısı ile kişilerin ilişkisidir (Sidanius, Pratto, Laar ve Levin, 2004). Sosyal baskınlık kuramına göre meşrulaştırıcı mitler kişiler tarafından benimsenerek sadece sosyal baskınlık yönelimi düzeyine etkide bulunmamakta, aynı zamanda kurumların yapısını da

belirlemektedir. Sosyal baskınlık kuramı, kurumları, hiyerarşiyi geliştiren ve hiyerarşiyi azaltan kurumlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006). Hiyerarşiyi geliştiren kurumlar, gruplar arasındaki sosyal eşitsizlikleri destekleyerek bu eşitsizliklerin devamını sağlamakta ve olumlu sosyal değerlerin baskın (üst) gruplar tarafından paylaşılmasına hizmet etmektedir (Pratto Sidanius ve Levin, 2006; Sinclair, Sidanius, Levin, 1998). Hiyerarşiyi azaltan kurumlar ise gruplar arasında eşitliği desteklemektedir (Sinclair ve Sidanius, Levin, 1998). Hiyerarşiyi geliştiren kurumlara, adli yargı sistemi ve askeri sistemler örnek verilebilirken, hiyerarşi azaltan sistemlere üniversiteler, insan hakları kuruluşları gibi kurumlar örnek gösterilebilir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006; Sinclair, Sidanius, Levin 1998). Bunun yanı sıra kurumlar ve bu kurumlarda çalışan kişiler arasında sosyal baskınlık yönelimi açısından bir uyum bulunmaktadır. Hiyerarşiyi geliştiren kurumlarda daha çok yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip kişiler görev alırken, hiyerarşiyi azaltan kurumlarda daha çok düşük sosyal baskınlık yönelimine sahip bireyler çalışmaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006; Sidanius ve Pratto, 1994).

Sosyal baskınlık yönelimi, ortak olarak paylaşılan değer, inanç ve tutumları içeren meşrulaştırıcı mitlerin hangi türünün (hiyerarşiyi azaltan-hiyerarşiyi geliştiren) benimsendiğine bağlı olarak karşımıza farklı düzeylerde çıkabilmektedir. Benimsenen meşrulaştırıcı mitlerin, dolayısıyla sosyal baskınlık yöneliminin ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar üzerinde etkili olabileceğine işaret eden görüş ve bulgular vardır. Aşağıda bu görüş ve bulgular üzerinde durulmaktadır.

1.4.1. Sosyal Baskınlık Yönelimi, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları

Yüksek sosyal baskınlık düzeyine sahip bireyler, mevcut statü ve konumlarını meşrulaştırıcı mitler aracılığıyla korumaktadır. Meşrulaştırıcı mitler, sosyal sistemler içinde var olan kurum ve kuruluşlarla da yapılandırılmaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006). Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal düzen içindeki kurum ve kuruluşlar hiyerarşiyi geliştiren kurumlar ve hiyerarşiyi azaltan kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir diğer deyişle, kurumlar türlerine göre ya kişiler üzerinde çeşitli yollarla baskınlık kurma eğilimindedir ya da eşitlikçi bir dünya vaat etmektedir (Pratto ve Sidanius, 1999). Örneğin, bir belediye, çevrenin korunması adına artık maddelerin geri dönüşümü için evlere servis yaparak kağıt ya da plastik gibi maddeleri toplarken, başka bir belediye bu konuda hiçbir şey yapmayabilir. Ya da bir şirket maddi kaygılarıyla otel yapmak istediği bölgenin tarihi geçmişini ya da doğal özelliklerini kişisel ve kurumsal çıkar için tahrip etmeyi göze alırken, diğer bir şirket otel yeri için başka seçeneklere yönelebilir. Kurumlar gruplar arası hiyerarşiyi sağlamak ve korumak adına çeşitli araçlar üretmektedir. Toplumların birbirleri üzerinde baskınlık kurma yollarının en vahşisi olan savaş olasılığı karşısında, ülkelerin kurdukları savunma sanayileri bu araçlara örnek gösterilebilir. Savaş hali insanlıkla birlikte doğal düzeni en çok tehdit eden unsurlardan biridir. Başka bir örneğe, dünyanın taşıma kapasitesi ile ilgili olarak verilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi artan nüfusla birlikte kaynakların hızlı tüketimi, daha hızlı ve yeni kaynak arayışlarına sebep olmuştur. Dünyanın taşıma kapasitesiyle ilgili ortaya çıkan sorunları aşmak için çeşitli şirketler kısa dönemde kendilerine ekonomik fayda sağlayan ama uzun dönemde doğal düzeni ve insan sağlığını

tehdit edici yollar geliştirmişlerdir. Örneğın, organik olmayan besin üretimlerinde artış olmuş, özellikle hayvancılık sektöründe hayvanların doğal ortamlarından uzak olarak yetiştirildiğı yaşam alanları ortaya çıkmıştır.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılaçağı üzere, kişilerin ya da kurumların baskınlık sağlama yollarının (ekonomik ya da siyasi güç) ekolojik denge üzerinde olumsuz sonuçları olabilmektedir. Ayrıca Pratto ve arkadaşları (2000), sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireylerin, hükümetin çevreyi koruma politikalarını destekleme düzeylerinin diğeri insanlarla karşılaştırıldığında daha düşük olduğunu gözlemişlerdir.

Daha önce de belirtildiğı gibi sosyal baskınlık kuramının temel unsurlarından biri olan keyfi olarak yaratılan küme sistemi; aralarında güç ilişkisi olan gruplarda ortaya çıkan sınıfsal fark anlamına gelmektedir. Bu sınıfsal farklılığın devamlılığı ise hiyerarşiyi geliştiren mitler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Milfont ve arkadaşları (2013) sosyal baskınlık kuramının bu içeriğinin mantıksal olarak genişletebileceğini söyleyerek, insanla doğal çevre arasında da insandan yana olan bir hiyerarşik yapı olduğunu öne sürmüşlerdir. Elde ettikleri bulgular, yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireylerin doğal çevreyi daha az koruma eğiliminde olduğunu ve doğal çevrenin insanlar tarafından kullanılabileceğine inandıklarını göstermektedir. Diğeri bir deyişle, sosyal baskınlık kuramının işaret ettiğı hiyerarşik yapılar, doğal çevre ve insan arasında var olan hiyerarşik düzen çerçevesinde de ele alınabilmektedir. Benzer şekilde bu çalışmada da insan ve doğal çevre arasında ortaya çıkabilecek olan hiyerarşik yapı incelenmekte, aynı yapının ekolojik sistemin bir parçası olan hayvanlar ve insanlar arasında da var olduğu

düşünülmektedir. Toparlamak gerekirse, modern dünyada insan, doğal çevre ve hayvanlar üzerinde yetkiye sahiptir; nerelere hidroelektrik santral yapılacağı da hayvanların hakları da insanlar tarafından yapılmış kanunlar çerçevesinde belirlenmektedir. Bu durum insanların üst grup üyesi, doğal çevre ve hayvanların alt grup üyesi olduğu bir sistemi de beraberinde getirmektedir. İlgili yazın (Duckitt, Wagner, Plessis, Birum, 2002; Sibley, Wilson, Duckitt, 2007) ile Milfont ve arkadaşlarının (2013) sosyal baskınlık kuramına ilişkin mantıksal çıkarımı da; sosyal baskınlık yönelimi, hayvan haklarına ilişkin tutumlar ve ekolojik ikilem durumlarında yapılan seçimler arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmada, ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişkili olduğu düşünülen diğer bir değişken ise, insanlara eylemlerinde, yaşam ilkelerini belirlemede rehberlik eden değerlerdir. Bu nedenle bir sonraki başlık altında değerlerden söz edilmektedir.

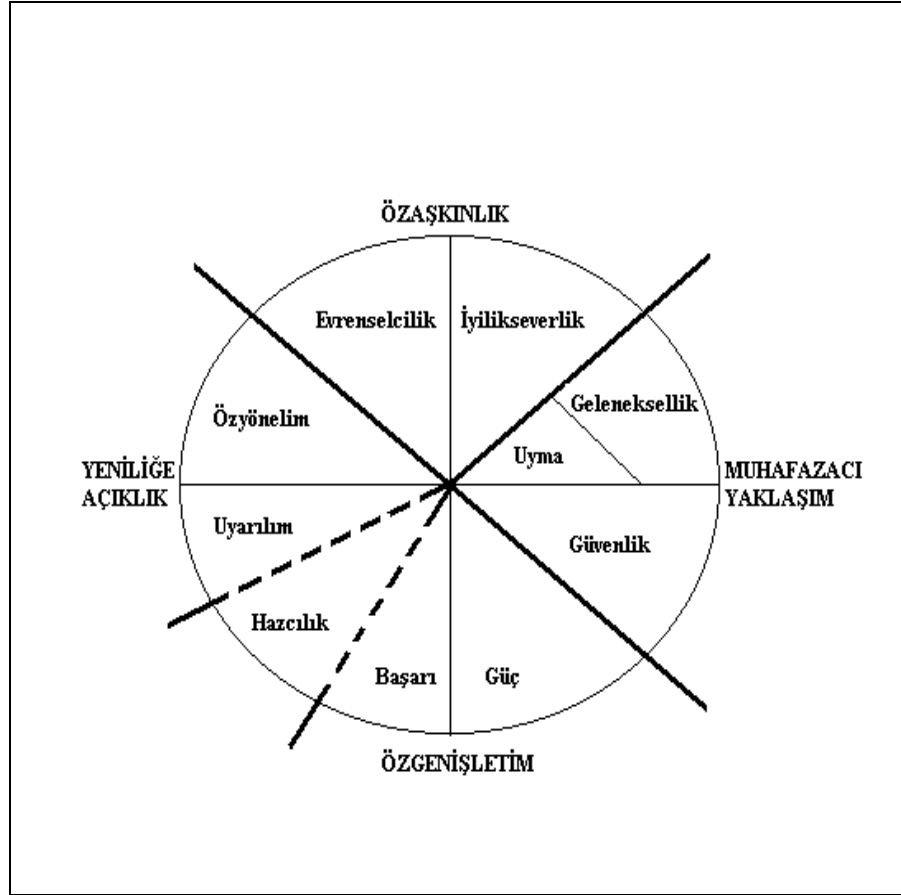
1.5. Değerler

Değerler, kişiler ve kültürlerin anlaşılmasında etkin bir rol oynamaktadır (Aygün ve İmamoğlu, 2002). Schwartz ve Bilsky (1987) değerleri beş temel özellik çerçevesinde tanımlamaktadır. Onlara göre değerler; a) her hangi bir konuda sahip olunan inançlardır. Ancak, bu inançlar tamamen duygulardan arınmış değildir, b) arzulanan sonuçlar ya da davranışlarla ilişkilidir, c) özgül (belirli) durumların üzerindedir. Diğer bir deyişle, sahip olunan bir değer, kişinin tüm yaşam alanlarında etkilidir, d) kişilerin tercihleri ile

davranışları üzerinde etkili olmanın yanı sıra olayların yorumlanmasına rehberlik ederler ve e) her bir değerin önem sırası kişiye göre değişmektedir. Değerler ve üst değer boyutları ile ilgili diyagram Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

Schwartz (1992), değerleri kendi içinde *Yeniliğe Açıklık/Muhafazacı Yaklaşım; Özaşkınlık/Özgenişletim* olmak üzere iki üst boyut üzerinden ele almaktadır. Yeniliğe açıklık üst boyutunda *özyönelim* ve *uyarılım*; muhafazacı yaklaşım üst boyutunda *güvenlik*, *uyuma* ve *geleneksellik* değer türleri yer almaktadır. Bir diğer üst boyut olan *özaşkınlık evrenselcilik* ve *iyilikseverlik* değer türlerini; özgenişletim üst boyutuysa *güç* ve *başarı* değer türlerini içermektedir. Değer türlerinden *hazcılık*, hem yeniliğe açıklık hem de özgenişletim üst değer boyutlarının içinde yer almaktadır (Schwartz ve Bilsky, 1990; Schwartz, 1992; Schwartz, 1994).

Şekil 1. 1. Schwartz Değer Kuramı'ndaki Değerler ve Üst Değer Boyutları Arasındaki İlişkiler Modeli



*Schwartz'ın (1994) çalışmasından alınmıştır.

Yeniliğe açıklık üst boyutunda yer alan değerlerden uyarılmanın güdüsel amacı heyecan, yenilik ve hayata meydan okumadır. Bu boyutta yer alan bir diğer değer türü olan özyönelimin güdüsel amacı ise, bağımsız düşünce doğrultusunda davranmayı tercih etme, araştırmacılık ve yenilik arayışıdır.

Muhafazacı yaklaşım üst boyutundaysa geleneksellik, uyma ve güvenlik değerleri yer almaktadır. Bu değerlerden *güvenliğin* güdüsel amacı, kişinin toplum, ilişkiler ve kendisi için güvenliği, durağanlığı ve uyumu istemesidir. Temel kişi ve grup gerekliliklerinden kaynaklanmaktadır. *Uyma* değer türünün güdüsel amacıysa, diğerlerini incitecek ya da sosyal beklenti ve kuralları yıkacak davranışların, dürtülerin, eğilimlerin kısıtlanmasını kapsamaktadır. *Geleneksellik* değer türünün güdüsel amacı, kişinin dininin ya da kültürünün ona dayattığı fikir ve gelenekleri kabul etmesidir.

Özaşkınlık üst boyutu, evrenselcilik ve iyilikseverlik değer türlerini içermektedir. *Evrenselcilik* değer türünün güdüsel amacı doğanın ve tüm insanların iyiliğinin korunmasını; doğaya, tüm insanlara hoşgörölü olmayı ve minnet duymayı içermektedir. *İyilikseverlik* değerinin güdüsel amacı, kişisel ilişki içinde bulunan kişilerin iyiliğini arttırmak ve korumaktır.

Özgenişletim üst boyutunda yer alan değerlerden *güç* değer türünün temel güdüsel amacı, prestijli veya sosyal statü sahibi olma, kaynaklar ve insanlar üzerinde baskınlık ya da kontrol kazanımıdır. *Başarı* değer türünün güdüsel amacı ise, sosyal normlarla ilişkili olarak sergilenen yarışmacı davranışlar sonucunda kişisel başarıya ulaşmaktır.

Hem yeniliğe açıklık hem özgenişletim üst değer boyutlarının arasında kalan *hazcılık* değer türü hayattan zevk almak ve duyuşal haz almak olarak tanımlanmaktadır

(Schwartz ve ark., 2001). Bahsedilen on değer türüne ilişkin öne çıkan özellikler, Çizelge 1. 1’de özetlenmiştir.

Çizelge 1. 1. Değer Türlerine Ait Tanımlamalar

Güç:	Sosyal statü ve prestijle birlikte, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol sağlama ya da baskınlık kurma isteği.
Başarı:	Kişisel başarı için sosyal standartlar çerçevesinde yarışmacılık.
Hazcılık:	Keyif alma ve duyuşsal tatmin.
Uyarılım:	Heyecan, yenilik ve hayata meydan okuma.
Öz-Yönelim:	Bağımsız düşünce ve davranış, seçicilik, yaratıcılık ve araştırmacılık.
Evrensellik:	Anlayış, değer bilme, tolerans ve hem tüm insanlığın hem de doğanın iyiliğini isteme.
İyilikseverlik:	Sürekli iletişim kurulan insanların iyiliğini geliştirme ve koruma isteği.
Geleneksellik:	Dayatılan geleneksel, kültürel ve dini öğelere saygı duyma, onlara bağlı olma ve bu öğeleri kabul etme.
Uyma:	Başkalarını üzme ya da zarar vermenin yanı sıra, sosyal beklentiler ve normların ihlaline yönelik hareketlerin, eğilimlerin ve dürtülerin engellenmesi.
Güvenlik:	İlişkilerini ve yaşadığı toplumu istikrarlı algılama, güvenlik ve uyma isteği.

*Schwartz’ın (1994) çalışmasından uyarlanmıştır.

1.5.1. Değerler, Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları

Davranışlarımız ve seçimlerimiz büyük ölçüde değerlerimiz tarafından belirlenmektedir (Schwartz ve Bilsky, 1987; 1990; Schwartz, 1992; Schwartz, Melech ve ark., 2001). Ekolojik ikilem durumlarının seçim yapılması gereken davranış seçeneklerini içerdiği düşünüldüğünde, ikilemlere ilişkin tutumlar ile değerler arasında bir ilişki kurmak kaçınılmaz görünmektedir. Ayrıca, değerlerin özgül durumların üzerinde olması, başka bir ifadeyle, sahip olunan bir değerın hayatın tüm alanlarında etkin olması değerlerin ekolojik ikilemlerin iyi birer yordayıcısı olacağını düşündürmektedir.

Çevreye ilişkin tutum ve davranışların değerlerle ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Axelrod, 1994; Corroliza ve Berenguer, 2000; Kimmelmeier, Krol ve Kim, 2002; Poortinga, Steg ve Vlek, 2004). Örneğin, Stern'in (2000) çevreciliğin değer-inanç-norm kuramı (value-belief-norm theory of environmentalism), değerler ve çevrecilik arasındaki ilişkide inançların aracı rolünden söz etmektedir. Bu kuram, değerler ve çevreye yönelik davranışlar arasında bir ilişki kurması açısından önemlidir. Stern ve arkadaşları (1993) çevreye ilişkin olumlu davranışların temelinde bencilce (egoistic), sosyal özgeci (social altruistic) ve biyosferik (biospheric) olmak üzere üç değer yönelimi bulunduğunu belirtmektedir. Bencilce değer türü kişinin kendi kazanımlarına, sosyal özgeci değer türü grubun kazanç ve kayıplarına, biyosferik değer türüyse doğal çevrenin kazanım ve kayıplarına vurgu yapmaktadır. Axelrod'un (1994) da belirttiği gibi, doğal çevreye ilişkin tutum ve davranışların temelinde yer alan bu

değer türleri Schwartz'ın değer sınıflamasındakilerle benzerlik göstermektedir. Egoistik değer türünün kişisel hedeflerin ön planda tutulduğu özgenişletim değer türleriyle, sosyal özgeci değer türünün iyilikseverlik değer türüyle, biyosferik değer türünün ise evrensellik değer türüyle benzeştiği düşünülmektedir.

İlgili yazın çevreyi korumaya yönelik davranışların içinde kişisel yarar ve ortak çıkar çelişkisini barındırdığını ve çevreye yönelik tutumların değerlerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Axelrod, 1994; Corroliza, Berenguer, 2000; Poortinga, Steg ve Vlek, 2004). Örneğin, Axelrod'un (1994)'un çalışması, ekonomik çıkar ve çevreyi koruma seçeneklerini karşı karşıya getiren ekolojik ikilem durumlarında, çevreyi koruma yönündeki seçimlerin, insanların tercihlerinde etkin rol oynayan değerlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada da, ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlarla farklı değer türleri arasında ilişki olduğu öngörülmektedir. Toplumsal ikilem durumlarında bireyler seçimleri sonucunda, ya kişisel çıkar sağlamakta ya da işbirliği yaparak tüm toplumun yararına olacak şekilde hareket etmektedir. Bireysel çıkarının ya da toplumsal çıkarın söz konusu olduğu bu tür durumlarda insanlar, yalnızca kendilerinin mi yoksa kendileriyle birlikte diğerlerinin de iyiliğini düşünecekler midir? Bu karar aşamasında bireyin önem verdiği şeyler, dolayısıyla sahip olduğu değerler etkin bir rol üstlenmektedir.

Axelrod (1994) insanların ekolojik ikilem durumlarında aldıkları kararlar üzerinde, değerler kadar yaptıkları ekonomik ve toplumsal koşul değerlendirmelerinin ve mevcut ikilem durumunun türünün de etkili olduğunu belirtmektedir. Corrolliza ve Berenguer (2000), çevreyi koruma davranışı üzerinde yaşanan fiziksel çevrenin önemli bir etkisi olduğuna, kişilerin duruma yönelik algıları üzerinde değerlerin de önemli rol oynadığına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, insanların çevreye yönelik tutum ve davranışlarında ekolojik ikilemin içeriği (Axelrod, 1994) ve durumsal etmenler (Corroliza ve Berenguer, 2000) etkili olsa da bu etmenlere ilişkin algıların kişilerin değer yönelimleri doğrultusunda belirlendiği düşünülmektedir. Corroliza ve Berenguer (2000) yaptıkları çalışmada yalnızca doğal çevreyi korumaya ilişkin olumlu tutumları olanların, kendi çevrelerini cam ve ilaç atıklarının geri dönüşümü için elverişli olarak algıladığını göstermektedir. Ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkarlarını önde tutan birisinin, değerlerini sıralarken güç ve başarı değerlerinden oluşan özgenişletim boyutuna öncelik vereceği tahmin edilmektedir. Schultz ve meslektaşları (2005), kişinin kendisi ve doğanın (self and nature) birbirinden ayrı olduğunu ve doğaya, doğanın kişiyi etkilediği oranda değer biçileceğini belirtmektedir. Buradan da yola çıkarak doğal çevreye ilişkin tutumların doğrudan kişisel amaç ve hedeflerle ilişkili olan özgenişletim değerleriyle ilgili olacağını öne sürmektedir. Özgenişletim değerlerini benimseyen bireylerin sosyal statü sahibi ve prestijli olma istekleri (**başarı**) öncelikli olarak kendi yararlarını düşünmelerine neden olacaktır. Aynı kişilerin yarışmacı davranarak kişisel başarıları doğrultusunda hareket etmeleri de olasıdır. Diğer bir ifadeyle bu kişiler, ekolojik ikilemler karşısında kendi çıkarları doğrultusunda tavır sergileyeceklerdir.

Benzer şekilde kişilerin çevre üzerinde baskınlık kurma, kontrol sağlama güdülerinin de **(güç)** onların doğal çevreyi gereksinim ve istekleri doğrultusunda manipüle etmelerine yol açacağı tahmin edilmektedir. Schultz ve meslektaşları (2005) yaptıkları çalışmada doğal çevrenin iyiliğini gözetme ve güç değeri arasında negatif yönde ilişki olduğunu gözlemişlerdir. Bunun yanı sıra tüm bitki ve hayvanları da içeren ekolojik sistemin yararını düşünme ile ilişki olan **biyosferik** değer türünün özgenişletim değer türleri ile negatif yönde ilişkili olduğu da belirlenmişlerdir. Schultz (2001)'in elde ettiği bulgular kişilerin ne kadar kazanım elde edeceği ile ilgili olan egoistik değer türünün özaşkınlık değer türleriyle negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Milfont ve Gouveia (2006) özgenişletim değer türünün doğal çevreyi korumaya yönelik tutumlarla negatif, doğal çevreyi kullanmaya yönelik tutumlarla pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Söz edilen bulgulardan yola çıkılarak bu araştırmada da, özgenişletim değer boyutu altında yer alan güç ve başarı değerlerinin, ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlarla ilişkili olması beklenmektedir. Bireylerin güç ve başarı yönelimleri arttıkça, ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yerine kendi çıkarlarını gözetme düzeylerinin artacağı tahmin edilmektedir.

Ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olan bireylerin ise özaşkınlık değer boyutunda yer alan evrensellik değer yönelimlerinin yüksek olması beklenmektedir. Evrensellik değeri, tüm insanlığın iyiliğini istemenin yanında doğanın iyiliğini gözetmekle de ilgilidir (Axelrod, 1994; Schwartz, 2001). Bu bilgi, evrenselcilik değer türüne sahip bireylerin ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkara yönelik davranacaklarını düşündürmektedir. Yapılan çalışmalarda evrensellik değer türünün

çevrenin iyiliğini gözetme (Schultz ve ark., 2005) ve doğal çevreyi koruma (Axelrod, 1994) ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. İyilikseverlik değer türü ise kişinin iletişim kurduğu yakın çevresinin iyiliğini gözetmesiyle ilişkilidir. Axelrod (1994)'un çalışmasında, sosyal yönelimli değer türüne sahip bireylerin, gruplarının çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve buna bağlı olarak çevreyi korumaya yönelik tercih belirttikleri, ancak grubun çoğunluğu için yüksek kazanım vaat eden bir durum söz konusu olduğunda ekonomik yarar doğrultusunda tercih bildirdikleri gözlenmiştir. Başka bir deyişle bu kişiler, sosyal grubun çevreyi korumaya yönelik davranışı mı yoksa ekonomik kazanımı mı desteklediğine bağlı olarak grubun desteği doğrultusunda davranışlarını değiştirmişlerdir.

İyilikseverlik değer türü bireyin yakın çevresinin ya da grubunun iyiliğini istemesine ve onu desteklemesine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkara yönelik davranışta bulunma eğiliminin grubun çıkarlarına ve koşullara göre değiştiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, iyilikseverlik değer türü ile ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlar arasında sağlam bir ilişki kurulamamıştır. İlgili yazın çerçevesinde, güç, başarı ve evrensellik değerlerinin ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlarla ilişkili olması beklenmektedir (Axelrod, 1994; Schwartz, 2001; Schultz ve ark., 2005, Schultz, 2001, Stern ve ark, 1993; Stern, 2000) Özgenişletim boyutunda yer alan güç ve başarı değerlerinin, kısmen de olsa bireyin, başkalarının zararı pahasına kendi çıkarı yönünde davranmasına yol açabilecekleri düşünüldüğünde, özgenişletim düzeyi yüksek bir bireyin, ekolojik iklimler söz konusu olduğunda bireysel çıkarını ön planda tutup, kişisel çıkarına yönelik davranışları tercih etmesi daha olası

görülmektedir. Aksine, özaşkınlık değerlerinden evrenselliğe daha fazla önem atfeden, evrensellik düzeyi yüksek bir birey, yakın ya da uzak tüm insanların ve doğanın yararını, kendi çıkarlarına ters düşmesi pahasına ön planda tutma eğilimi gösterecektir. Bu bireylerin ekolojik ikilem durumlarında daha çok ortak çıkar doğrultusunda tutum sergileyecekleri tahmin edilmektedir.

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere ekolojik sistemin tahribatına yönelik her eylem bu sistemin bir parçası olan hayvanları da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca hayvanlara ilişkin davranışların da ekolojik ikilemler de olduğu gibi kişisel çıkar (örneğin, fabrika tarzında hayvan çiftlikleri kurmak, hayvanları eğlence amaçlı sirklerde kullanmak gibi) ve ortak çıkar (örneğin, hayvanların haklarını gözetmek gibi) ikilemlerini barındırdığı düşünülmektedir. Bu ikilemlerin de işaret ettiği gibi, insanlar hayvanları kişisel çıkar sağlamak adına kötüye kullanabilmektedir. Bu durumun ise güç ve başarı değerleriyle ilişkili olabileceği düşünüldüğünde, söz konusu değerler ve hayvan haklarını desteklemeye yönelik tutumlar arasında negatif yönde ve anlamlı ilişkiler beklenmektedir.

İnsanların hayvanlara nasıl davrandığı ya da onları nasıl kullandığı hem ekolojik sistemde ayrı işlevleri olan hayvan türlerinin yok olma tehlikesi açısından hem de ahlaki açıdan önem taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere ilgili yazında doğal çevrenin korunmasına ilişkin olumlu tutumları olan bireylerin özaşkınlık değer türlerini desteklediği bilinmektedir. Buradan yola çıkarak özaşkınlık değer türlerinden tüm

insanlık ve doğanın iyiliğini gözetmekle ilişkili olan evrenselliğin hayvan haklarına ilişkin tutumlarla pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir.

Toparlamak gerekirse, buraya kadar aktarılan bilgiler, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerin, hem ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlarla, hem de hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Araştırmada ayrıca, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerin de birbirleriyle ilişkili değişkenler oldukları kabul edilmektedir (Collani ve Grumm,2009; Lehmiller ve Schmitt, 2008). Bu nedenle aşağıda, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilere yer verilmektedir.

1.5.2 Sosyal Baskınlık Yönelimi, Yetkecilik ve Değerler

Levin ve meslektaşları (1998), sosyal baskınlık yönelimi başlığı altında değinilen meşrulaştırıcı mitlerin temel değerler ve grup kimlikleri ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Hiyerarşi geliştirici ve hiyerarşi azaltıcı mitler ile ilişkili olan bu değer türlerinden biri de sosyal baskınlık yönelimidir (Levin, Sidanius, Robinowitz, Federico, 1998). Toplumların neden grup tabanlı sosyal hiyerarşiler temelinde yapılandığını inceleyen sosyal baskınlık kuramı, insanların grup temelli baskınlık ve eşitsizlikleri isteme eğilimini *sosyal baskınlık yönelimi* (SBY) olarak tanımlamaktadır (Sidanius, Pratto, van Laar, Levin, 2004, Sidanius ve Pratto, 1999). Yapılan çalışmalar yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireylerin hiyerarşi geliştiren mitleri, düşük sosyal baskınlık yönelimine sahip bireylerinse hiyerarşi azaltan mitleri desteklediğini göstermektedir (Pratto, Sidanius, Stallworth ve Bertham, 1994; Sidanius ve Pratto,

1999). Daha önce de belirtildiği üzere, hem hiyerarşi geliştiren ve azaltan mitlerin değerlerden oluşması hem de sosyal baskınlık yöneliminin hiyerarşi geliştiren ve hiyerarşi azaltan mitler ile ilişkili bir değer olarak belirtilmesi, sosyal baskınlık yöneliminin değerlerle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, yapılan bazı çalışmalar da (Collani ve Grumm, 2009; Kuşdil ve Çağlar, 2011; Lehmiller ve Schmitt, 2008) sosyal baskınlık yönelimi ile değerlerin ilişkili olduğuna ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

Yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi ile ilgili yapılan çalışmalar ise, bu iki kişisel ve ideolojik eğiliminin farklı güdüsel temelleri olduğunu belirtmektedir (Altemeyer, 1996; Duckitt ve Fisher, 2003, Duckitt ve Sibley, 2009, 2010). Yetkecilik yetkeye itaat ve yetkenin belirlediklerine uyma, sosyal baskınlık yönelimi ise eşitsizlikleri destekleme ve baskın olma arzusu ile tanımlanmaktadır (Altemeyer, 1998; Duckitt, 2001; Pratto ve ark, 1994). Bu tanımlara uygun olarak, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireyler genellikle otorite konumundayken, yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerin onları destekleyen takipçiler oldukları görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, yetkeci bireyler ile sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireyler farklı konumlarda aynı şeylere destek verebilmekte, benzer tutum ve davranışlar sergileyebilmektedir. Bu bilgiyle tutarlı olarak çok sayıda çalışmada, bu iki değişken arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki gözlenmektedir (örneğin, Altemeyer, 1996; Altemeyer, 2003). Bunun yanı sıra Duckitt (2001), yetkeciliğin boyun eğicilik, sosyal baskınlık yöneliminin ise baskınlık özelliklerinin Schwartz'ın (1992) değer kuramı ile ilişkili olduğunu söylemektedir. Altemeyer (1998), yetkeciliğin geleneksellik, güvenlik

ve uyma değerleri ile pozitif yönde; sosyal baskınlık yöneliminin ise g değeri ile pozitif, evrensellik değeri ile negatif yönde ilişki gösterdiğini gözlemiştir. Değerler, yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi arasındaki ilişkilerin incelendiği diğer çalışmalarda da yetkecilik ve sosyal baskınlık yöneliminin farklı değer türleri ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir (Altemeyer, 1998; Cohrs, Moschner, Maes, Kielman, 2005; Collani ve Grumm, 2009; Duriez, Van Hiel, 2002; McKee ve Feather, 2008). Diğer bir deyişle, yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi farklı değer kümelerini temsil etmektedir.

Sosyal baskınlık yönelimi ve yetkeciliğin ayrı ideolojik içeriklere sahip olması, bu iki değişkeninin farklı dünya görüşlerini temsil etmesiyle de ilgilidir (Duckitt ve Sibley, 2010; Duckitt ve Fisher, 2003). Dünyanın tehlikeli bir yer olduğu inancı yetkeciliğe karşılık gelmektedir. Yetkeci bireyler içinde yaşadığımız dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu, olayların önceden tahmin edilemeyeceğini ve her an her şeyin olabileceğini, her zaman kontrollü olmak gerektiğini düşünmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi ise, yarışmacı dünya inancına karşılık gelmektedir. Üstün olmaya, güçlü olanın kazanacağına ve zayıf olanın kaybedeceğine ilişkin düşünceleri içermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimine ilişkin olarak önerilen bu iki uçlu yaklaşım Schwartz'ın değerler kuramı (Schwartz ve Bilsky, 1987) doğrultusunda da tutarlı sonuçlar sergilemektedir (Cohrs, Moschner, Maes, Kielman, 2005, Duriez, Van Hiel, 2002). Yapılan alışmalar yetkecilik ve sosyal baskınlık yöneliminin değerlerle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Cohrs, Moschner, Maes, Kielman, 2005; Collani ve Grumm, 2009; Duckitt ve Sibley, 2010; Heaven,

Connors, 2001, McKee ve Feather, 2008). Elde edilen bulgular, Altemeyer'in daha önce sözü edilen çalışmasıyla (1998) tutarlı olarak yetkeciliğin muhafazakârlık üst değer boyutu (güvenlik, uyma, geleneksellik) ile pozitif, yeniliğe açıklık üst değer boyutu (uyarılım, özyönelim) ile negatif yönde; sosyal baskınlık yöneliminin ise özgenişletim üst değer boyutuyla (başarı, güç, hazcılık) pozitif, özaşkınlık üst değer boyutuyla (evrensellik, iyilikseverlik) negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Duriez, Van Viel, 2002; Duriez, Hiel ve Kossowska, 2005).

Sosyal baskınlık yöneliminin grup temelli sosyal hiyerarşik sistemleri destekleme eğilimi olduğu bilgisi ile özaşkınlık değerlerinden evrenselliğin güdüsel amacının tüm doğa ve insanlığın faydasını gözetmek olduğu bilgisi dikkate alındığında, bu iki değişken arasında negatif yönde bir ilişki olacağı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, evrensellik değer türünü benimseyen kişiler, eylemlerinde herhangi bir grubu ya da kişiyi gözetmeyip tüm insanlık ve doğanın yararını isteyecektir. Schwartz (1992) iyilikseverlik ve evrensellik değerleri arasında, iyiliği istenilen kişilerin yakınlığı açısından bir farklılık olduğunu belirtmektedir. Evrensellik, herkesin yararını ya da iyiliğini istemek anlamına gelirken, iyilikseverlik yakın ilişkilerde bulunan kişilerin iyiliğini gözetmektir. Aralarındaki bu farklılığa karşın, evrensellik gibi iyilikseverlik değerinin de sosyal baskınlık yönelimi ile negatif yönde bir ilişki göstermesi beklenmektedir.

Özgenişletim değerlerinden “güç”ün sosyal statü ve prestij sahibi olma, kaynaklar ve insanlar üzerinde baskınlık kurma, “başarı”nın yarışmacı davranışlar ve

kişisel başarı elde etme isteği ile ilgili olması sosyal baskınlık yöneliminin bu değerlerle pozitif yönde, özaşkınlık değerleriyle negatif yönde ilişki göstereceğine işaret etmektedir.

Yetkeciliğin mevcut yetkeye koşulsuz itaati ve yetke tarafından onaylanan saldırganlığı desteklemenin yanı sıra yetke tarafından onaylanan gelenek ve kurallara uyma davranışlarını da içermesi, yetkecilik ile geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerini içeren muhafazacı yaklaşım arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu kanıtlar niteliktedir. Yeniliğe açıklık üst boyutunda yer alan öz yönelim değerinin kişisel özerklik, bağımsızlık ve kontrol etme gereksinimiyle; uyarılım değerinin ise yenilik arayışı ve hayata meydan okumayla ilişkili olması, yeniliğe açıklık boyutunun yetkeye karşı koşulsuz itaati, sabit ve değişmez dünya görüşünü temsil eden ve bu dünya görüşünü tehdit edecek durumlara karşı saldırganlığı içeren yetkecilik ile negatif yönde ilişki sergileyeceğine işaret etmektedir.

İlgili yazın incelendiğinde; yetkeciliğin, muhafazacı yaklaşım üst boyutunda yer alan geleneksellik, güvenlik ve uyma değerleriyle, sosyal baskınlık yönelimininse özgünlük üst boyutunda yer alan başarı, güç ve haz değerleriyle ilişkili olduğu görülmektedir (Cohrs, Moschner, Maes, Kielman, 2005; Collani ve Grumm, 2009; McKee ve Feather, 2008)

Özetle, bu çalışmada da önceki bulgularla tutarlı olarak, yetkeciliğin muhafazacı yaklaşım değerleri (geleneksellik, güvenlik, uyma) ile pozitif, yeniliğe açıklık

değerleriyle (uyarılım, özyönelim) negatif yönde ilişki göstermesi; sosyal baskınlık yöneliminin özgenişletim (güç, başarı ve hazcılık) değerleri ile pozitif; özaşkınlık (evrensellik ve iyilikseverlik) değerleriyle negatif yönde ilişki sergilemesi beklenmektedir.

Buraya kadar aktarılanları toplamak ve bir hatırlatma yapmak gerekirse, bu çalışmanın temel amacı hem ekolojik ikilemlerin hem de hayvan haklarına ilişkin tutumların yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerle olan ilişkisini belirlemektir. Belirlenen ilişkiler doğrultusunda çalışmada, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerlerin; ekolojik ikilemleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları hangi düzeyde yordayadığı da test edilmektedir. Amacı doğrultusunda, araştırmada sınanacak olan denenceler aşağıda özetlenmektedir.

1.6. Araştırmanın Denenceleri

1. Ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma ve hayvan haklarını destekleme düzeyi arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır. Bu değişkenler yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç ve başarı değişkenleriyle negatif yönde; evrensellik değişkeniyle pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler göstermektedir.

2. Sosyal baskınlık yönelimi, güç, başarı ve hazcılık değişkenleri ile pozitif yönde; evrensellik değişkeni ile negatif yönde ve anlamlı ilişkiler göstermektedir. Sosyal baskınlık yönelimiyle pozitif yönde ilişki göstermesi beklenen yetkecilik ise, güvenlik,

uyuma ve geleneksellik değişkenleriyle pozitif yönde; uyarılım ve özyönelim değişkenleriyle negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkilidir.

3. Ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma düzeyini yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç ve başarı değişkenleri negatif yönde; evrensellik değişkeni pozitif yönde ve anlamlı olarak yordamaktadır.

4. Hayvan haklarını destekleme düzeyini yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç ve başarı değişkenleri negatif yönde; evrensellik değişkeni pozitif yönde ve anlamlı olarak yordamaktadır.

Yukarıdaki denencelere ek olarak araştırmada bir de, sonraki çalışmalar için fikir vermesi açısından, ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık) ve değerlerin cinsiyet ve hayvan sahibi olup olmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir.

Önceki bulgular kadınların doğal çevreye ilişkin tutumlarının erkeklerinkinden daha olumlu olduğu (Milfont ve ark., 2013; Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel, 2013; Sabbbagh, 2005; Uyeki ve Holland, 2000; Wang, 1999); hayvanlara ilişkin konularda erkeklerden daha hassas oldukları (Furnham ve Heyes, 1993; Goldsmith, Clark ve Lafferty, 2006; Galvin ve Herzog, 1992; Herzog, 2007; Özkul ve ark., 2013; Signal ve Taylor, 2006; 2007; Taylor ve Signal, 2005) yönündedir. Benzer şekilde bu araştırmada

da kadınların hem ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkarı hem de hayvan haklarını destekleme düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek olacağı tahmin edilmektedir.

İlgili yazın, tutarlı olarak cinsiyet sisteminin baskın tarafında bulunan erkeklerin sosyal baskınlık yönelimlerinin kadınlarinkinden daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006; Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto, Sidanius, Stallworth, Malle, 1994; Wang, 1999). Sosyal baskınlık yönelimi için olduğu kadar tutarlı olmasa da, bulgular (örneğin, Hasta ve Dönmez, 2009) erkeklerin yetkecilik düzeylerinin de kadınlarinkinden yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada da erkeklerin yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma, baskınlıktan yana olma) düzeylerinin kadınlarinkinden yüksek bulunulacağı düşünülmektedir.

İlgili yazın değerler açısından incelendiğinde, belirgin bir cinsiyet farklılığına rastlanmamakla birlikte (Prince-Gibson ve Schwartz, 1998; Strutch, Schwartz ve A van de Kloot, 2002); Schwartz ve Rubel (2005) ile Schwartz ve Rubel-Lifschitz'in (2009) çalışmaları, kadınların iyilikseverlik ve evrensellik değerlerine; erkeklerinse güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim değerlerine daha yatkın olduklarına işaret etmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, çalışmada yer alan kadın katılımcıların evrensellik ve iyilikseverlik düzeylerinin erkeklerinkinden daha yüksek; güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim düzeylerinin ise erkeklerinkinden daha düşük olacağı tahmin edilmektedir.

Buraya kadar sözü edilen cinsiyete ilişkin beklentiler aşağıdaki denencede özetlenmektedir.

5. Kadınların ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma, hayvan haklarını destekleme, evrensellik ve iyilikseverlik düzeyleri erkeklerinkinden yüksek; yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim düzeyleri ise erkeklerinkinden düşüktür.

Çalışmada son olarak, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcıların araştırmada yer alan değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadıkları incelenmektedir. Konuyla ilgili daha önceden yapılmış doğrudan bir çalışmaya rastlanmamış olması, ne tür farklılıklar beklenmesi gerektiği konusunda çıkarımda bulunmayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte, hayvan sahibi olan katılımcıların hayvanlarıyla kurdukları temasın bir sonucu olarak onların hakları konusunda daha duyarlı olacakları yönünde bir çıkarım olanaklı görünmektedir. Bu durum ise onların, hayvan haklarını destekleme olasılıklarının hayvan sahibi olmayan katılımcılarinkinden daha yüksek olacağını akla getirmektedir. Böyle bir çıkarımdan hareket edildiğinde ise, (diğer değişkenlerin hayvan haklarına ilişkin tutumlarla olan ilişkilerinden yararlanılarak) hayvan sahibi olan katılımcıların ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar doğrultusunda seçim yapma, evrensellik ve iyilikseverlik düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarinkinden yüksek; yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim düzeylerinin ise hayvan sahibi olmayan katılımcılarinkinden düşük olması beklenmektedir. Güçlü dayanakları olmasa da araştırmada sınanacak olan bu beklentiler araştırmanın 6. ve son denencesinde özetlenmektedir.

6. Hayvan sahibi olan katılımcıların ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma, hayvan haklarını destekleme, evrensellik ve iyilikseverlik düzeyleri hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksek; yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim düzeyleri ise hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden düşüktür.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Ankara ve Samsun illerinde öğrenim gören 398 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 203'ü (% 51.8) Ankara Üniversitesi, 97'si (% 24.4) Gazi Üniversitesi, 95'i (% 23.9) On Dokuz Mayıs Üniversitesi'nde eğitimlerini sürdürmektedir. 3 (% 0.8) katılımcı eğitim gördüğü üniversiteyi belirtmemiştir.

Katılımcıların 192'sini (% 48.4) kadınlar, 205'sini (% 51.6) erkekler oluşturmaktadır. Kadınların yaş ortalaması 20.51 (SS=1.947), erkeklerin 22.72'dir (SS=6.159). Tüm katılımcıların yaş ortalaması ise 21.6'dır (SS=4.675). Katılımcıların 104'ü (%26.6) hayvan sahibi olduğunu, 291'i (%73.3) ise her hangi bir hayvanı olmadığını belirtmektedir.

Katılımcıların anne eğitim düzeylerine bakıldığında 25'i (%6.3) okur-yazar değildir. 13'ü (%3.3) okur yazar, 155'i (%39) ilkokul, 60 (%15.1) ortaokul, 81'i (%20.4) lise, 20'si (%5) yüksekokul ve 42'si (%10.6) üniversite mezunudur (Bkz. Çizelge 2.).

Çizelge 2. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

		Katılımcılar	Yüzdeler	Ortalama	SS
Yaş		397		21.6	4.67
Cinsiyet	Kadın	192	48.4		
	Erkek	205	51.6		
Üniversite	Ankara Üniversitesi	202	50.9		
	Gazi Üniversitesi	97	24.4		
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	95	23.9		
	Belirtilmemiş	3	.8		
Hayvan Sahibi Olma Durumu	Hayvan Sahibi	104	26.2		
	Hayvan Sahibi Değil	291	73.3		
	Belirtilmemiş	2	.5		
Anne Eğitim Düzeyi	Okur yazar Değil	25	6,3		
	Okur yazar	13	3,3		
	İlkokul	155	39		
	Ortaokul	60	15,1		
	Lise	81	20,4		
	Yüksek Okul	20	5		
	Üniversite	42	10,6		
	Belirtilmemiş	1	0,3		

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Bu formda, cinsiyet, yaş, öğrenim görülen üniversite, sosyo ekonomik düzey ve anne eğitim düzeyi gibi katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Formda ayrıca, katılımcılardan kendilerine en yakın buldukları siyasal görüşü sağdan sola giden 9 dereceli bir ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir.

Benzer şekilde katılımcılardan, yine 9 dereceli bir ölçek üzerinde dindarlık düzeylerini (1= hiç dindar değilim, 9= çok dindarım) belirtmeleri de istenmiştir. Bunların yanı sıra aynı formda katılımcılara, hayvanları sevip sevmeyi, şu anda hayvan sahibi olup olmadıkları da sorulmuştur.

2. 2. 2. Portre Değerler Formu

Schwartz (1992) tarafından değerleri ölçmek için oluşturulan Schwartz Değerler Formu (Schwartz's Values Survey) 57 maddeden oluşan 10 farklı değer türünü ölçen Likert tipi bir ölçek olarak yazına geçmiştir. Bu ölçeğin kullanıldığı kültürler arası çalışmalarda kuramla tutarlı sonuçlar elde edilmiş ve değerlerin önem sırasına göre dizildiği, her bir değer türünün kendi aralarında birbiriyle ilişkili olan kümeler oluşturduğu belirlenmiştir (Schwartz ve ark., 2001; Schwartz, 1992). Bu çalışmada kültürlerarası karşılaştırma yapılmadığından dolayı Schwartz'ın da (1992) önerdiği üzere analizler bireysel düzeyde gerçekleştirilmiştir ve analizlerde merkezileştirilmiş puanlar (centered values) kullanılmıştır.

Schwartz'ın Değerler Formunun değerleri dolaysız yoldan, bağlamdan bağımsız ve soyut kavramlarla ölçmesi, bilişsel karmaşıklık yaratması üzerine Portre Değerler Anketi oluşturulmuştur (Schwartz ve ark., 2001). Schwartz'ın Değerler Formuna karşın Portre Değerler Formunun değerleri dolaylı ve bağlama dayalı olarak ölçtüğü, ölçek maddelerinde yer alan ifadelerin kişilerin hedeflerinin, isteklerinin somut bir şekilde tanımlandığı maddelerden oluştuğu belirtilmektedir (Schwartz ve ark., 2001). Bu

çalışmada, Schwartz ve arkadaşları (2001) tarafından, daha önce yapılan çalışmalardaki eksiklikler göz önüne alınarak oluşturulan Portre Değerler Formu kullanılmıştır. 6 basamaklı Likert tipi olan ölçekte her bir madde bir değer türüne ilişkin kısa tanımlamalardan oluşmaktadır. Kişiler bu kısa tanımlamalardaki ifadelerde yer alan kişiye ne kadar benzediklerini göz önüne alarak ölçek maddelerini yanıtlamaktadır. Ölçek, 40 maddeden ve 10 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler, sırasıyla *güç*, *başarı*, *uyma*, *hazcılık*, *geleneksellik*, *öz-yönelim*, *güvenlik*, *evrenselcilik*, *uyarılım* ve *iyilikseverlik*’tir. Bu alt ölçeklerden hazcılık, uyarılım ve öz-yönelim *yeniliğe açıklık*; uyma, geleneksellik ve güvenlik *muhafazakârlık*; hazcılık, başarı ve güç *özgenişletim*; evrenselcilik ve iyilikseverlik ise *özaşkınlık* boyutlarına yerleşmektedir. Hazcılık alt ölçeği hem yeniliğe açıklık, hem de özgenişletim boyutlarında yer almaktadır.

Schwartz ve arkadaşlarının (2001) Portre Değerler Formunun geçerlilik ve güvenilirliğini inceledikleri çalışmanın analizleri Schwartz’ın değerler kuramıyla tutarlı sonuçlar vermiştir. Yapılan güvenilirlik çalışmalarında alt boyutlar için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayıları; güç için .84, başarı için .83, uyma için .86, hazcılık için .84, geleneksellik için .81, özyönelim için .66, güvenlik için .88, evrensellik için .83, uyarılım için .74 ve iyilikseverlik için .82 bulunmuştur. Ölçeğin Türkiye’de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Demirutku ve Sümer (2010) tarafından yapılmıştır. Demirutku ve Sümer (2010) ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerini, analiz düzeyi birey olan yaklaşımı temel ele alarak yapmışlardır. Sonuçlar Schwartz’ın değerler kuramı ile tutarlıdır. Bu çalışmada alt boyutlar için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları; güç için .77, başarı için .84, uyma için .77, hazcılık için .81, geleneksellik

için .63, özyönelim için .65, güvenlik için .71, evrensellik için .79, uyarılım için .61 ve iyilikseverlik için .69'dur.

2.2.3. Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği

Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği, Altemeyer (1996) tarafından geliştirilmiştir. Altemeyer (1996, 2006) ölçeğin tek boyutlu olmakla birlikte yetkeci boyun eğme, yetkeci saldırganlık ve geleneksellik olmak üzere 3 tutum ögesini içerdiğini belirtmektedir. 9 dereceli ve Likert tipi olan Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ilk iki madde katılımcıları, ölçeğin puanlamasına alıştırmak için konulduğu için puanlamaya dâhil edilmektedir.

Sağ-Kanat Yetkecilik (SKY) ölçeği Türkçe'ye Güldü (2010) tarafından uyarlanmıştır. Güldü (2010) tarafından yapılan madde test korelasyonu analizinde 18 maddenin korelasyon katsayılarının .27 ile .59 arasında değiştiğini belirlenmiştir. Analiz sonucunda 2 madde (14. ve 20. maddeler) korelasyon katsayıları kesme noktasından düşük olduğu için ölçekten çıkartılmıştır. Yapılan faktör analizleri sonucunda ölçeğin 2 faktörlü bir yapıdan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu boyutlar yetkeci saldırganlık ve yetkeci boyun eğiciliği içeren *yüksek sağ kanat yetkecilik* ile geleneksellik ve yetkeci boyun eğiciliği içeren *düşük sağ kanat yetkecilik*'tir. Yetkeye boyun eğicilikle ilgili ölçek maddeleri iki boyuta farklı şekillerde dağılmışlardır. Ölçekte yer alan 3, 5, 7, 10, 12, 16,17, 19 ve 22. maddeler yüksek sağ kanat yetkecilik boyutunda yer alırken; 4, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 18 ve 21. maddeler düşük sağ kanat yetkecilik boyutunda yer almaktadır.

Ölçeğin güvenilirlik düzeyi için yapılan çalışmalarda Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı tüm ölçek için .85; Yüksek Sağ Kanat Yetkecilik Boyutu için .82; Düşük Sağ Kanat Yetkecilik Boyutu için .77 bulunmuştur. Ölçeğin tamamından elde edilen toplam puanın kullanıldığı bu çalışmada ise, ölçek için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .88'dir.

2.2.4. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutum Ölçeği

Yalçın (2009) tarafından geliştirilen Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutum Ölçeği'nde kamusal mal ve ortak alan ikilemlerine işaret eden ekolojik sisteme yönelik 7 madde yer almaktadır. 5 dereceli ve Likert tipi olan ölçek 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) aralığında değerlendirilmektedir. Ölçekten alınan puanların artması, kişilerin ekolojik ikilemlere ilişkin durumlarda daha fazla ortak çıkar yanlısı olduğuna, azalması ise ekolojik ikilemlere ilişkin durumlarda daha fazla kişisel çıkar yanlısı olduğuna işaret etmektedir. Ölçekte yer alan 1, 3, 4, 5 ve 6. maddeler kamusal mal ikilemleriyle, 2. ve 7. maddelerse ortak alan ikilemleriyle ilgilidir. Ölçekte yer alan 2. ve 7. maddelerin ters kodlanması gerekmektedir.

Ölçeğin güvenilirlik düzeyini belirlemek için yapılan analizlerde test tekrar test güvenilirlik katsayısı .61, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .70'dir.

2.2.5. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Sidanius ve Pratto (1999) tarafından geliştirilen Sosyal Baskınlık Yönelimi (SBY) Ölçeği 16 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi bir araç olan ölçekte yer alan maddeler, 1 (hiç katılmıyorum) ile 7 (tamamen katılıyorum) aralığında değerlendirilmektedir. Ho, Sidanius, Pratto ve arkadaşları (2012) sosyal baskınlık yöneliminin “eşitliğe karşı olma” ve “grup temelli baskınlık” olarak adlandırılan iki bileşeni olduğunu belirtmektedir. Bunlardan eşitliğe karşı olma eşit olmayan gruplar arası ilişkileri tercih etme, grup temelli baskınlık ise bir grubun diğerleri üzerinde üstünlük (baskınlık) kurması olarak tanımlanmaktadır (Sidanius, Pratto ve ark., 2012). Ölçekten alınan puanların artması yüksek sosyal baskınlık yönelimine; azalması ise düşük sosyal baskınlık yönelimine işaret etmektedir.

Sidanius ve Pratto (1999) tarafından 14 ayrı ülkede yapılan güvenilirlik çalışmalarında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı en düşük .66 en yüksek ise .92 bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Karaçanta (2002) tarafından yapılmıştır. Yapılan uyarlama çalışması sonucunda SBY ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .85 bulunmuştur. Test tekrar güvenilirliği .86, tek ve çift numaralı maddeler temel alınarak yapılan iki yarım güvenilirliği ise .79 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçek, Akbaş (2010)’ın çalışmasında olduğu gibi, alt ölçeklerine (Eşitliğe Karşı Olma ve Grup Temelli Baskınlık) ayrılarak kullanılmıştır. Akbaş (2010)’ın çalışmasında Cronbach Alfa içtutarlılık katsayısı Eşitliğe Karşı Olma Alt Ölçeği için .91, Grup Temelli Baskınlık Alt Ölçeği için .81 bulunmuştur. Bu çalışmada, alt ölçekler için hesaplanan

Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı sırasıyla, .85 ve .79'dur. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alfa İç tutarlılık katsayısı ise .88'dir.

2.2.6. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Ölçek, insanların hayvanların haklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla, Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan maddelerden ve gazetelerde yayınlanan hayvan hakları ihlaliyle ilgili haberlerden yararlanılarak bu çalışma kapsamında geliştirilmiştir. Ölçek maddelerine son şekli, biri klinik psikolog, ikisi sosyal psikolog olan konuyla ilgili üç hakemin ortak önerileri doğrultusunda karar verilmiştir. Ölçek Likert tipi bir araç olup 5 dereceli olarak düzenlenmiştir. Bir uçta yer alan “hiç katılmıyorum” değerlendirmesine 1 puan, diğer uçta yer alan “tamamen katılıyorum” değerlendirmesine 5 puan verilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar hayvan haklarını desteklemeye yönelik tutum düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Ölçeğin 5, 8, 11, 14, 16, 22, 25, 27 ve 32. maddelerinin ters kodlanması gerekmektedir.

Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması 286'sı kadın (% 66. 2) ve 146'sı erkek (%33. 8) olmak üzere, toplam 432 katılımcıdan oluşan ayrı bir örneklem grubu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Büyük bölümü üniversite öğrencilerinden oluşan bu katılımcıların yaş ortalaması 21.54 (S= 2. 99)'tür.

Ölçeğin ayırt edici ve homojen maddelerden oluşmasını sağlamak amacıyla madde test korelasyonu analizi yapılmış ve her bir maddenin toplam puanla korelasyonu belirlenmiştir. Toplam puanla korelasyonu .30'un altında olan 4. Madde ($r = .15$) ve 27. madde ($r = .27$) dışındaki tüm maddeler toplam puanla orta ya da yüksek düzeyde ilişki göstermiştir (bkz. Çizelge 3.). Daha sonra, 4. madde dışarıda bırakılarak (27. maddenin korelasyon katsayısı .30'a yakın olduğu için bu aşamada ölçek dışı bırakılmamıştır) kalan 31 madde ile ölçeğin faktör yapısını incelemek için temel bileşenler yöntemi kullanılarak önce açımlayıcı, ardından doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin .91 olması, verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek, özdeğeri 1'in üstünde olan sekiz faktörlü bir yapı ortaya koymuştur. Bu faktörlerin birlikte açıkladıkları ortak varyans % 55.48'dir. Eğim grafiği (scree plot) ve yorumlanabilirlik ölçütü dikkate alındığında, ölçek için iki faktörlü bir yapının uygun olduğuna karar verilmiştir. Temel bileşenler yöntemi ve varimax rotasyonu kullanılarak iki faktöre zorlanan maddelerin analizi sonucunda, toplam varyansın % 32.05'ini açıklayan, özdeğerleri 6.43 ve 3.50 olan iki faktör elde edilmiştir. Bu iki faktörlü yapıda, faktör yükü .35'in altında olduğu anlaşılan 27. maddenin ölçek dışı kaldığı gözlenmiştir (bkz., Çizelge 3). Ölçeği oluşturan maddelerin içeriklerinin incelenmesinin ardından ilk faktöre "Hayvan Haklarına Saygı", ikinci faktöre "Hayvan Haklarına Müdahale" ismi verilmiştir. 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 28 ve 30. maddelerin ilk faktörün altında toplandığı gözlenmiştir. 5, 8, 13, 16, 22, 25, 29, 31 ve 32. maddelerin ise ikinci faktörün altında toplandığı belirlenmiştir. İlk faktörün

Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .89, ikinci faktörün Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .68 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı ise .90'dır.

Hyers (2006), sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireylerin, hiyerarşik anlamda hayvanları kendilerinden daha alt basamaklarda değerlendireceklerini öne sürmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireylerin, kendilerini hayvanlardan daha üstün göreceklere işaret eden bu bilgiden ve sosyal baskınlık yönelimi ile çevreye ilişkin tutum ve davranışlar arasında gözlenen negatif ilişkilerden yola çıkılarak Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği'nin ölçüt geçerliliği için sosyal baskınlık yönelimi ölçeği tercih edilmiştir. Ölçüt geçerliği hakkında fikir edinmek için, ölçeğin tamamı ile Hayvan Haklarına Saygı ve Hayvan Haklarına Müdahale Alt Ölçeklerinden alınan puanlarla, Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeğinden alınan puanlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Belirlenen ilişkilerin (sırasıyla r değerleri: -.56, -.52 ve -.50) oldukça yüksek olduğu gözlenmiştir.

Ölçeğin onbeş gün arayla ve 210 katılımcıyla gerçekleştirilen iki ayrı uygulama sonucunda hesaplanan test tekrar test güvenirlik katsayısı ise .69'dur.

Hayvan Haklarına Saygı ve Hayvan Haklarına Müdahale Alt Ölçekleri ile ölçeğin tamamı için bu araştırma kapsamında hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayıları ise sırasıyla şöyledir: .88, .67 ve .89. Hayvan Haklarına saygı Alt Ölçeği'nin bu çalışmada ve ön çalışmada hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayıları .70'in

altında olduğu için sonraki analizlerde ölçeğin tek faktörlü olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

Çizelge 3. Madde Test Korelasyonu ve Faktör Analizi Sonuçları.

Madde	r	Faktör1	Faktör2
1. Bütün hayvanlar doğada var olmak açısından eşit haklara sahiptir.	.51	.48	
2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir.	.58	.48	
3. Hayvanlara kötü muamele edilemez ya da zalimce davranışlarda bulunulamaz.	.50	.54	
4. Eğer bir hayvanın öldürülmesi gerekiyorsa, bu bir anda, acısız ve korkutmaksızın yapılmalıdır.	.15	-	
5. İnsanlar gerektiğinde kendi çıkarları için evcil hayvanların yaşam koşullarında değişiklik yapabilir.	.37		.63
6. Ölü bir hayvana saygılı olunmalıdır.	.52	.49	
7. Vahşi hayvanlar yaşama ve kendi doğal çevrelerinde özgürce üreme hakkına sahiptir.	.42	.51	
8. Safariler ve av partileri hayvanlara karşı bir soykırım olarak değerlendirilmemelidir.	.42		.45
9. Bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvan, uygun beslenme ve bakım görme hakkına sahiptir.	.60	.63	
10. Hayvanlar hiçbir biçimde terk edilemez ya da adil olmayan bir şekilde öldürülemezler.	.65	.62	
11. Hayvan üretme ya da klonlama çalışmalarında, o türün fizyolojisine ve o türe özgü davranışlara saygı gösterilmesine gerek yoktur.	.56	.41	
12. Hayvanları içeren sergiler, gösteriler ve filmler hayvan onuruna saygı göstermek ve hiçbir biçimde şiddet içermemek zorundadır.	.57	.46	
13. Hayvanlar üzerinde yapılan fiziksel ya da psikolojik acıya neden olan deneyler hayvan haklarına aykırıdır.	.54		.41
14. Sokak hayvanlarının belediyeler tarafından koruma altına			

alınması gereksizdir.	.45	.51
15. Soyu tükenmekte olan hayvanları korumak için yöntemler geliştirilmeli ve bu yöntemler sistemli olarak sürdürülmelidir.	.51	.62
16. İnsanların bir anlık heves için kedi, köpek gibi evcil hayvanlar alıp, bir süre sonra onları sokağa bırakmaları anlayışla karşılanabilir.	.45	.41
17. Gereksiz bir biçimde bir hayvanın öldürülmesine izin veren her kanun ya da buna yol açan her karar yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	.64	.66
18. Hayvanları doğal yaşam alanlarından koparmak, onlara işkence yapmakla aynı şeydir.	.44	.36
19. İnsanlar bazı hayvan türlerinin yok olmasına bilerek göz yummaktadır.	.41	.35
20. Vahşi bir hayvan soyunun yaşama hakkını hiçe sayan her yasa ve böylesi her karar soykırıma eşdeğerdir ve soya karşı işlenmiş bir suçtur.	.63	.63
21. Vahşi hayvanların katledilmesi ve yumurtalarına zarar verilmesi soykırım suçudur.	.56	.64
22. İnsanlar kendi çıkarları için gerekirse hayvanları karşılıksız bir biçimde kullanabilir.	.55	.60
23. Doğada serbestçe yaşayan bir hayvan yakalanmamalı, doğal yaşam ortamından ve özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır.	.50	.40
24. Hayvanların kendilerine özgü yasal konumları ve hakları hukuk sistemi tarafından tanınmak zorundadır.	.64	.59
25. Hayvanların güvenliğinin koruma altına alınması konusunun devlet kurumları düzeyinde temsil edilmesine gerek yoktur.	.48	.48
26. Eğitimden ve okullaşmadan sorumlu yetkililer, vatandaşlarına çocukluktan başlayarak hayvanları anlamayı ve onlara saygı göstermeyi öğrenmeleri için olanak sağlamak zorundadır.	.60	.53
27. Evcil hayvanların kısırlaştırılması onların yararınadır.	.27	-
28. Çalıştırılan tüm hayvanlar (örneğin, at, eşek...), iş süresinin sınırlandırılması, işin daha az yorucu olması, güçlerini arttırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.	.56	.57
29. Sahipsiz hayvanlar uyutularak öldürülmelidir.	.36	.32

30. Zorunlu olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi, yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	.53	.52
31. Hayvanların öldürüldüğü şiddet sahneleri sinemalarda ve televizyonlarda yasaklanmalıdır. Fakat hayvanlara yapılan saldırıları kınamak amacıyla olan filmler için bu sınırlama yoktur.	.47	.38
32. Bilim ve eğitim için, gerektiğinde vahşi hayvanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılabilir.	.30	.69

*Bu madde yapılan analizler sonucunda ölçek dışı bırakılmıştır.

**p< .01

Açıklanan varyans:

% 20.74

% 11.30

Özdeğer:

6. 43

3. 50

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık), yetkecilik ve değerler (uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik) arasındaki ilişkileri belirlemektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise, ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumların araştırmada yer alan diğer değişkenler tarafından hangi düzeyde yordandığını tespit etmektir. Çalışmada ayrıca, sözü edilen değişkenlerin cinsiyet ve hayvan sahibi olup olmama gibi bazı demografik özelliklere göre değişip değişmediğini incelenmek de hedeflenmiştir. Bu bölümde, araştırmanın amaçlarında doğrultusunda gerçekleştirilen istatistiksel analizlerin bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi (ve onun alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık) ve değerler (uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik) arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Tekniği kullanılarak korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 4’ de gösterilmiştir.

Çizelge 4'deki korelasyon katsayıları ekolojik ikilemler açısından incelendiğinde; bu değişkenin hayvan haklarına ilişkin tutumlar ve evrensellik değeri ile pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler (ilişkiler sırasıyla; .37 ve .32, $p<.01$) gösterdiği belirlenmiştir. Ekolojik ikilemler ile yetkecilik, sosyal baskınlık yöneliminin alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri arasındaki ilişkiler ise negatif yönde ve anlamlıdır (ilişkiler sırasıyla; -.22, -.25, -.25, $p<.01$). Benzer şekilde, ekolojik ikilemlerin başarı ve güç değerleri ile olan ilişkileri de negatif yönde ve anlamlıdır (ilişkiler sırasıyla; -.10, $p<.05$; -.23, $p<.01$).

Hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişki gösteren değişkenler incelendiğinde ise; bu değişkenin de yetkecilik, sosyal baskınlık yöneliminin alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri ile negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir (ilişkiler sırasıyla; -.40, -.39, -.27, $p<.01$). Hayvan haklarına ilişkin tutumlar ile başarı ve güç değerleri arasında da negatif yönde ve anlamlı ilişkiler vardır (ilişkiler sırasıyla; -.11, $p<.05$; -.28, $p<.01$). Hayvan haklarına ilişkin tutumların evrensellik değeri ile olan ilişkisi ($r = .36$, $p<.01$) ise pozitif yönde ve anlamlıdır.

Çizelge 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Eşitliğe Karşı Olma	-													
2. Grup Temelli Baskınlık	,61**	-												
3. Yetkecilik	,39**	,47**	-											
4. Uyma	0,05	,14**	,39**	-										
5. Geleneksellik	0,1	,12*	,47**	,39**	-									
6. İyilikseverlik	-0,09	-,20**	-0,08	0	0,1	-								
7. Evrensellik	-,43**	-,51**	-,41**	-0,07	-0,06	,25**	-							
8. Özyönelim	-0,1	-,10*	-,33**	-,48**	-,27**	-0,09	,13**	-						
9. Uyarılım	0,06	0,09	-,15**	-,46**	-,30**	-,18**	-,17**	,30**	-					
10. Hazcılık	0,04	0,03	-,24**	-,42**	-,39**	-,20**	-,22**	0,08	,39**	-				
11. Başarı	,11*	,17**	0,04	-,10*	-,36**	-,34**	-,41**	-0,08	-0,06	-0,02	-			
12. Güç	,25**	,30**	,12*	-,19**	-,31**	-,37**	-,55**	-0,04	0,01	,13**	,43**	-		
13. Güvenlik	0,03	-0,03	,13**	,19**	,13**	-0,1	0,02	-,34**	-,35**	-,30**	-,17**	-,15**	-	
14. Ekolojik İkilemler	-,25**	-,25**	-,22**	0,01	-0,08	0,06	,32**	0	-0,05	-0,03	-,10*	-,23**	0,07	-
15. Hayvan Hakları	-,40**	-,39**	-,27**	-0,09	-0,09	0,06	,36**	0,1	0,03	0,04	-,11*	-,28**	-0,03	,37**

*P<.05; **p<.01

Araştırmada yer alan diğer değişkenler arasındaki ilişkiler gözden geçirildiğinde, yetkeciliğin eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin yanı sıra uyma, geleneksellik, güç ve güvenlik değerleriyle pozitif yönde (ilişkiler sırasıyla; .39, .47, .39, .47, $p<.01$; .12, .13, $p<.05$); evrensellik, özyönelim, uyarılım ve hazcılık değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler (ilişkiler sırasıyla; -.41, -.33, -.15 ve -.24, $p<.01$) gösterdiği anlaşılmaktadır.

Eşitliğe karşı olma değişkeni başarı ($r= .11$, $p<.05$) ve güç ($r= .25$, $p<.01$) değerleri ile pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterirken, bu değişkenin evrensellik değeri ile olan ilişkisi ($r= -.43$, $p<.01$) negatif yönde ve anlamlıdır. Grup temelli baskınlık değişkeni ise geleneksellik, uyma, başarı ve güç değerleriyle pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler (ilişkiler sırasıyla; .12, $p<.05$; .14, .17, .30, $p<.01$) gösterirken; iyilikseverlik, evrensellik ve özyönelim değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler (ilişkiler sırasıyla; -.20, -.51, $p<.01$; -.10, $p<.05$) göstermektedir.

Son olarak değerlerin kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde, uyma değerinin geleneksellik ve güvenlik değerleriyle pozitif yönde (ilişkiler sırasıyla; .39, .19); özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı ve güç değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler (ilişkiler sırasıyla; -.48, -.46, -.42, -.10 ve -.19) gösterdiği saptanmıştır. Evrensellik değerinin ise, iyilikseverlik ve özyönelim değerleriyle pozitif yönde (ilişkiler sırasıyla; .25, .13); uyarılım, hazcılık, başarı ve güç değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler (-.17, -.22, -.41, -.55) gösterdiği anlaşılmaktadır. Özyönelim değerinin geleneksellik ($r= -.27$) ve güvenlik ($r= -.34$)

değerleriyle olan ilişkisi negatif yönde; uyarılım değeri ile ilişkisi ($r = .30$) pozitif yönde ve anlamlıdır. Geleneksellik ile pozitif yönde ilişkili ($r = .13$) olan güvenlik değerinin ise, uyarılım, hazcılık, başarı ve güç değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği anlaşılmaktadır (ilişkiler sırasıyla; $-.35, -.30, -.17, -.15$). Uyarılım ile geleneksellik ve iyilikseverlik arasındaki ilişkiler de negatif yönde ve anlamlıdır (ilişkiler sırasıyla; $-.30, -.18$). Uyarılım ile pozitif yönde ilişki ($r = .39$) gösteren hazcılığın da geleneksellik ve iyilikseverlik değerleriyle negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği anlaşılmaktadır (ilişkiler sırasıyla; $-.39, -.20$). Hazcılık gibi başarı değeri de geleneksellik ve iyilikseverlikte negatif yönde ve anlamlı ilişkiler göstermektedir. Son olarak güç değerinin ilişkili olduğu diğer değerlere bakıldığında, bu değişkenin geleneksellik ($r = -.31$) ve iyilikseverlikle ($r = -.37$) negatif yönde; hazcılık ($r = .13$) ve başarı ($r = .43$) değerleriyle pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği gözlenmektedir.

3. 2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

3. 2. 1. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler

Korelasyon analizinin ardından, ekolojik ikilemleri yordayan değişkenleri belirlemek için aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Denkleme ilk aşamada demografik değişkenlerin etkisini kontrol etmek için cinsiyet, anne eğitimi, dindarlık ve siyasal görüş değişkenleri girilmiştir. Ardından, baskınlıktan yana olma ve eşitliğe karşı olma değişkenleri denkleme dâhil edilmiştir. Sonraki adımda hayvan

haklarına ilişkin tutumlar denkleme alınmıştır. Onu yetkecilik değişkeni izlemiştir. Son olarak evrensellik, güç ve başarı değişkenleri analize dâhil edilmiştir.

Çizelge 5. Ekolojik İkilemleri Yordayan Değişkenler

Yordanan Değişken
Ekolojik İkilemler (<i>Ekolojik İkilemler Ölçeği Toplam Puanı</i>)
Yordayıcı Değişkenler (Denkleme alınış sırasına göre)
Demografik Değişkenler (<i>Cinsiyet, Anne Eğitim Düzeyi, Sosyo-ekonomik Düzey, Dindarlık, Siyasal görüş</i>)
Sosyal Baskınlık Yönelimi (<i>Eşitliğe Karşı Olma, Grup Temelli Baskınlık</i>)
Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlar
Sağ Kanat Yetkecilik Değerler (<i>Evrensellik, Güç, Başarı</i>)

Çizelge 5’ de görüleceği gibi, denkleme ilk sırada cinsiyet değişkeni girmiştir. Cinsiyet ekolojik ikilemleri negatif yönde yordamakta ve bu değişkendeki varyansın % 3’ünü açıklamaktadır ($F_{1-384} = 13.67$; $p < .01$). Onu izleyen siyasal görüş değişkenin varyansa olan katkısı % 2’dir ($F_{2-383} = 11.01$, $p < .01$). Üçüncü sırada denkleme giren grup temelli baskınlık değişkeni varyansa % 3’lük katkıda bulunmakta ve ekolojik ikilemleri negatif yönde yordamaktadır ($F_{3-382} = 11.91$; $p < .01$). Ekolojik ikilemleri pozitif yönde yordayan hayvan haklarına ilişkin tutumlar değişkeni varyansın % 8’ini

açıklamaktadır ($F_{4-381} = 18.50$; $p < .01$). Son sırada denkleme giren evrensellik değeri ise ekolojik ikilemleri pozitif yönde yordamakta ve varyansa % 2’lik bir katkıda bulunmaktadır ($F_{5-380} = 17$; $34 p < .01$). Bütün bu değişkenlerin bağımlı değişkende açıkladıkları toplam varyans % 19’dur (bkz. Çizelge 6).

Çizelge 6. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler için Regresyon Analizi Bulguları

Değişken (Regresyon denklemine giriş sırasına göre)	B	Beta	R^2	R^2 değ	Uyarlanmış R^2	Hata Varyansı (s.d)	t	F
Demografik Değişkenler								
Cinsiyet	-.65	-.50	.03	.03	.03	1-384	-1.30	13.67**
Siyasal Görüş	.12	.14	.05	.02	.05	2-383	.86	11.01**
SBY								
Grup Temelli Baskınlık	-.01	-.03	.09	.03	.08	3-382	-.38	11.91**
Hayvan hakları								
	.10	.02	.16	.08	.15	4-381	5.19**	18.50**
Değerler								
Evrensellik	1.71	.52	.19	.02	.18	5-380	3.29**	17.34**

* $p < .01$; ** $p < .05$

3. 2. 2. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler

Hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan değişkenleri belirlemek için aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Denkleme ilk aşamada demografik değişkenlerin etkisini kontrol etmek için cinsiyet, anne eğitimi, dindarlık ve siyasal görüş değişkenleri girilmiştir. Ardından, grup temelli baskınlık ve eşitliğe karşı olma değişkenleri denkleme dâhil edilmiştir. Sonraki adımda ekolojik ikilemler denkleme alınmıştır. Onu yetkecilik değişkeni izlemiştir. Son olarak evrensellik, güç ve başarı değişkenleri analize dâhil edilmiştir.

Çizelge 7. Hayvan Haklarını Yordayan Değişkenler

Yordanan Değişken
Hayvan Hakları (<i>Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği Toplam Puanı</i>)
Yordayıcı Değişkenler (Denkleme alınış sırasına göre)
Demografik Değişkenler (<i>Cinsiyet, Anne Eğitim Düzeyi, Sosyo-ekonomik Düzey, Dindarlık, Siyasal görüş</i>)
Sosyal Baskınlık Yönelimi (<i>Eşitliğe Karşı Olma, Grup Temelli Baskınlık</i>)
Ekolojik İkilemler
Sağ Kanat Yetkecilik
Değerler (<i>Evrensellik, Güç, Başarı</i>)

Çizelge 7’ de görüleceği gibi, denkleme ilk sırada cinsiyet değişkeni girmiştir. Cinsiyet hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif yönde yordamakta ve bu değişkendeki varyansın % 6’sını açıklamaktadır ($F_{1-384} = 23.00$; $p < .01$). Onu izleyen siyaset görüş değişkeninin varyansa olan katkısı ise % 3’dür ($F_{2-383} = 11.01$, $p < .01$). Üçüncü sırada denkleme giren ve hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif yönde yordayan sosyo-ekonomik düzey değişkeni ise varyansa %1’lik bir katkıda bulunmaktadır ($F_{3-382} = 13.86$; $p < .01$). Hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif yönde yordayan eşitliğe karşı olma değişkeni bağımlı değişkendeki varyansın % 9’unu açıklarken, grup temelli baskınlık değişkeni varyansın % 2’sini açıklamaktadır (F’ler sırasıyla; $F_{4-381} = 21.73$; $F_{5-380} = 20.10$; $p < .01$). Bu değişkenlerden sonra denkleme dahil olan ve hayvan haklarına ilişkin tutumları pozitif yönde yordayan ekolojik ikilemlerin varyansa katkısı ise % 6’dır ($F_{6-379} = 23.37$; $p < .01$). Son sırada denkleme giren güç değeri ise hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif yönde yordamakta ve varyansa % 1’lik bir katkı sağlamaktadır ($F_{7-378} = 21$; 18 ; $p < .01$). Bütün bu değişkenlerin bağımlı değişkende açıkladıkları toplam varyans % 28’dir (bkz. Çizelge 8.)

Çizelge 8. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler için Regresyon Analizi Bulguları

Değişken (Regresyon denklemine giriş sırasına göre)	B	Beta	R ²	R ² değ	Uyarlanmış R ²	Hata Varyansı (s.d)	t	F
Demografik Değişkenler								
Cinsiyet	-1.99	-.07	.06	.06	.05	1-384	-1.47	23.00**
Siyasal Görüş	.35	.04	.08	.03	.08	2-383	.94	17.49**
Sosyo-ekonomik Düzy	-.56	-.03	.10	.01	.09	3-382	-.62	13.86**
SBY								
Eşitliğe Karşı Olma	-.25	-.17	.19	.09	.18	4-381	-3.10**	21.73**
GrupTemelli Baskınlık	-.23	-.15	.21	.02	.20	5-380	-2.56**	20.10**
Ekolojik ikilemler								
	.68	.24	.27	.06	.26	6-379	5.21**	23.37**
Değerler								
Güç	-1.81	-.12	.28	.01	.27	7-378	-2.48**	21.18**

*p<.01; **p<.0

3.3. Değişkenlerden Alınan Puanların Cinsiyet ve Hayvan Sahibi Olma Durumu Açısından Karşılaştırılması.

Katılımcıların, ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, yetkecilik, eşitliğe karşı olma, ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin yanı sıra uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerinden aldıkları puanların cinsiyet (kadın-erkek) ve hayvan sahibi olma durumuna (olan-olmayan) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için 2 (cinsiyet) X 2 (hayvan sahibi olma durumu) faktöriyel desenine uygun çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, cinsiyet ve hayvan sahibi olma durumu temel etkilerinin Wilk's Lambda değerleri bazı bağımlı değişkenler yönünden anlamlı farklılıklar olduğuna işaret etmektedir (sırasıyla, Wilk's Lambda değerleri; .83, .93; F değerleri; 5.43; 1.97; sd; 14-378; $p < .01$, $p < .05$). MANOVA sonuçları Çizelge 9. ve Çizelge 10.'da özetlenmiştir. Cinsiyet ve hayvan sahibi olma ortak etkisinin Wilk's Lambda değeri ise hiçbir bağımlı değişken açısından anlamlı farklılığa işaret etmemektedir (Wilk's Lambda değeri; .96; F değerleri; 1.03; sd; 14-378; $p > .05$). Bu nedenle, cinsiyet ve hayvan sahibi olma ortak etkisine ait ortalama ve standart sapmalar Ek.1' de verilmiştir.

Çizelge 9. Cinsiyet Temel Etkisine İlişkin MANOVA Bulguları

Değişim kaynağı: Cinsiyet (1-391)				
Değişkenler	Kareler toplamı	Ortalama kare	F	η^2
Ekolojik İkilemler	289.14	289.14	11.28**	.03
Hayvan Hakları	3264.04	3264.04	16.64**	.04
Sosyal Baskınlık Yönelimi				
Eşitliğe Karşı Olma	1783.55	1783.55	20.01**	.05
Grup Temelli Baskınlık	2535.25	2535.25	32.23**	.08
Yetkecilik	13961.88	13961.88	19.40**	.05
Değerler				
Uyma	.64	1783.55	1.36	.00
Geleneksellik	1.07	2535.25	2.03	.01
İyilikseverlik	.34	13961.88	.93	.00
Evrensellik	5.29	1783.55	19.26**	.05
Özyönelim	.62	2535.25	2.07	.01
Uyarılım	.30	13961.88	.47	.00
Hazcılık	9.02	1783.55	10.87**	.03
Başarı	2.35	2535.25	4.00	.00
Güç	14.28	13961.88	16.79	.00
Güvenlik	.06	1783.55	.20	.00

* $p < .05$; ** $p < .01$

Çizelge 10. Ölçek Puanlarından Alınan Cinsiyet Temel Etkisi Ortalamaları

Araştırma Değişkenleri	Cinsiyet Temel Etkisi	
	Kadın N=191	Erkek N=204
Eşitliğe Karşı Olma	18.20 (8.73)	23.10 (10.20)
Grup Temelli Baskınlık	21.57 (8.06)	27.45 (9.64)
Yetkecilik	79.84 (26.70)	94.32 (26.84)
Ekolojik İkilemler	27.13 (4.66)	25.10 (5.39)
Hayvan Hakları	127.05 (9.11)	120.22 (10.91)
Uyma	-.14 (.68)	.04 (.70)
Geleneksellik	-.64 (.70)	-.43 (.76)
İyilikseverlik	.34 (.55)	.26 (.65)
Evrensellik	.56 (.45)	.33 (.59)
Özyönelim	.38 (.51)	.42 (.58)
Uyarılım	-.05 (.73)	-.20 (.87)
Güvenlik	.25 (.52)	.24 (.53)
Güç	-1.05 (.89)	.67 (.96)
Başarı	-.28 (.76)	-.11 (.77)
Hazcılık	.00 (.80)	-.43 (1.02)

Çizelge 9'daki **cinsiyet temel etkisine** ilişkin sonuçlar incelendiğinde, *ekolojik ikilem puanlarının* cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı gözlenmektedir ($F_{1-391}= 11.28$; $p<.01$; $\eta^2=.03$). Kadınların ekolojik ikilem puanları ($\bar{x}= 27.13$, $s= 4.66$) erkeklerinkinden ($\bar{x}= 25.10$, $s= 5.39$) daha yüksektir. *Hayvan haklarına ilişkin tutumlar* üzerindeki cinsiyet temel etkisi de anlamlıdır ($F_{1-391}= 16.64$; $p<.01$; $\eta^2=.04$). Kadınların hayvan haklarına ilişkin tutum puanları ($\bar{x}= 127.05$, $s= 12.74$) da erkeklerinkinden ($\bar{x}=120.22$, $s= 15.11$) daha yüksektir. *Eşitliğe karşı olma, grup temelli baskınlık ve yetkecilik* açısından karşılaştırıldıklarında ise erkeklerin puanlarının (ortalamalar sırasıyla; 23.10, 27.45, 94.32, s'ler sırasıyla; 10.20, 9.64, 26.84) kadınlarinkinden (ortalamalar sırasıyla; 18.20, 21.57, 79.84, s'ler sırasıyla; 8.73, 8.06, 26.70) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (F 'ler sırasıyla ($sd= 1-391$); 20.01, 32.23, 19.40; $p<.01$). Sonuçlar değerler açısından incelendiğinde kadınların evrensellik puanlarının ($\bar{x}= .56$, $s= .45$) erkeklerinkinden ($\bar{x}= .33$, $s= .59$); erkeklerinse hazcılık puanlarının ($\bar{x}= .43$, $s= 1.02$) kadınlarinkinden ($\bar{x}= .00$, $s= .80$) yüksek olduğu gözlenmektedir. Diğer değişkenler üzerindeki cinsiyet temel etkisi anlamlı değildir (Ortalama değerleri için Çizelge 10'a bakınız).

Çizelge 11. Hayvan Sahibi Olma Temel Etkisine İlişkin MANOVA Bulguları

Değişim kaynağı: Hayvan Sahibi Olma (1-391)				
Değişkenler	Kareler toplamı	Ortalama kare	F	η^2
Ekolojik İkilemler	4.54	4.54	.18	.00
Hayvan Hakları	390.87	390.87	1.99	.00
Sosyal Baskınlık Yönelimi				
Eşitliğe Karşı Olma	728.44	728.44	8.17**	.02
Grup Temelli Baskınlık	444.33	444.33	5.65*	.01
Yetkecilik	13.65	13.65	.02	.00
Değerler				
Uyma	.29	.29	.61	.00
Geleneksellik	1.32	1.32	2.50	.00
İyilikseverlik	1.03	1.03	2.84	.00
Evrensellik	1.19	1.19	4.32*	.01
Özyönelim	.16	.16	.53	.00
Uyarılım	3.56	3.56	5.64*	.01
Hazcılık	4.34	4.34	5.23*	.01
Başarı	1.35	1.35	2.29	.00
Güç	2.29	2.29	2.69	.00
Güvenlik	.19	.19	.68	.00

* $p < .05$; ** $p < .01$

Çizelge 12. Ölçek Puanlarından Alınan Hayvan Sahibi Olma Temel Etkisi Ortalamaları

Araştırma Değişkenleri	Hayvan Sahibi Olma Temel Etkisi	
	Olan N=104	Olmayan N=291
Eşitliğe Karşı Olma	23.28 (10.05)	19.82 (9.59)
Grup Temelli Baskınlık	26.69 (8.27)	23.86 (9.64)
Yetkecilik	88.24 (24.32)	86.99 (28.85)
Ekolojik İkilemler	25.81 (5.14)	26.18 (5.15)
Hayvan Hakları	124.9 (11.34)	123 (9.90)
Uyma	-.10 (.71)	-.03 (.69)
Geleneksellik	-.63 (.77)	-.49 (.73)
İyilikseverlik	.21 (.69)	.33 (.57)
Evrensellik	.34 (.55)	.49 (.53)
Özyönelim	.37 (.57)	.41 (.54)
Uyarılım	.04 (.77)	-.19 (.81)
Güvenlik	.21 (.51)	.26 (.53)
Güç	-.69 (.99)	-.91 (.92)
Başarı	-.09 (.70)	-.23 (.79)
Hazcılık	-.05 (.85)	-.28 (.97)

Sonuçlar **hayvan sahibi olma temel etkisi** açısından incelendiğinde (bkz. Çizelge 11.), *eşitliğe karşı olma puanlarının* hayvan sahibi olup olmamaya göre anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir ($F_{1-391} = 8.17$; $p < .01$; $\eta^2 = .02$). Hayvan sahibi olan bireylerin eşitliğe karşı olma düzeyleri ($\bar{x} = 23.28$, $s = 10.04$) hayvan sahibi olmayan bireylerinkinden ($\bar{x} = 19.82$, $s = 9.59$) daha yüksektir. *Grup temelli baskınlık* değişkeni üzerindeki hayvan sahibi olma temel etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F_{1-391} = 5.65$; $p < .05$; $\eta^2 = .01$). Hayvan sahibi olan bireylerin baskınlıktan yana olma düzeyleri ($\bar{x} = 26.69$, $s = 8.27$) hayvan sahibi olmayan bireylerinkinden ($\bar{x} = 23.86$, $s = 9.64$) daha yüksektir. Hayvan sahibi olma durumunun anlamlı olarak etkilediği bir diğer değişken *yetkecilik*'tir ($F_{1-391} = 5.65$; $p < .05$; $\eta^2 = .01$). Hayvan sahibi olan bireylerin yetkecilik düzeyleri ($\bar{x} = 88.24$, $s = 24.32$) hayvan sahibi olmayan bireylerinkinden ($\bar{x} = 86.99$, $s = 28.85$) yüksektir. Hayvan sahibi olma durumu, *evrensellik* değeri üzerinde de anlamlı etkiye sahiptir ($F_{1-391} = 4.32$; $p < .05$; $\eta^2 = .01$). Hayvan sahibi olmayan bireylerin evrensellik düzeyleri ($\bar{x} = .49$, $s = .53$) hayvan sahibi olan bireylerinkinden ($\bar{x} = .34$, $s = .55$) yüksektir. *Uyarılım* değeri üzerindeki hayvan sahibi olma temel etkisinin de anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($F_{1-391} = 5.64$; $p < .05$; $\eta^2 = .01$). Hayvan sahibi olmayan bireylerin uyarılım düzeyleri ($\bar{x} = -.19$, $s = .81$) hayvan sahibi olan bireylerinkinden ($\bar{x} = .04$, $s = .77$) düşüktür. Hayvan sahibi olma durumunun anlamlı farklılığa yol açtığı son değişken ise *hazcılık* değeridir ($F_{1-391} = 5.23$; $p < .05$; $\eta^2 = .01$). Hayvan sahibi olan bireylerin ($\bar{x} = -.05$, $s = .84$) hazcılık düzeylerinin hayvan sahibi olmayan bireylerinkinden ($\bar{x} = -.28$, $s = .97$) yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenler üzerindeki hayvan sahibi olma temel etkisi anlamlı değildir. Hayvan sahibi olma temel etkisi ortalamaları için Çizelge 12' ye bakınız.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma, baskınlıktan yana olma), yetkecilik ve değerlerin (uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik) ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlarla olan ilişkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, sosyal baskınlık yönelimi, yetkecilik ve değerlerin ekolojik ikilemleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları hangi düzeyde yordadığı da araştırılmıştır. Çalışmada ayrıca, adı geçen tüm değişkenlerin cinsiyet ve hayvan sahibi olup olmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Bu bölümde, araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgular tartışılmıştır. İlk olarak, çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizine ilişkin bulguların tartışılmasına yer verilmiştir. Ardından, ekolojik ikilemleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan değişkenleri belirlemek üzere yapılan hiyerarşik regresyon analizi bulguları tartışılmıştır. Son olarak, çalışmada yer alan değişkenlerin, cinsiyet ve hayvan sahibi olup olmama durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan MANOVA sonuçları değerlendirilmiştir.

4. 1. Korelasyon Analizinden Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, araştırmanın temel amacı açısından önemli olduğu düşünülen ilişkiler bağlamında incelendiğinde, *ekolojik ikilemlerin* hayvan haklarına ilişkin tutumlar ve evrensellik değeri ile pozitif yönde; yetkecilik, sosyal baskınlık yöneliminin alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmektedir. Ekolojik ikilemlerin ayrıca, başarı ve güç değerleri ile de negatif yönde ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar araştırmanın ilk iki denencesini destekler niteliktedir. Hatırlanacağı gibi bu denencelerden ilkinde “*ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma ve hayvan haklarını destekleme düzeyi arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu; bu değişkenlerin yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç ve başarı değişkenleriyle negatif yönde; evrensellik değişkeniyle pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği*” ifade edilmektedir. İkinci denencede ise “*sosyal baskınlık yöneliminin, güç, başarı ve hazcılık değişkenleri ile pozitif yönde; evrensellik değişkeni ile negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği; Sosyal baskınlık yönelimiyle pozitif yönde ilişki göstermesi beklenen yetkeciliğin ise, güvenlik, uyma ve geleneksellik değişkenleriyle pozitif yönde; uyarılım ve özyönelim değişkenleriyle negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu*” belirtilmektedir. Aşağıda sırasıyla, ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar ve diğer değişkenler arasındaki korelasyon bulgularına ilişkin tartışmalara yer verilmektedir.

4. 1. 1. Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumlara Yönelik Korelasyon Bulgularının Tartışılması

Araştırmanın ilgili beklentisiyle tutarlı olarak ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki gözlenmektedir. Bu ilişkinin çıkış noktasını, hem ekolojik ikilemlerin hem de hayvan haklarına ilişkin tutumların doğal çevreyle olan ilişkileri oluşturmaktadır. Ayrıca, hayvanların da ekolojik düzenin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Ekolojik ikilemler kişisel çıkar ve doğal çevreyi koruma seçenekleri arasındaki çelişkiye işaret ederken; benzer şekilde hayvan haklarına ilişkin tutum ve davranışlar da içinde “hayvanların hakları olduğu ve insanların hayvanları kullanma hakkı olduğu” çelişisini içermektedir. Pek çok hayvan hakları savunucusunun ve derneğinin et içeren besinleri tüketmemeyi bir diğer deyişle vejetaryanlığı hem ekolojik düzeni korumak hem de hayvan haklarını savunmak adına desteklediği görülmektedir (Animal Aid, 2014; Freeman,2010; Shapiro, 2012; Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP), 2013). Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel (2013) vejetaryanlık ve hayvan haklarını destekleme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. De Boer, Schösler ve Boersama (2013) ise, doğayı koruma ve et tüketimi arasında negatif yönde ilişki olduğunu, etsiz öğün düşüncesinin küresel ısınmanın ciddi bir sorun olduğunu düşünen ve doğaya değer verenler tarafından daha pozitif algılandığını belirlemişlerdir. Bütün bu bulgular, insanların hayvan haklarına ilişkin tutumlarıyla doğaya ilişkin tutumları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Hatırlanacağı gibi, ekolojik ikilem puanlarının artması, ekolojik ikilem durumlarında daha fazla ortak çıkar yanlısı

olmaya işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, araştırmada gözlenen “ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar arasında gözlenen pozitif yöndeki ilişki”nin de söz konusu bulgularla tutarlı olduğu görülmektedir. Ekolojik ikilemlerin ilişkili olduğu bir diğer değişken yetkeciliktir. Ekolojik ikilemler ve yetkecilik arasında gözlenen negatif yöndeki ilişki de araştırmanın ilgili denencesini desteklemekte ve yazınla tutarlılık göstermektedir. Örneğin, Schultz ve Stone (1994), yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerin yeni iş sahalarının oluşması için doğal çevreye zarar veren girişimleri desteklediğini gözlerken, aynı zamanda bu bireylerin çevreci gruplara karşı düşmanca yaklaştığı belirlenmiştir (Peterson, Doty, Winter, 1993; Schultz ve Stone, 1994). Elde edilen bulgular yetkecilik düzeyi yüksek bireylerin, bu araştırmada olduğu gibi ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkar yanlısı davranabileceklerine işaret etmektedir.

Ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkar yönünde seçim yapma eğilimi ile ilişkili olan diğer bir değişken sosyal baskınlık yönelimidir (eşitliğe karşı olma-grup temelli baskınlık). Sosyal baskınlık yönelimi gruplararası hiyerarşiyi destekleme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Gruplar arası hiyerarşik farklılıklar hiyerarşiyi geliştiren mitler aracılığıyla meşrulaştırılmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999). Örneğin, bir belediyenin ormanlık bir alanı imara açması, bu durumun kısa vadede bazı kişilere iş sağlayacağı ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olacağı söylemiyle meşrulaştırılabilir. Bu tür mitleri benimsemeleri daha olası olan sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin çevre konusunda yeterince duyarlılık geliştirmemeleri de daha olası görünmektedir. Ayrıca, sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin

hiyerarşinin üst basamaklarında yer alma amacıyla da kişisel çıkar yanlısı olabilecekleri öngörülmektedir. Milfont (2013) sosyal baskınlık kuramını kavramsal açıdan genişlettiği çalışmasında, doğal çevre ve insanlar arasında insandan yana olan hiyerarşik bir yapı olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Wang (1999), yaptığı çalışmada sosyal baskınlık yöneliminin insanlar ve doğa arasındaki hiyerarşi ilişkisini yordadığını belirlemiştir. Diğer bir deyişle, doğal çevre üzerinde insanlığın kontrolünün olması ve insanların hiyerarşinin üst basamaklarında yer almasını isteyen sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkarları doğrultusunda davranacağını gözlemiştir. Hing ve arkadaşları (2007), yüksek sosyal baskınlık yönelime sahip bireylerin çevreye zarar veren etik olmayan davranışları desteklediği ve kişisel çıkarlarını gözeterek ekolojik düzene zarar veren davranışları tercih ettiğini bulmuşlardır. Bu bilgiler dikkate alındığında, araştırmada ulaşılan ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlar ile sosyal baskınlık yöneliminin alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri arasında belirlenen ilişkiler beklenen yöndedir.

Ekolojik ikilem durumlarında yapılan seçimler değerlerle de ilişki göstermektedir. Değerlerin özgül durumların üstünde olması, kişilerin davranış ve seçimlerinde belirleyici rol oynaması nedeniyle ekolojik ikilem durumlarında kişilerin tercihleri üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Nordlund, Garvill, 2003; Schwartz ve Bilsky, 1987; 1990; Schwartz, 1992). Araştırmada ekolojik ikilemlerin evrensellik değeriyle pozitif yönde ilişkili olduğu gözlenmektedir. Evrensellik değer yönelimi yüksek olan bireylerin tüm insanlığın iyiliğini istemenin

yanında doğanın iyiliğini gözetmeleri de beklenmektedir (Axelrod, 1994; Schwartz, 2001). Evrensellik değer yöneliminin doğanın iyiliğini gözetmekle ve tüm insanların iyiliğini istemekle ilgili olması, bu değere sahip olma düzeyi yüksek bireylerin ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı davranacaklarına işaret etmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar da evrensellik değerinin çevrenin iyiliğini gözetme (Schultz ve diğ.; 2005), doğal çevreyi koruma (Axelrod, 1994), doğal çevreye yönelik tehditlerin farkında olmayla (Nordlund, Garvill, 2003) pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgiler dikkate alındığında, araştırmada ekolojik ikilemler ve evrensellik değeri arasında gözlenen ilişki şaşırtıcı değildir.

Ekolojik ikilemler ile başarı ve güç değerleri arasında ise negatif yönde ve anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma, çevreci olma, doğal çevreyi koruma gibi doğal çevreyle ilgili olumlu tutumlara yönelik değişkenlerin güç ve başarı değerleri ile negatif yönde ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulgularının sayısının (örneğin, Axelrod, 1994; Milfont ve Gouveia, 2006; Schultz ve diğ, 2005) hiç de az olmadığı düşünüldüğünde, bu bulgu yazınla uyumlu görünmektedir. Başarı değer yönelimi yüksek olan bireylerin sosyal statü ve prestijli olma isteklerinin, onların kendi yararları doğrultusunda davranmalarına yol açarak ekolojik ikilem durumlarında kişisel çıkarlarını gözetmelerine sebep olması olası görünmektedir. Benzer şekilde güç değer yönelimli bireylerin kontrol sağlama güdülerinin onların çevre üzerinde baskınlık kurma isteklerini arttıracığı, bu durumun ise onların doğal çevreyi gereksinim ve istekleri doğrultusunda kullanmalarına neden olacağı düşünülebilir. Bu düşünceyle tutarlı

olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, doğal çevrenin iyiliğini gözetme ve değerlerle ilgili yapılan çalışmalar doğal çevreye ilişkin olumlu tutumların güç ve başarı değerleri ile negatif yönde ilişki olduğuna işaret etmektedir (Schultz ve Zelezny; 1999; Schultz ve ark; 2005).

4.1.2. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlara Yönelik Korelasyon Bulgularının Tartışılması

Hayvan haklarına ilişkin tutumlarla ilişkili değişkenler incelendiğinde, bu değişkenin de ekolojik ikilemler gibi yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimiyle negatif yönde ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ekolojik ikilemlerdekine benzer bir çelişkiyi (“hayvan haklarını koruma ve insanların hayvanları kullanma hakkı” çelişkisini) hayvan haklarına ilişkin tutumların da içerdiği dikkate alındığında, yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerin insanların hayvanları kullanma hakkından yana olacakları tahmin edilebilir. Sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma, grup temelli baskınlık) açısından değerlendirildiğinde, sosyal baskınlık yönelimi düzeyi yüksek olan bireylerin hayvanlar karşısında kendilerini hiyerarşinin üst basamaklarında değerlendireceği öngörülmektedir (Hyers, 2006). Bununla tutarlı olarak araştırmanın ilgili beklentisi yetkecilik, eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin hayvan haklarına ilişkin tutumlarla negatif yönde ilişki göstereceği yönündedir. Beklentisiyle tutarlı olarak araştırmada, hayvan haklarına ilişkin tutumlar ile yetkecilik, eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri arasında negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Bu bulgular, Knight, Vrij, Bard ve Brandon’un (2009) insanların hayvanlardan üstün olduğu

inancının insanların hayvanları kullanılmasını meşrulaştırdığını belirttikleri çalışmalarını destekler niteliktedir. Benzer şekilde, Hyers (2006) sosyal baskınlık yönelimi arttıkça hayvanların zarar görmesine ve ölümüne sebep olan ürünleri kullanma eğiliminin arttığını belirlemiştir. Swami, Furnham ve Christopher (2008) ise yetkecilik düzeyi düşük olan insanların hayvanların test amaçlı kullanılması konusunda olumsuz tutumlara sahip olduklarını göstermiştir.

Hayvan haklarına ilişkin tutumların ilişkili olduğu değerler de ekolojik ikilemlerin ilişkili olduğu değerlerle benzerlik göstermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi evrensellik değerinin hem tüm insanlık hem de tüm doğanın iyiliğini istemekle ilişkili olması bu değere sahip olma düzeyi yüksek bireylerin hayvan haklarını destekleyeceğine işaret etmektedir. Güç değerinin insanlar ve kaynaklar üzerinde baskınlık ya da kontrol kurmayla ilişkili olması (Schwartz, 1994, Schwartz ve ark, 2001) ise bu değer yönelimli bireylerin benzer şekilde hayvanlar üzerinde de baskınlık ve kontrol kurmakta yana olabileceğini akla getirmektedir. Kişisel başarı için sosyal standartlar çerçevesinde yarışmacılık anlamına gelen başarı değer yönelimine (Schwartz, 1994, Schwartz ve ark, 2001) sahip bireylerinse kişisel başarı sağlamak adına hayvanları araç olarak kullanabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı güç ve başarı değer yönelimli kişilerin hayvan haklarına ilişkin olumsuz tutumlara sahip olması beklenmektedir. Araştırmanın sonuçlarının bu beklentiyi desteklediği anlaşılmakta ve sonuçların aynı zamanda Hoogland, Boer ve Boersama'nın araştırmalarının bulgularıyla da uyumlu olduğu görülmektedir. Söz konusu araştırmalarda organik ve hayvan dostu ürünleri tercih etme ile güç ve başarı

değerleri arasında negatif yönde, evrensellik değeri ile pozitif yönde ilişkiler belirlenmiştir (Hoogland, Boer ve Boersama, 2005; 2007).

4.1.3. Diğer Değişkenler Arasındaki Korelasyon Bulgularının Tartışılması

Duckitt (2001), sağ kanat yetkeciliğin boyun eğicilik, sosyal baskınlık yöneliminin ise baskınlık özelliklerinin Schwartz'ın (1992) kuramındaki değerlerle kavramsal olarak benzediğini söylemektedir. Yetkecilik ve değerler arasındaki ilişki incelendiğinde, araştırmanın beklentisiyle tutarlı olarak yetkeciliğin uyma, geleneksellik, güvenlik değerleri ile pozitif yönde; evrensellik, uyarılım ve özyönelim değerleri ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmektedir. Yetkeciliğin ayrıca, güç değeri ile pozitif, hazcılık değeriyle negatif yönde ilişki gösterdiği görülmektedir. İlgili yazın değerlendirildiğinde, yetkeciliğin güvenlik, uyma ve geleneksellik değerleri ile pozitif yönde, uyarılım ve özyönelim değerleri ile negatif yönde ilişki gösterdiğine ilişkin bulgular (Altemeyer, 1998; Duriez ve Hiel, 2002; Duriez, Hiel ve Kossowska, 2005, Feather ve Mckee, 2012) araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Daha önce de belirtildiği gibi sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan bireyler genellikle otorite konumundayken yetkecilik düzeyi yüksek olan bireyler bu otoritenin takipçisi ve savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Altemeyer 2003; 1998; Hing ve diğ, 2007). Bu çalışmada da yetkecilik ile sosyal baskınlık yönelimi ve onun alt boyutları olan eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenleri

arasında pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Buna karşın, bu değişkenlerin ilişkili oldukları bazı değerler açısından farklılaştıkları da belirlenmiştir.

Eşitliğe karşı olma ve değerler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, bu değişkenin başarı ve güç değerleri ile pozitif yönde; evrensellik değeri ile negatif yönde ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Yetkecilik değişkeni de güç değeriyle pozitif yönde, evrensellik değeri ile negatif yönde ilişki göstermektedir. Birbirlerinden farklı olarak eşitliğe karşı olma değişkeni başarı değeri ile ilişkiliyken; yetkecilik uyma, geleneksellik, güvenlik, özyönelim, uyarılım ve hazcılık değerleri ile de ilişkilidir. Eşitliğe karşı olma ve yetkeciliğin ilişkili olduğu değişkenler arasındaki farklılıklar, sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin başarıyı önemseyerek lider olmak için güdülenip liderlik konumuna geçtiklerini, yetkecilerinse onları izlediğini akla getirmektedir.

Grup temelli baskınlık ve değerler arasındaki ilişki incelendiğinde; bu değişkenin uyma, geleneksellik, başarı ve güç değerleri ile pozitif yönde; iyilikseverlik, evrensellik ve özyönelim değerleri ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmektedir. Yetkecilik ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin ilişkili olduğu ortak değerler ise uyma, geleneksellik, güç, evrensellik ve özyönelimdir. Bununla birlikte yetkecilik güvenlik, hazcılık ve uyarılım değerleriyle de ilişki gösterirken; grup temelli baskınlığın ilişkili olduğu diğer değerler ise başarı ve iyilikseverliktir. Yukarıda da belirtildiği gibi grup temelli baskınlığın başarı değeri ile ilişkili olması bu özelliği öne çıkan kişilerin lider olmak üzere güdülendiklerine, uyma ve

geleneksellik ile ilişkili olması ise desteklenen hiyerarşik düzenin meşru olarak değerlendirilmesine işaret etmektedir.

Belirtildiği üzere araştırmanın beklentisi, sosyal baskınlık yöneliminin iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, hazcılık, başarı ve güç değerleri ile ilişki göstereceği yönündedir. İlgili yazınla (Altemeyer, 1998; Duriez, Hiel, Kossowska, 2005; Hiel, 2002) tutarlı olarak sosyal baskınlık yöneliminin iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, başarı ve güç değişkenleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Sosyal baskınlık yönelimi, beklenenin aksine hem eşitliğe karşı olma, hem de grup temelli baskınlık boyutları açısından bakıldığında hazcılıkla ilişki sergilememektedir. Daha öncede belirtildiği üzere hazcılık alt boyutu yeniliğe açıklık ve özgenişletim değer grupları arasında yer almaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000). Sosyal baskınlık yöneliminin güç ve başarı değerleri ile daha güçlü ilişki göstermesi sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin güç ve başarı odaklı olduğunu ve hayattan zevk alma ile ilişkili olan hazcılık değerini önemsemediğini akla getirmektedir.

Yetkecilik ile ilişkili olan hazcılık değerinin sosyal baskınlık yönelimiyle ilişki göstermemesi ilk bakışta ilginç gelebilir. Ancak, her ne kadar ilişkili özellikler olsalar da Altemeyer'in (1998) de belirttiği gibi, yetkecilik ve sosyal baskınlık yöneliminin öne çıkan özelliklerinin aynı olmadığı düşünüldüğünde, gözlenen bu farklılık şaşırtıcı değildir. Yetkecilik ve hazcılık arasındaki negatif yöndeki ilişki ise, yetkecilerin geleneksellik, katılık, dindarlık ve dünyevi değerlerden uzak durma (Adorno ve ark., 1950) gibi özellikleri dikkate alındığında anlaşılır görünmektedir.

4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulguların Tartışılması

Giriş kısmından da hatırlanacağı gibi, araştırmanın üçüncü ve dördüncü denencesi *“Ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı olma ve hayvan haklarını destekleme düzeyini yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi, güç ve başarı değişkenlerinin negatif yönde; evrensellik değişkeninin pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı”* yönündedir. Aşağıda sırasıyla, “ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkarı destekleme” ve “hayvan haklarını destekleme düzeyini” yordayan değişkenlere ilişkin bulgular tartışılmaktadır.

4.2.1 Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenlerin Tartışılması

Bulgular, etkilerini kontrol etmek amacıyla ilk blokta analize alınan demografik değişkenlerden cinsiyet ve siyasal görüşün ekolojik ikilemleri anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Sonuçlar, kadınların ekolojik ikilem durumlarında erkeklerden daha ortak çıkar yanlısı olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, ilgili yazın da kadınların erkeklere oranla doğal çevreye ilişkin daha olumlu tutumlara sahip olduğunu göstermektedir (Milfont ve diğ, 2013; Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel, 2013b; Sabbagh, 2005; Uyeki ve Holland, 2000; Wang, 1999).

Bulgular ayrıca, siyasal görüş, sağdan sola gittikçe, ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı davranma düzeyinin arttığına da işaret etmektedir. Bu bulgu da yazındaki diğer sonuçlarla tutarlık göstermektedir. Örneğin, Swami ve

arkadaşları (2010) solcuların doğal çevreyi koruma eğilimlerinin sağcılarınınkinden daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Neumayer (2004) ise sol kanat partileri destekleyenlerin sağ kanat partileri destekleyenlere oranla doğal çevreye ilişkin daha olumlu tutumlara sahip olduklarını bulgulamıştır.

Araştırmanın temel değişkenlerinden olan “grup temelli baskınlık”, “hayvan haklarına ilişkin tutumlar” ve “evrensellik” değerinin de ekolojik ikilemleri anlamlı olarak yordadığı saptanmıştır. Sosyal baskınlık yöneliminin ‘grup temelli baskınlık’ alt boyutunun ekolojik ikilemleri negatif yönde yorduyor olması, bazı insanların doğal çevreyi üzerinde baskınlık kurabilecekleri bir nesne olarak görmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ho, Sidanius, Pratto ve arkadaşları (2013) grup temelli baskınlığı grupların diğer gruplar üzerinde baskınlık kurması olarak tanımlarken, eşitliğe karşı olmayı eşit olmayan gruplarası ilişkilerin tercih edilmesi olarak tanımlamaktadır. Milfont ve arkadaşları (2013) ise, çevre ve insan arasında hiyerarşik bir ilişki olabileceğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle insanlar ve doğal çevre arasındaki ilişki insanın doğal çevre üzerindeki etkinliklerinden oluşmaktadır ve insanlar doğal çevreyi üzerinde baskınlık kuracakları bir yapı olarak algılayabilmektedir.

Ekolojik ikilemleri yordayan bir diğer değişken hayvan haklarına ilişkin tutumlardır. Hatırlanacağı üzere ekolojik ikilemler kişisel çıkar ve doğal çevreyi koruma; hayvan haklarına ilişkin tutum ve davranışlar ise hayvanların hakları olduğu ve insanların hayvanları kullanma hakkı olduğu çelişkisine işaret etmektedir. Bu benzerliğin yanı sıra, daha önce de belirtildiği gibi hayvanlar ekolojik düzenin en

temel parçalarından birdir. Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel (2013a) hayvanları doğanın parçası olarak değerlendirenlerin hayvan hakları konusunda olumlu tutumlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada, aralarında kurulan ilişki ve saptanan ortak noktalar nedeniyle hayvan haklarına ilişkin tutumların ekolojik ikilemleri pozitif olarak yorduyor olması beklenen yöndedir.

Ekolojik ikilemleri yordayan değerler incelendiğinde ise, bu değişkeni yalnızca evrensellik değerinin yordağı gözlenmiştir. Bu değer yönelimine sahip bireylerin tüm insanlığın ve doğal çevrenin iyiliğini gözettiğı dikkate alındığında, elde edilen sonuç beklenen yöndedir. Benzer şekilde, ilgili yazın da evrensellik değeri ve doğal çevreye ilişkin olumlu tutumlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu yönündedir (Axelrod, 1994; Milfont ve Gouveia, 2006; Schultz ve ark, 2005; Schultz ve Zelezny, 1999). Ayrıca Nordvund ve Garvill (2003) toplumsal ikilem konusu olarak ele alınan kişisel araba kullanımına etki eden değişkenleri araştırdıkları çalışmalarında, evrensellik değerine sahip bireylerin kişisel araba kullanımını azaltarak işbirliği yapma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır.

Ekolojik ikilemlerle ilişkili olduğu tespit edilen yetkecilik değişkeninin ise bu değişkeni yordamadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, araştırmanın yetkeci bireylerin çevreye yeterince duyarlı olmadıklarına işaret eden bulgular (Feygina 2013; Schultz ve Stone, 1994) temelinde oluşturulan beklentisini karşılamamaktadır. Ancak, yetkeciliğin grup temelli baskınlık değişkeni ile oldukça güçlü bir ilişki (.47) gösterdiği, bu durumun ise grup temelli baskınlık değişkeninin yetkeciliğin olası etkisini gölgelemesine yol açmış olabileceğı dikkate alındığında, sonuç kısmen de

olsa anlaşılabilir. Nitekim, sosyal baskınlık yöneliminin alt boyutları dahil edilmeden gerçekleştirilen regresyon analizinde yetkeciliğin ekolojik ikilemleri yorduyor olması bu varsayımı destekler niteliktedir. Aralarındaki negatif yöndeki anlamlı ilişkiye karşın, güç ve başarı değerlerinin de ekolojik ikilemleri yordamadığı anlaşılmaktadır. Buna söz konusu değişkenlerin ekolojik ikilemlerle ilişkilerinin yeterince güçlü olmaması gerekçe gösterilebilir. İlgili yazın gözden geçirildiğinde (Axelrod, 1994; Sabbagh, 2005; Schultz ve ark., 2005), çevre ile ilişkili konularda bu araştırmada da olduğu gibi genel olarak evrensellik değerinin öne çıktığı, diğer değerlerin dışarıda kaldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ulaşılan sonuçlar araştırmanın ilgili beklentisini tam olarak karşılamasa da yazınla tutarlılık göstermektedir.

4.2.2. Hayvan Haklarına İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenlerin Tartışılması

Yukarıda da değinildiği gibi bu çalışmanın temel amaçlarından bir diğeri, hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan değişkenleri tespit etmektir. İlk olarak, demografik değişkenlerden cinsiyet, siyasi görüş ve sosyo-ekonomik düzeyin hayvan haklarını anlamlı olarak yordadığı görülmektedir.

Sonuçlar, kadınların erkeklerden hayvan haklarına ilişkin daha olumlu tutumlara sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu bulguyla tutarlı olarak, önceki çalışmalar da kadınların hayvan haklarına ilişkin (Özkul ve ark., 2013b) ve hayvanlara yönelik (Galvin ve Herzog, 1992; Herzog, 2007; Signal ve Taylor, 2006;

2007; Taylor ve Signal, 2005) tutumlarının erkeklerinkinden daha olumlu olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Galvin ve Herzog'un (1992) belirttiği gibi, hayvan hakları savunucularının daha çok kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Siyasal görüşün ise hayvan haklarını pozitif olarak yordadığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, siyasal görüş sağdan sola doğru gittikçe hayvan haklarına ilişkin olumlu tutumların düzeyi yükselmektedir. İlgili yazın incelendiğine siyasal görüş ve hayvan haklarına ilişkin tutumları içeren çalışmaların sayısının az olduğu görülmekle birlikte, Jamison ve Lunch'ın (19992) çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hayvan hakları aktivistlerinin çoğunlukla liberal olduğu belirtilmektedir.

Sosyo ekonomik düzeyin hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif yönde yorduyor olması ise, araştırmanın şaşırtıcı bulgularından biridir. Bu bulgu, sosyo-ekonomik düzey arttıkça hayvanlara ilişkin olumlu tutumların arttığını ortaya koyan Signal ve Taylor'ın (2006) araştırma bulgusuyla çelişmektedir. Bu durum, araştırmada yer alan katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyi yalnızca gelir düzeyiyle ilişkilendirmiş olabilecekleri olasılığını akla getirmektedir. Gelir düzeyi yüksek bireylerin, hayvanları satın alınan bir nesne olarak görme olasılıkları bu sonucu kısmen de olsa açıklayabilecektir. Ancak, böylesi bir açıklamanın tatmin edici olabilmesi için yapılacak yeni çalışmalarla test edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan temel değişkenler gözden geçirildiğinde, bu değişkeni sosyal baskınlık yöneliminin iki alt boyutunun (eşitliğe karşı olma, grup temelli baskınlık) da anlamlı olarak yordadığı anlaşılmaktadır. Hyers (2006), gruplar arası ilişkilerde baskınlıktan yana ve eşitliğe karşı olan sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin, hayvanları kendi alt grupları olarak tanımlayacaklarını belirtmektedir. Eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin hayvan haklarına ilişkin tutumları negatif olarak yordaması bu bilgiyle tutarlılık göstermektedir. Bir diğer deyişle bireylerin eşitlik karşıtı ve grup temelli baskınlık düzeyleri arttıkça hayvan haklarını destekleme düzeyleri düşmektedir.

Hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan değerler gözden geçirildiğinde ise, güç değerinin anlamlı bir yordayıcı olduğu göze çarpmaktadır. Güç değerinin kontrol sahibi olma ile ilişkili olması (Schwartz, 1992; 1994) bu değer yöneliminin insanlarda hayvanlar üzerinde de kontrol sahibi olma isteğine yol açmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu sonuca göre, katılımcıların güç değer yönelimine sahip olma düzeyi arttıkça hayvan haklarına ilişkin olumsuz tutumlarının düzeyi de yükselmektedir. Benzer şekilde, Hoogland, Boer ve Boersama'nın (2007) araştırmasında da, güç değeri ile organik ve doğa dostu hayvan ürünlerini tercih etme arasında negatif yönde ilişki olduğu gözlenmiştir.

4.3. Cinsiyet ve Hayvan Sahibi Olup Olmama Açısından Gözlenen Farklılıkların Tartışılması

Bu kısımda, araştırmada yer alan değişkenler açısından, cinsiyet ve hayvan sahibi olma durumuna göre gözlenen farklılıklar, ilgili yazın doğrultusunda tartışılmaktadır. Hatırlanacağı gibi, araştırmanın 5. ve 6. denenceleri (bkz. 5. ve 6. denence) araştırmada yer alan değişkenler açısından kadınlar ve hayvan sahibi olan katılımcılar lehine sonuçlar beklendiği yönündedir. Aşağıda ilgili beklentiler doğrultusunda ulaşılan bulgulara ilişkin tartışmalara yer verilmektedir.

Bulgular, cinsiyetin ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlar, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, eşitlik karşıtı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ile evrensellik ve hazcılık değerlerinde anlamlı farklılıklara yol açtığını ortaya koymaktadır. Kadınların ekolojik ikilem durumlarında erkeklerden daha ortak çıkar yanlısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, kadınların doğal çevreye ilişkin tutumlarının erkeklerinkinden daha olumlu olduğunu gösteren önceki sonuçlarla (Milfont ve ark., 2013; Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel, 2013b; Sabbbagh, 2005; Uyeki ve Holland, 2000; Wang, 1999) tutarlıdır. Kadınlarla erkekler arasında gözlenen bu farklılık, onların geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu görünmektedir (Bem, 1974; Dökmen, 2004). Bilindiği gibi, sosyalleşme sürecinde kadınlara daha çok, şefkat ve bakım vermeyle ilgili roller atfedilirken, erkekler daha çok güç ve başarı odaklı rollere yönlendirilmektedir. Yetiştirilme sürecinden kaynaklanan bu farklılığın, onların çevreye ilişkin tutumlarına yansımış olması olasıdır. Bu açıdan bakıldığında,

izleyen araştırmalarda, ekolojik ikilemlerin bir de cinsiyet rolleri temelinde ele alınması oldukça yararlı olacaktır.

Ekolojik ikilemlerde olduğu gibi, kadınların hayvan haklarına ilişkin tutumlarının da erkeklerinkinden daha olumlu olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili önceki çalışmalarda da (Furnham ve Hyes, 1993; Goldsmith, Clark ve Lafferty; 2006; Galvin ve Herzog, 1992; Herzog, 2007;  zkul ve diğ, 2013b; Signal ve Taylor, 2006; 2007; Taylor ve Signal, 2005) kadınların hayvanlara ilişkin konularda erkeklerden daha duyarlı oldukları belirlenmiştir. Bu farklılık, yukarıda değinildiği şekliyle geleneksel cinsiyet rolleriyle açıklanabileceği gibi, kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal baskınlık yönelimi farkıyla da açıklanabilir. İlgili yazın tutarlı olarak, kadınların erkeklerden daha düşük düzeyde sosyal baskınlık yönelimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Pratto, Sidanius, ve Levin, 2006; Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto, Sidanius, Stallworth, Malle, 1994; Wang, 1999). Daha  nceki kısımlarda da belirtildiği gibi, sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireyler ise, hayvanları daha alt bir kategoride değerlendirip, onlara yeterince değer vermemek eğilimindedir.

Değerler açısından bakıldığında, kadınların evrensellik düzeyinin erkeklerinkinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin ise hazcılık düzeyleri kadınlarınkinden daha yüksektir. Kültürler arası çalışmalar incelendiğinde, değerler açısından belirgin bir cinsiyet farkı dikkat çekmemektedir (Prince-Gibson ve Schwartz, 1998; Strutch, Schwartz ve A van de Kloot, 2002). Bununla birlikte, Schwartz ve Rubel (2005) ile Schwartz ve Rubel-Lifschitz'in (2009) araştırmaları,

etki gücü küçük olsa da kadınların iyilikseverlik ve evrensellik değerlerine, erkeklerinse güç, başarı, uyarılım, hazcılık ve özyönelim değerlerine daha yatkın olduklarına işaret etmektedir. Bu bulgular, çalışmadaki kadınların daha çok evrensellik, erkeklerinse hazcılık değerine sahip olduğu sonucuyla uyumluluk göstermektedir.

Hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar araştırmanın temel değişkenleri açısından karşılaştırıldığında ise, beklenenin aksi yönde bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın başında, hayvanlarla kurulan temasın onlara karşı duyulan yakınlığı ve onların haklarına ilişkin farkındalığı artıracakı düşünülmüştür. Bu doğrultuda çalışmada; hayvan sahibi olan katılımcıların sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık), yetkecilik ile güç ve başarı düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden daha düşük olması beklenmiştir. Bu katılımcıların evrensellik düzeylerinin ise hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden daha yüksek olacağı tahmin edilmiştir.

Beklenin aksine bulgular, hayvan sahibi olan katılımcıların eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, hayvan sahibi olan katılımcıların yetkecilik düzeyleri de hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksektir. Değerler açısından bakıldığında, hayvan sahibi olan katılımcıların evrensellik düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden düşük, hazcılık düzeylerinin ise, hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksek olduğu gözlenmektedir. Görüldüğü üzere, elde edilen bulgular araştırmanın ilgili

denencesini desteklememektedir. Hayvan besleyen katılımcıların hazcılık düzeylerinin yüksek olması onların hayvanları, hayvanların iyiliklerini düşündüklerinden değil de, kendi keyifleri için sahiplenmiş olabilecekleri olasılığını akla getirmektedir. İnsanların neden hayvan sahibi olduğuyla ilgilenen çalışmalarda hayvan sahibi olmanın nedenleri arasında yalnızlığı giderme, olumsuz süreçlerle başa çıkma, sosyal destek, fiziksel egzersize olanak sağlaması ve sağlık için olumlu etkilerinin bulunmasına vurgu yapıldığı görülmektedir (Staats, Wallace ve Anderson, 2008; Staats, Sears ve Pierfelice, 2006). Gösterilen bu nedenler insanların hayvanlardan yararlandığına işaret eder niteliktedir. Bu durum ise insanların hayvan sahibi olmalarının arkasında, hayvanların iyiliğini düşünmekten çok kendi gereksinimlerinin doyumuyla ilgilenmelerinin yattığına işaret etmektedir. Kuşkusuz insanlar, her zaman yalnızca söz konusu nedenlerle hayvan sahibi olmamaktadır. Hayvanların iyiliği için, sevdikleri için hayvan sahibi olan insanların sayısı hiç de az değildir. Belki de üzerinde durulması gereken nokta, hayvan sahibi olmaktan çok, neden hayvan sahibi olunduğu olmalıdır. Bu araştırmada atlanmış olsa da sonraki araştırmaların bu noktanın dikkate alınması önerilmektedir.

Hayvan sahibi olan katılımcıların yetkecilik düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksek olduğu da bulgular arasındadır. Kendilerinden güçlü olanlara boyun eğen, kendilerinden aşağıda gördüklerini ezen yetkeci bireyler dünyayı tehlikeli ve tehdit edici bir yer olarak algılamaktadır (Duckitt, 2001; Pery, Sibley, Duckitt, 2013). Bu durum onların, yalnızlıklarını gidermek, güç ve kontrol

algılarını tatmin etmek için hayvan sahibi olmayı tercih etmiş olabileceklerini akla getirmektedir.

İnsanların, hayvanları kendi gereksinimleri doğrultusunda sahiplendikleri düşünüldüğünde, araştırmanın başta şaşırtıcı gelen ilgili bulguları nispeten anlaşılabilir. Örneğin, hayvan sahibi olanların tüm doğanın iyiliğini istemek ve gözetmek anlamına gelen evrensellik değerini destekleme düzeyinin düşük olduğu gözlenmektedir. Hayvan sahibi olanların, kişisel çıkarlarını merkeze koyup, hayvanları ikincil konuma yerleştirdikleri (Hyers, 2006; Knight, Vrij, Bard ve Brandon, 2009), onlar üzerinden güç ve üstünlük gereksinimlerini giderebildikleri (Cohrs, Moschner, Maes ve Kielman, 2005) düşüldüğünde, bu katılımcıların evrensellik düzeylerinin hayvan sahibi olmayanlarınkinden düşük bulunması olağan karşılanabilir. Hayvan sahibi olan katılımcıların grup temelli baskınlık ve eşitliğe karşı olma düzeylerinin yüksek olması da, aynı gerekçe dikkate alındığında anlaşılır olmaktadır. Bu bireylerin, hayvanları kendileri için var olan canlılar olarak görmeleri, onların hayvanları kendilerinden daha aşağıda ve değersiz olarak algılıyor olabilecekleri şeklinde de yorumlanabilir. Böylesi bir yorum, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen sosyal baskınlık yönelimi farkını bir parça da olsa açıklayabilmektedir.

Bu bölümde belirtildiği üzere, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen farklılıkların onların hayvanları sevip sevmemesiyle de ilişkili olabileceği tahmin edilmektedir. Bu konuda fikir edinmek amacıyla ilk olarak katılımcılar, “çocukluğumdan beri hayvanları çok severim” maddesinden aldıkları puanlar

açısından ortalamanın bir standart sapma üstü ve bir standart sapma altı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra hayvanları sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama durumuna ilişkin 2X2 faktöriyel desenine uygun çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) gerçekleştirilmiştir (ayrıntılar için bkz. Ek-2).

Sonuçlar “hayvan sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama” ortak etkisi açısından incelendiğinde, hayvanları seven ve hayvan sahibi olan katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumlarının hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha olumlu olduğu gözlenmiştir. Hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcılar ise hayvan hakları açısından hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olmayan katılımcılardan daha olumsuz tutumlara sahiptir. Hayvan sahibi olmayan ancak hayvanları seven katılımcıların ise hayvan hakları konusunda hayvan sahibi olmayan ve hayvanları sevmeyen katılımcılardan daha olumlu tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. Hayvanları seven, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasındaki hayvan haklarına ilişkin tutum farkı ise anlamlı değildir. Bu bulgular ve anlamlı olmasalar da hayvan sahibi olup hayvanları seven ve sevmeyen katılımcılar arasında gözlenen diğer farklılıklar (bkz. Çizelge Ek-2); hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen beklenmedik farklılıkların, hayvan sahibi olup ancak yeterince hayvan sevmeyen katılımcılardan kaynaklanabileceği varsayımını kısmen de olsa destekler niteliktedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bulgular, demografik değişkenlerden cinsiyet ve siyasal görüşün ekolojik ikilemleri anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Ekolojik ikilemleri yordayan diğer değişkenler ise grup temelli baskınlık, hayvan haklarına ilişkin tutumlar ve evrenselliştir. Hayvan haklarını anlamlı olarak yordayan değişkenler incelendiğinde demografik değişkenlerden cinsiyet, siyasi görüş ve sosyo-ekonomik düzeyin bu değişkeni anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, hayvan haklarına ilişkin tutumları eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin negatif olarak, güç değerininse pozitif olarak yordadığı yönündedir.

Araştırmanın öne çıkan bulgularından bir diğeri ise, ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar, eşitlik karşıtı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ile evrensellik ve hazcılık değerlerinin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı yönündedir. Kadınların ekolojik ikilem durumlarında daha fazla ortak çıkar yanlısı olduğu, hayvan haklarını daha fazla destekledikleri ve evrensellik değer yönelimlerinin erkeklerinkinden daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Erkeklerin ise, eşitlik karşıtı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ve hazcılık düzeyleri kadınlarınkinden daha yüksektir.

Araştırmanın en şaşırtıcı bulgusu, hayvan sahibi olan katılımcıların eşitliğe karşı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ve hazcılık düzeylerinin hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden yüksek olmasıdır. Bu katılımcıların evrensellik düzeyleri ise, hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden düşüktür. Diğer taraftan,

yukarıda da belirtildiği gibi sonuçlar “hayvan sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama” ortak etkisi açısından incelendiğinde, hayvanları seven ve hayvan sahibi olan katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumlarının hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha olumlu olduğunu göstermiştir. Hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcılar ise hayvan hakları açısından hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olmayan katılımcılardan daha olumsuz tutumlara sahiptir. Hayvan sahibi olmayan ancak hayvanları seven katılımcıların ise hayvan hakları konusunda hayvan sahibi olmayan ve hayvanları sevmeyen katılımcılarından daha olumlu tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen beklenmedik farklılıkların, hayvan sahibi olup ancak yeterince hayvan sevmeyen katılımcılardan kaynaklanabileceğine işaret etmektedir.

Hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen farklılıkların daha iyi anlaşılabilmesi için sonraki çalışmalarda neden hayvan sahibi olunduğu, ne tür hayvanların sahiplenildiği gibi bilgilere de dikkat edilmesi önerilmektedir. Bu çalışmada katılımcılardan bu tür bilgilerin alınmamış olması, araştırmanın önemli sınırlılıklarından biridir. İnsanların kedi ve köpek gibi evcil hayvanları beslemeleri ile küçük ya da büyük baş hayvanları beslemelerinin farklı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı araştırmanın örneklemini üniversite öğrencilerinin oluşturmasıdır. Araştırma bulgularının daha genellenebilir olabilmesi için, sonraki çalışmalarda daha kapsamlı bir örneklemeyle çalışılması önerilmektedir.

Son olarak, izleyen çalışmalarda, insanların çevreci ya da hayvan hakları savunucusu olup olmama gibi özelliklerinin bu araştırmada ele alınan değişkenler açısından fark yaratıp yaratmadığının incelenmesinin de yararlı olacağı dūřunılmaktadır.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, sosyal baskınlık yönelimi (eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık), yetkecilik ve değerler (uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik) arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Çalışmanın bir diğer amacı ise, ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumların araştırmada yer alan diğer değişkenler tarafından hangi düzeyde yordandığını tespit etmektir. Çalışmada ayrıca, sözü edilen değişkenlerin cinsiyet ve hayvan sahibi olup olmama gibi bazı demografik özelliklere göre değişip değişmediğini incelenmek de hedeflenmiştir.

Araştırmanın örneklemini Ankara ve Samsun illerinde öğrenim gören 192'si kadın 206'sı erkek toplam 398 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak, Portre Değerler Formu (Schwartz, 1992), Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği (Altemeyer, 1996), Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutum Ölçeği (Yalçın, 2009), Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Sidanius ve Pratto, 1999) ve Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular araştırma denencelerini büyük oranda desteklemektedir. Çalışmada, ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumları yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar, demografik değişkenlerden cinsiyet ve siyasal görüşün ekolojik ikilemleri anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Ekolojik ikilemleri yordayan diğer değişkenler ise

grup temelli baskınlık, hayvan hakları ve evrenselliştir. Hayvan haklarını anlamlı olarak yordayan değişkenler incelendiğinde demografik değişkenlerden cinsiyet, siyasi görüş ve sosyo-ekonomik düzeyin bu değişkeni anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, hayvan haklarına ilişkin tutumları eşitliğe karşı olma ve grup temelli baskınlık değişkenlerinin negatif olarak, güç değerininse pozitif olarak yordadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgulardan bir diğeri ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar, eşitlik karşıtı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ile evrensellik ve hazcılık değerlerinin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Bunun yanı sıra kişilerin hayvan sahibi olup olmamasının eşitliğe karşı olma, grup temelli baskınlık, yetkecilik ile evrensellik ve hazcılık değerleri üzerinde anlamlı farklılığa yol açtığı görülmektedir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the relationship between attitudes to ecological dilemmas, attitudes to animal rights, social dominance orientation (opposition to equality and support for group-based dominance hierarchies), right-wing authoritarianism and values (conformity, tradition, benevolence, universalism, self-direction, stimulation, hedonism, achievement, power, security). Another purpose of the study is to investigate whether attitudes to ecological dilemmas and attitudes to animal rights are predicted by other variables of the study or not. In addition, it is aimed to examine whether demographical variables such as gender and being owner of an animal predicts the related variables.

A total of 398 university students (192 female, 206 male) who study in Ankara and Samsun were participated in the study. The material set included Portre Values Questionnaire (Schwartz, 1992),, Right-wing Authoritarianism Scale (Altemeyer,1996), Attitudes to Ecological Dilemmas Scale (Yalçın, 2009), Social Dominance Orientation Scale (Sidanius ve Pratto, 1999), and Attitudes to Animal Rights Scale.

The results supported the hypothesis of the study to a large extend. In the study, hierarchical regression analysis was conducted in order to investigate the variables predicting attitudes to ecological dilemmas and attitudes to animal rights. The results revealed that the only significant demographical variables predicting attitudes to ecological dilemmas were gender and political orientation. It is also

investigated that support for group-based dominance hierarchies, animal rights and universalism are the other variables predicting attitudes to ecological dilemmas.

Furthermore, it is demonstrated that gender, political orientation and socio-economic status are the significant demographical variables predicting attitudes to animal rights. The results also showed that attitudes to animal rights was negatively predicted by opposition to equality and support for group-based dominance hierarchies and was positively predicted by power.

Moreover, the results revealed that attitudes to ecological dilemmas, attitudes to animal rights, opposition to equality, support for group-based dominance hierarchies, right-wing authoritarianism, universality and hedonism were significantly differentiated by gender. Lastly, being owner of an animal significantly effects the opposition to equality, support for group-based dominance hierarchies, right-wing authoritarianism, universality and hedonism.

KAYNAKÇA

- Acar, E. ve Doğan, A. (2008). *Potansiyeli ve çevresel etkilerinin değerlendirilmesi*. VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Adorno, T. W., Frankel-Brunswik, E., Levinson, D. J. ve Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*, Newyork: Harper.
- Akkaya, U., Gültekin, A. B., Dikmen, Ç. B. ve Durmuş, G. (2009). *Hidroelektrik santrallerinin (hes) çevresel etkilerinin analizi: Ilısu Barajı örneği*. 5. Uluslararası İleri Teknolojiler Sempozyumu (IATS'09), Karabük, Türkiye.
- Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarian Specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Altemeyer, B. (1998). The other “Authoritarian Personality”. *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 47-91.
- Altemeyer, B. (24.10.2012). The Authoritarians. <http://home.cc.umanitoba.ca/~altemey>.
- Altemeyer, B. (2003). What Happens When Authoritarians Inherit the Earth? A Simulation. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3,(1), 161-169.

American Psychological Association (2010). Ethical Principles of Psychologists and Code Of Conduct, American Psychologist, 30 Mart 2013 tarihinde <http://www.apa.org/ethics/code/principles.pdf> adresinden alınmıştır.

Axelrod, J. L. (1994). Balancing personal needs with enviromental preservation: identifying values that guide decisions in ecological dilemmas. *Journal of Social Issues*, 50 (3), 85-104.

Aydın, S. (2008). Vejetaryan olmak için 21 Sebep. 18 Ocak, 2014, <http://www.haytap.org/index.php/200810061468/vejetaryen-dunyasi/vejeteryan-olmak-icin-21-sebep>

Bem. S. L. (1974). The measurement of psychological Androgeny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 42(2). 155-162.

Biodiversity and Ecosystem Services. (b.t). 20 Haziran 2013, <http://randd.defra.gov.uk/Default.aspx?Menu=Menu&Module=More&Location=None&Completed=0&ProjectID=15747#RelatedDocuments>

Brewer, M. B. ve Kramer, R. M. (1986). Choice behavior in social dilemmas: Effects of social identity, group size, and decision framing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50 (3), 543-549.

Bruni, M. C., Fraser, J. ve Schultz, P. W. (2008). The value of zoo experiences for connecting people with nature. *Visitor Studies*, 11 (2), 139-150.

- Clayton, S., Fraser, J. ve Burgess, C. (2011). The role of zoos in fostering environmental identity. *Ecopsychology*, 3 (2), 87-97
- Cohrs, C. J., Moschner, B., Maes, J. ve Kielman, S. (2005). The motivational bases of right-wing authoritarianism and social dominance orientation: Relations to values and attitudes in the aftermath of september, 11,2001. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31 (10), 1425-1434.
- Collani, G. ve Grumm, M. (2009). On the dimensional structure of personality, ideological beliefs, social attitudes, and personal values. *Journal of Individual Differences*, 30 (2), 107-119.
- Corraliza, A. J. ve Berenguer, J. (2000). Environmental values, beliefs, and actions a situational approach. *Environment and Behaviour*, 32 (6), 832-848.
- Dawes, R. M. (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31, 169-193.
- Dawes, R. M. ve Messick M. D. (2000). Social dilemmas. *Journal of Psychology*, 35 (2), 111-116.
- De Boer, J., Schösler, H. ve Boersama J. J. (2013). Climate change and meat eating: An inconvenient couple. *Journal of Environmental Psychology*, 33, 1-8.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: Portre değerler anketinin türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (25), 17-25.

- Dijk, E., Kwaadsteniet, W. E. ve Cremer, D. (2009). Tacit coordination in social dilemmas: the importance of having a common understanding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (3), 665-678.
- Doherty, T. J. ve Clayton, S. (2011). The Psychological İmpact of Global Climate Change. *American Psychologist*, 66, 265-276.
- Dökmen Y. Z. (2004). *Tophumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. (1. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duckitt, J. (2001). A dual process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41-113.
- Duckitt, J., & Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24, 199–222.
- Duckitt, J. ve Sibley, G. C. (2009). A dual process model of ideology, politics, and prejudice. *Psychological Inquiry*, 20, 98-109.
- Duckitt, J., Sibley, G. C. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78 (6), 1861-1894
- Duckitt, J., Wagner, C., Plessis, I. ve Birum, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (1), 75-93.

- Duriez, B. ve Van Hiel, A. (2002). The march of modern fascism: A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32, 1199-1213.
- Duriez, B., Hiel, V. M. ve Kossowska, M. (2005). Authoritarianism and social dominance in Western and Eastern Europe: The importance of the sociopolitical context and of political interest and involvement. *Political Psychology*, 26 (2), 299-319.
- Edney, J. J. (1980). The commons problem alternative perspectives. *American Psychologists*, 35 (2), 131-150.
- Feather, T. N. ve McKee, R. I. (2012). Values, Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and Ambivalent Attitudes Toward Women. *Journal Of Applied Social Psychology*, 42 (10), 2479-2504.
- Feygina, I. (2013). Justice and the Human-Environment Relationship: Common Systematic, Ideological and Psychological Roots and Processes. *Social Justice Research*. 26, 363-381.
- Furnham, A. ve Heyes, C. M. (1993). Psychology students' beliefs about animals and animal experimentation. *Personality & Individual Differences*, 15, 1-10.
- Galvin, S. ve Herzog, H. A. (1992). Ethical ideology, animal rights activism and attitudes toward the treatment of animals. *Ethics & Behavior*, 2 (3), 141-149.

- Goldsmith, E. R., Clark, A. R. ve Lafferty, A. B. (2006). Intention to oppose animal research: The role of individual differences in nonconformity. *Social Behavior and Personality*, 34 (8), 955-964.
- Herzog, H. A. (2007). Gender Differences in Human–Animal Interactions: A Review. *Anthrozoös*, 20 (1), 7-21.
- Fritsche, I., Cohrs, J. C., Kessler, T. ve Bauer, J. (2012). Global warming is breeding tendencies. *Journal of Environmental Psychology*, 32 (1), 1-10.
- Gifford, R. ve Hine, W. D. (1997). Toward cooperation in commons dilemmas. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 29 (3), 167-179.
- Gray, D. ve Durrheim, K. (2006). The Validity and Reliability of Measures of Right-Wing Authoritarianism in South Africa. *South African Journal of Psychology*, 36 (3), 500-520.
- Güldü, Ö. (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Siyasi Kimlik*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Hardin, G. (1968). Tragedy of the commons. *Science*, 162 (3859), 1243-1248.
- Heaven, L. C. P. ve Connors, R. J. (2001). A note on the values correlates of social dominance orientation and right wing authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 31, 925-930.

- Henry, J. P., Sidanius, J., Levin, S. ve Pratto, F. (2005). Social Dominance Orientation, Authoritarianism, and Support for Intergroup Violence Between the Middle East and America. *Political Psychology*, 26 (4), 569-584.
- Hiel, W. A. ve Kossowska, M. (2007). Contemporary attitudes and their ideological representation in Flanders (Belgium), Poland and the Ukraine. *International Journal of Psychology*, 42 (1), 16-26.
- Ho, K. A., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N. ve Skeffington, S. J. (2012). Social dominance orientation: Revisiting the structure and function of a variable predicting social and political attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38 (5), 583-606.
- Hogg, A. M. ve Vaughan, M. G. (2007). *Sosyal Psikoloji*. (İ. Yıldız, ve A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi, 2005).
- Hoogland, C. T., de Boer, J. Ve Boersama, J. J. (2005). Transparency of the meat chain in the light of food culture and history. *Appetite*, 45, 15-23.
- Hoogland, C. T., de Boer, J. Ve Boersama, J. J. (2007). Food and sustainability: Do consumers recognize, understand and value on-package information on production standarts? *Appetite*, 49, 47-57.
- Huddy, L. (2004). Contrasting theoritical approachs to intergroup relations. *Political Psychology*, 25 (6), 947-967.

- Hyers, L. L. (2006). Myths used to legitimize the exploitation of animals: An application of Social Dominance Theory. *Anthrozoös*, 19 (3). 194-210.
- Jamison, W. V. ve Lunch, W. M. (1992). Rights of animals, perceptions of science, and political activism. Profile of American animal rights activist. *Science, Technology & Human Values*, 17, 438 – 458.
- Jardin, R. J. (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Joy, M. (2005). Humanistic Psychology and Animal Rights: Reconsidering the Boundaries of the Humanistic Ethic. *Journal of Humanistic Psychology*, 45 (1), 106-130.
- Karaçanta, H. (2002). *Üniversite öğrencilerinin sosyal baskınlık yönelimi ve başka bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakitapoğlu-Aygün, Z., and İmamoğlu, E. O. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *The Journal of Social Psychology*, 142, 333-352.
- Kemmelmeier, M., Krol, G. ve Kim H. Y. (2002). Values, economics, and proenvironmental attitudes in 22 societies. *Cross- Cultural Research*, 36 (3), 256-285.

- Knight, S., Bard, K., Virij, A. ve Brandon D. (2010). Human rights, animal wrongs? Exploring attitudes toward animal use and possibilities for change. *Society and Animals*, 18, 251-272
- Knight, S., Nunkoosing, K., Vrij, A. ve Cherryman J. (2003). Using grounded theory to examine people's attitudes toward how animals are used. *Society and Animals*, 11 (4), 307-327.
- Knight, S., Virij, A., Bard. K. ve Brandon, D. (2009). Science versus human welfare? Understanding attitudes toward animal use. *Journal of Social Issues*, 65 (3), 463-483.
- Knight, S., Virij, A., Cherryman, J. ve Nunkoosing, K. (2004). Attitudes towards animal use and belief in animal mind. *Anthrozoös*, 17 (1), 43-62.
- Kollock, P. (1998). Social dilemmas: The anatomy of cooperation. *Annual Review of Sociology*, 24, 183-214.
- Kuşdil, M. E. ve Çağlar, S. (2011). The relationships between perceptions of legitimacy, social dominance orientation, general beliefs and human values. Annual Scientific Meeting of International Society of Political Psychology'de sözlü bildiri, İstanbul, Türkiye.
- Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 45, 59-76.

- Kwaadsteniet, E. W., Van Dijk, E. ve Cremer, D. (2009). Tacit coordination in social dilemmas: The importance of having a common understanding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 (3), 665-678.
- Lehmiller, J. J. ve Schmitt, T. M. (2008). Intergroup attitudes and values in response to the U.S. invasion of Iraq. *Peace and Conflict*, 14, 259-274.
- Levin, S., Sidanius, J., Rabinowitz, L. J., ve Federico, C. (1998). Ethnic identity, legitimizing ideologies, and social status: A matter of ideological asymmetry. *Political Psychology*, 19 (2), 373-403.
- Liebrand, W. B. G. (1983). A classification of social dilemma games. *Simulation & Games*, 14 (2), 123-138.
- Martin, L. J. (2001). The Authoritarian Personality, 50 Years Later: What Lessons are There for Political Psychology? *Political Psychology*, 22 (1), 1-26.
- Mckee, R. I. ve Feather, T. N. (2008). Revenge, retribution, and values: Social attitudes and punitive sentencing. *Social Justice Research*, 21, 138-163.
- Melikoğlu, B. (2009). Türkiye’de kurulan ilk hayvanları koruma derneğinin tarihsel gelişimi. *Vet Hekim Der Derg*, 80 (1), 37-44.
- Milfont, L. T. ve Gouveia, V. V. (2006). Time perspective and values: An exploratory study of their relations to environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 26, 72-82.

- Milfont, L. T., Richter I., Sibley, G. C., Wilson, S. M. ve Fischer, R. (2013). Enviromental consequences of the desire to dominate and be superior. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 39 (9), 1127-1138.
- Neumayer, E. (2004). The environment, left-wing political orientation and ecological economics. *Ecological Economics*, 51, 167– 175.
- Nordlund, M., A. ve Garvill, J. (2003). Effects of values, problem awareness, and personel norm on willingness to reduce personal car use. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 339-347.
- Peterson, E. B., Doty, M. R. ve Winter, G. D. (1993). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 19 (2), 174-184.
- Prince-Gibson, E. ve Schwartz, H. S. (1998). Value priorities and gender. *Social Psychology Quarterly*, 61 (1), 49-67.
- Özkul, T., Sarıbaş, T., Uzabacı, E. ve Yüksel, E. (2013a). Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: II. Hayvan Sevgisi, Hayvanları Tanımlama, Hayvan Sahipliği ve Beslenme Alışkanlıklarına Yönelik Tutum Analizi. *Kafkas Univ Vet Fak Derg*, 19 (2). 199-202.

Özgür, A. (2010). Türk Hukuk Sisteminde Hayvanlar. *Vet Hekim Der Derg* 81 (1), 31-34.

Özkul, T., Sarıbaş, T., Uzabacı, E. ve Yüksel, E. (2013b). Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklere Göre Tutum Analizi. *Kafkas Univ Vet Fak Derg*, 19 (1). 167-171.

Perry, R., Sibley, G. C. ve Duckitt, J. (2013). A comparison of broad-bandwidth and frequency-specific measures of competitive and dangerous worldviews. *Personality and Individual Differences* 54, (2), 284–288.

Platt, J. (1973). Social traps. *American Psychologist*, 28, 641-655.

Pluhar, E. B. (2010). Meat and morality: Alternatives to factory farming. *J Agric. Environ. Ethics*, 23, 455-468.

Poortinga, W., Steg, L. ve Vlek C. (2004). Values, enviromental concern, and enviromental behaviour: A study into household energy use. *Environment and Behavior*, 36 (1), 70-93.

Pratto, F., Liu, H. J., Levin, S., Sidanius, J., Shih, M., Bachrach, H. ve Hegarty, P. (2000). Social dominance orientation and the legitimazation of inequality across cultures. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 31 (3), 369-409.

- Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Psychology*, 1, 271-320.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, M. L. ve Malle, F. B. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (4), 741-763.
- Regt, S. (2012). Religiosity as a Moderator of the Relationship Between Authoritarianism and Social Dominance Orientation: A Cross-Cultural Comparison. *International Journal for the Psychology of Religion*, 22 (1), 31-41.
- Rothstein, B. (2005). *Social Traps and The Problem of Trust*. Cambridge University Press.
- Sabbagh, C. (2005) Environmentalism, Right-Wing Extremism and Social Justice Beliefs among East German Adolescents. *International Journal of Psychology*, 40 (2), 118-131.
- Schroeder, A. D., Steel E. J., Woodell, J. A. ve Bembeneck, F. A. (2003). Justice within social dilemmas. *Personality and Social Psychology Review*, 7 (4), 374-387.

Schultz, P. W. ve Stone, W. F. (1994). Authoritarianism and attitudes toward the environment. *Environment and Behavior*, 26, 25-37.

Schultz, P. W. ve Zelezny, L. (1999). Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 19 (3), 255-265.

Schultz, P. W. (2001). The structure of environmental concern: Concern for self, other people, and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 1-13.

Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron D. L., Tankha, G., Schmuck ve P., Franek, M. (2005). Values and their relationship to enviromental concern and comservation behaviour. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 36, (4), 457-475.

Schwartz, H. S. ve Rubel-Liftschitz, T. (2009). Cross-National Variation in the Size of Sex Differences in Values: Effects of Gender Equality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97 (1), 171-185.

Schwartz, H. S. ve Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (5), 878-891.

- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values. U. Kim, H. C. Triandis, Ç. Kağıtçıbaşı, S. Choi ve G. Yoon, (Der.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* içinde (85-119). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schwartz, H. S., Melech, G., Burgess, S., Harris, M. ve Owens, V. (2001) Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with s different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (5), 519-542.
- Schwartz, H. S., ve Bardi. A. (2001). Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (3), 268-290.
- Schwartz, H. S., ve Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and emprical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Shapiro, P. (2012) Standing up for animals, one bite at a time: A letter from Paul Shapiro, 18 Ocak, 2014, http://www.humanesociety.org/issues/eating/meatfree-guide-2011/standing_up_for_animals_one.html#.UtgQWtJait8

- Shapiro, P. ve Greger, M. (2009). A River of Waste. Exposing the hazards of industrial animal agribusiness http://www.humanesociety.org/news/news/2009/08/river_of_waste_081109.html#.UtgSMtJait8
- Sibley, G. C., Wilson, S. M. ve Duckitt, J. (2007). Effects of dangerous and competitive worldviews on right-wing authoritarianism and social dominance orientation over a five-month period. *Political Psychology*, 28 (3), 357-371.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social Dominance Theory: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sidanius, J., Pratto, F., Laar, C. ve Levin, S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political Psychology*, 25 (6), 845-763.
- Sinclair, S., Sidanius J. ve Levin, S. (1998). The interface between ethnic and social system attachment: The differential effects of hierarchy-enhancing and hierarchy-attenuating environments. *Journal of Social Issues*, 54 (4), 741-757.
- Signal, D., T. ve Taylor, N. (2006). Attitudes to animals: Demographics within a community sample. *Society and Animals*, 14 (2), 147-157.
- Signal, D., T. ve Taylor, N. (2007). Attitude to animals and empathy: Comparing Animal Protection and general community samples. *Anthrozoös*, 20 (2), 125-130.

- Son Hing, L. S., Bobocel, D. R., Zanna, M. P., ve McBride, M. V. (2007). Authoritarian dynamics and unethical decision making: High social dominance orientation leaders and high right wing authoritarianism followers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 67–81.
- Staats, S., Wallace, H. ve Anderson, T. (2008). Reasons for companion animal guardianship (pet ownership) from two populations. *Society and Animals*, 16, 279-291.
- Staats, S., Sears, K., ve Pierfelice, L. (2006). Teachers' pets and why they have them: An investigation of the human animal bond. *Journal of Applied Social Psychology*, 36 (8), 1881-1891. *Psychology*, 25, 1-65.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behaviour. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T. ve Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behaviour*, 25, 322-348.
- Strutch, N., Schwartz, H. S. ve A. van der Kloot, W. (2002) Meanings of Basic Values for Women and Men: A Cross-Cultural Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (1), 16-28.

- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Snelgar, R. ve Furnham, A. (2010). Egoistic, altruistic, and biospheric environmental concerns: A pathanalytic investigation of their determinants. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51, 139–145.
- Swami, V., Furnham, A. ve Christopher, A. N. (2008). Free the animals? Investigating attitudes toward animal testing in Britain and United States. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 269-276.
- Tajfel, H. ve Turner. J. (1979), ‘‘An Integrative Theory of Intergroup Conflict’’ in Austin, W. G., Worchel, S. (Eds) *The Social Psychology of Intergroup Relations* (Monterey, CA: Brooks/Cole): (33-47) / reprinted in Hogg, A. M. & Abrams D. (2001) *Intergroup relations : essential readings*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Taylor, N. & Signal, T. D. (2005). Empathy and attitudes toward animals. *Anthrozoös*, 18 (1), 18-27.
- Tajfel, H. ve Turner. J. (2004). *The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour*. Jost, T. J., Sidanius J, (Ed.), *Key readings in Political Psychology*.(367-390). Newyork: Psychology Press.
- Tuncer, G., Ertepinar, H., Tekkaya, C. ve Sungur, S. (2005). Enviromental attitudes of young people in Turkey: effects of school type and gender. *Enviromental Education Research*, 11 (2), 215-233.

- Türk Psikologlar Derneği (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. 25 Şubat 2013 tarihinde http://www.psikolog.org.tr/upload/content/files/file_3_7.pdf adresinden alınmıştır.
- Uyeki, S. E. ve Holland, J. L. (2000). Diffusion of Pro-Environment Attitudes? *American Behavioral Scientist*, 43 (4), 446-462.
- Veggie & Vegan (b.t.). 18 Ocak, 2014, <http://www.animalaid.org.uk/h/n/CAMPAIGNS/vegetarianism/ALL///>
- Vugt V. M. (2009). Averting the tragedy of the commons using social psychological science to protect the environment. *Current Directions in Psychological Science*, 18 (3), 169-173.
- Wang, Y. A. (1999). Gender and Nature: A Psychological Analysis of Ecofeminist Theory. *Journal of Applied Psychology*, 29 (11), 2410-2424.
- Williams, M. N. (2008). Affected Ignorance and Animal Suffering: Why our Failure to Debate Factory Farming Puts Us at Moral Risk. *Journal Of Agricultural and Environmental Ethics*, 21, 371-384.
- Wilson, S. M. ve Sibley G. C. (2012). Social Dominance Orientation and Right-Wing Authoritarianism: Additive and Interactive Effects on Political Conservatism. *Political Psychology*, 34 (2), 277-284.

Yaşar, A. ve Yerlikaya, H. (2004). Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi. *Vet. Bil. Derg*, 20 (4), 30-46.

Yalçın, Ö. (2009). *Ekolojik İkilemlere İlişkin Tutum, Toplumsal Sorumluluk ve Yabancılaşmanın Toplumsal Değer Yönelimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.

Yılmaz, O., Boone. J. W. ve Andersen, O. H. (2004). Views of elementary and middle school Turkish students toward environmental issues. *International Journal of Science Education*, 26 (12), 1527-1546.

EKLER

EK-1. Cinsiyet X Hayvan Sahibi Olma Ortak Etkisi Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Kadın				Erkek			
	Hayvan Sahibi		Hayvan Sahibi Değil		Hayvan Sahibi		Hayvan Sahibi Değil	
	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS
Ekolojik ikilemler	26.84	5.26	27.21	4.48	25.01	4.95	25.14	5.57
Hayvan Hakları	128.17	1.82	119.33	1.16	122.41	11.50	87.29	10.67
Yetkecilik	81.55	24.71	79.32	27.34	93.33	22.93	94.72	28.34
Sosyal baskınlık yönelimi								
Eşitliğe karşı olma	20.37	9.34	17.53	8.46	25.49	10.08	22.13	10.12
Grup temelli baskınlık	23.35	7.53	21.02	8.16	29.23	7.95	26.72	10.19
Değerler								
Uyma	-.05	.61	-.17	.70	-.14	.78	.11	.65
Geleneksellik	-.58	.65	.83	.66	-.66	.72	-.33	.76
İyilikseverlik	.24	.65	.37	.52	.18	.72	.24	.61
Evrensellik	.54	.47	.57	.44	.18	.55	.40	.60
Özyönelim	.27	.53	.41	.51	.45	.60	.41	.58
Uyarılım	-.04	.77	-.05	.72	.10	.77	-.32	.88
Hazcılık	.02	.82	-.01	.79	-.11	.87	-.56	1.05
Başarı	-.20	.74	-.31	.77	.00	.65	-.16	.81
Güç	-1.02	.88	-1.05	.90	-.45	1.00	-.76	.93
Güvenlik	.24	.48	.26	.53	.18	.53	.26	.53

EK-2. Hayvan Sevip Sevmeme ve Hayvan Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Yapılan Manova Sonuçları

Hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında gözlenen farklılıkların onların hayvanları sevip sevmemesiyle ilişkili olup olmadığına ilişkin fikir edinmek amacıyla hayvanları sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama durumuna ilişkin 2X2 faktöriyel desenine uygun çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Bu analiz için ilk olarak katılımcılar, 1= hiç katılmıyorum ile 9= tamamen katılıyorum arasında değerlendirilen “çocukluğumdan beri hayvanları çok severim” maddesinden aldıkları puanlar açısından ortalamanın ($\bar{x} = 7.01$, $ss = 2.18$) bir standart sapma üstü ve bir standart sapma altı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu ortalama puanın bir standart sapma üstü 9.19, bir standart sapma altı ise 4.83'tür. Böylece örneklem hayvanları seven (hayvanları seven >9 , $n = 158$) ve hayvanları sevmeyen (hayvanları sevmeyen < 5 , $n = 101$) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bu iki uç grupta yer alan, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcıların araştırmanın temel değişkenlerinden aldıkları puanlar açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarını belirlemek amacıyla, yukarıda da belirtildiği gibi çok değişkenli varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda hayvan sevip sevmeme temel etkisine ait Wilks' Lambda değeri (Wilks' Lambda= .77, $F = 5.09$; $sd = 14-241.00$; $p < .01$) ile hayvan sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama ortak etkisinin Wilks' Lambda değeri (Wilks' Lambda= .90, $F = 1.87$; $sd = 14-241$; $p < .05$) bağımlı değişkenler açısından bazı anlamlı farklılıklara işaret etmiştir. Hayvan sahibi olup olmama temel etkisine ait Wilks' Lambda değeri (Wilks' Lambda= .96, $F = .80$; $sd = 14-241$; $p > .05$) ise bağımlı değişkenler açısından her hangi bir anlamlı farklılığa işaret etmemiştir.

Sonuçlar, ekolojik ikilemlere ilişkin tutumlar, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, eşitliğe karşı olma evrensellik ve güç puanları üzerindeki “hayvan sevip sevmeme” temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (sırasıyla F’ler (sd= 1-254): 5.36, 52.65, 5.23, 8.33 ve 5.61; sırasıyla p’ler: .05, .01, .05, .01 ve .05; sırasıyla eta²’ler: .02, .17, .02, .03 ve .02). Hayvan sevip sevmeme temel etkisine ait ortalama ve standart sapmalar Çizelge Ek 1.’de verilmiştir.

Çizelge Ek 1.’de yer alan ortalamalar ve F değerleri incelendiğinde, hayvan seven katılımcıların ekolojik ikilem durumlarında ortak çıkar yanlısı davranma, hayvan haklarına ilişkin olumlu tutumlara sahip olma ve evrensellik düzeylerinin hayvan sevmeyen katılımcılarınkinden anlamlı olarak yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu katılımcıların eşitliğe karşı olma ve güç düzeyleri ise hayvan sevmeyen katılımcılarınkinden anlamlı olarak düşüktür.

Çizelge Ek 1. Hayvanları Sevip Sevmeme Temel Etkisine Ait Ortalama ve Standart Sapmalar

	Hayvanları Sevmeyen <5		Hayvanları Seven >9	
	$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss
Ekolojik ikilemler	24. 97	5. 01	26. 39	5. 68
Hayvan Hakları	116. 27	14. 52	128. 79	13. 40
Yetkecilik	93.09	27.18	84.96	24.97
Sosyal baskınlık yönelimi				
Eşitliğe karşı olma	21. 95	10. 10	18. 88	9. 14
Grup temelli baskınlık	25.51	9.43	23.75	9.63
Değerler				
Uyma	.04	.58	-.07	.74
Geleneksellik	-.40	.69	-.57	.73
İyilikseverlik	.24	.61	.32	.62
Evrensellik	.27	.57	.53	.54
Özyönelim	.31	.60	.46	.53
Uyarılım	-.26	.84	-.04	.81
Hazcılık	-.20	1.01	-.26	.97
Başarı	-.09	.71	-.26	.82
Güç	-.58	.93	-1. 01	.98
Güvenlik	.23	.58	.24	.52

Analiz sonucunda ulaşılan hayvan sahibi olup olmama temel etkisine ilişkin bulgulara hem Wilks'Lambda değeri anlamlı bir farklılığa işaret etmediği, hem de söz konusu bulgulardan “bulgular” bölümünde bahsedildiği için burada yer verilmemiştir.

Sonuçlar hayvan sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama ortak etkisi açısından incelendiğinde, hayvan haklarına ilişkin tutumlar üzerindeki “hayvan sevip sevmeme ve hayvan sahibi olup olmama” ortak etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir ($F= 8.14$, $sd= 1-254$; $p<.01$; $\eta^2= .03$). Tukey Kramer Testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçları, izelge Ek 2.'de de görülebileceği gibi, hayvan seven ve hayvan sahibi olan katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumlarının hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha olumlu olduğunu göstermektedir ($q_{2-254}= 8.03$, $p<.01$). Hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olan katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumları hayvan sevmeyen ve hayvan sahibi olmayan katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha olumsuzdur ($q_{2-254}= 3.31$; $p\leq .05$). Hayvan sahibi olmayan ve hayvan seven katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumları ise hayvan sahibi olmayan ve hayvan sevmeyen katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha olumludur ($q_{2-254}= 6.82$; $p<.01$). Hayvanları seven, hayvan sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasındaki hayvan haklarına ilişkin tutum farkı ise anlamlı değildir.

Çizelge Ek 2. Hayvanları Sevip Sevmeme ve Hayvan Sahibi Olup Olmama Ortak Etkisi Sonucunda Gözlenen Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapmaları.

	Hayvanları Sevmeyen <5				Hayvanları Seven >9			
	Hayvan Sahibi		Hayvan Sahibi Değil		Hayvan Sahibi		Hayvan Sahibi Değil	
	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	Ss
Ekolojik ikilemler	23.47	4.83	25.23	5.02	26.37	5.34	26.41	5.90
Hayvan Hakları	108.65	15.17	117.60	14.07	131.08	13.40	127.37	13.40
Yetkecilik	87.32	26,14	94.09	27.37	88.88	23.36	82.54	28.83
Sosyal baskınlık yönelimi								
Eşitliğe karşı olma	24.33	11.36	21.53	9.87	21.94	9.07	16.98	8.70
Grup temelli baskınlık	27.33	9.70	25.19	9.41	26.33	8.06	22.16	10.19
Değerler								
Uyma	.09	.57	.03	.59	-.11	.76	-.04	.74
Geleneksellik	-.31	.56	-.41	.71	-.61	.78	-.56	.70
İyilikseverlik	.16	.74	.26	.59	.24	.67	.36	.60
Evrensellik	.21	.62	.28	.56	.36	.54	.64	.51
Özyönelim	.35	.92	.30	.52	.39	.49	.51	.55
Uyarılım	-.27	.73	-.25	.86	.07	.80	-.11	.82
Hazcılık	-.01	.58	-.23	1.06	-.11	.92	-.35	.99
Başarı	-.18	.58	-.08	.73	-.12	.71	-.34	.88
Güç	-.61	.94	-.57	.93	-.74	.98	-1.17	.95
Güvenlik	.18	.57	.23	.58	.22	.52	.27	.52

EK-3. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi

15 Ekim 1978'de Paris UNESCO evinde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi

1. Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler.
2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir. Bir hayvan türü olan insan, öbür hayvanları yok edemez. Bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez. Bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir. Bütün hayvanların insanca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır.
3. Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çektirmeden ve korkutmadan yapılmalıdır.
4. Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel doğal çevrelerinde karada, havada ve suda yaşama ve üretme hakkına sahiptir. Eğitim amaçlı olsa bile özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır.
5. Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bir türden olan bütün hayvanlar uyumlu bir biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir.
6. İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir. Bir hayvanı terk etmek acımasız ve aşağılık bir davranıştır.

7. Bütün çalışan hayvanlar iş süresi ve yoğunluğunun sınırlandırılması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.
8. Hayvanlara fiziki ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak hayvan haklarına aykırıdır. Tıbbi, bilimsel, ticari ve başkaca biçimlerdeki her türlü deneyler için de durum böyledir.
9. Hayvan beslenmek için yetiştirilmişse de bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de acı çektirmeden ve korkutmadan olmalıdır.
10. Hayvanlardan insanların eğlencesi olsun diye yararlanılamaz, hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır.
11. Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur.
12. Çok sayıda yabani hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir soykırım, yani bir suçtur.
13. Hayvan ölümüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanın öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonda yasaklanmalıdır.
14. Hayvanları koruma ve savunma kuralları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasayla korunmalıdır.

EK-4. Araştırmada Kullanılan Anket Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM

Bu çalışma; yüksek lisans tezi kapsamında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Derya Hasta danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Psikoloji yüksek lisans öğrencisi Selinay Çağlar tarafından yürütülmektedir. Çalışmanın amacı doğal çevreye ve hayvan haklarına ilişkin düşünceler üzerinde bazı kişilik özellikleri, değerler ve demografik değişkenlerin etkisini araştırmaktır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ankette, sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Bireysel hiçbir değerlendirme yapılmayacaktır.

Anket, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular içermemektedir. Katılım sırasında, sorulardan ya da başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakmakta serbestsiniz. Soruları cevaplamanız yaklaşık 15-20 dakikanızı alacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Selinay Çağlar (e-mail: selinaycaglar@gmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda bırakabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum ().

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ SORULARI YANITLAYINIZ

1. Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()

2. Yaşınız: ...:

3. Eğitim durumunuz:

a- Eğitim gördüğünüz üniversiteyi belirtiniz:

4. Annenizin eğitim durumu:

Okur-yazar değil () Okur yazar () İlkokul ()

Ortaokul () Lise () Yüksek okul ()

Üniversite () Yüksek Lisans () Doktora ()

5. Çevrenizle karşılaştırdığınızda sosyoekonomik düzeyinizi nasıl değerlendirirsiniz?

Alt () Alt-Orta () Orta () Orta-Üst () Üst ()

6. Kendinizi ne kadar dindar tanımlarsınız.

1 2 3 4 5 6 7 8 9
Hiç dindar değilim Çok dindarım

7. Siyasal görüşünüzü aşağıdaki ölçek üzerinde belirtiniz.

Aşırı sağ Aşırı sol
1 2 3 4 5 6 7 8 9

8. Şu anda herhangi bir evcil hayvan beslemekte misiniz?

Evet () Hayır ()

9. Çocukluğumdan beri hayvanları çok severim.

1 2 3 4 5 6 7 8 9
Hiç katılmıyorum Tamamen katılıyorum

ÖLÇEK I (Portre Değerler Formu)

Aşağıda bazı kişiler kısaca tanımlanmaktadır. Lütfen her tanımı okuyun ve bu kişilerin size ne derece benzediğini ya da benzemediğini düşünün. Tanımda verilen kişinin size ne kadar benzediğini göstermek için sağdaki kutucuklardan uygun olan birini **[X]** ile işaretleyin. Lütfen her madde için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Önemli olan sizin ne düşündüğünüzü samimi bir şekilde yansıtmanızdır.

	BU KİŞİ SİZE NE KADAR BENZİYOR?					
	Bana çok benziyor	Bana benziyor	Bana az benziyor	Bana pek benzemiyor	Bana benzemiyor	Bana hiç benzemiyor
1. Yeni fikirler bulmak ve yaratıcı olmak onun için önemlidir. İşleri kendine özgü, orijinal yollarla yapmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Onun için zengin olmak önemlidir. Çok parası ve pahalı şeyleri olsun ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Dünyada herkesin eşit muamele görmesinin önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Onun için yeteneklerini göstermek çok önemlidir. İnsanların onun yaptıklarına hayran olmasını ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Onun için güvenli bir çevrede yaşamak önemlidir. Güvenliğini tehlikeye sokabilecek her şeyden kaçınır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Hayatta pek çok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünür. Her zaman deneyecek yeni şeyler arar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. İnsanların kendilerine söylenenleri yapmaları gerektiğine inanır. İnsanların her zaman, hatta başkaları izlemiyorken bile, kurallara uymaları gerektiğini düşünür.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Kendisinden farklı olan insanları dinlemek onun için önemlidir. Onlarla aynı fikirde olmadığında bile onları anlamak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Sahip olduğundan daha fazlasını istememenin önemli olduğunu düşünür. İnsanların sahip olduklarıyla yetinmeleri gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Eğlenmek için her fırsatı kollar. Zevk veren şeyleri yapmak onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Yaptığı işler hakkında kendi başına karar vermek onun için önemlidir. Faaliyetlerini seçip planlarken özgür olmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12. Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların iyiliği için uğraşmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanlar üzerinde iyi izlenim bırakmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Ülkesinin güvende olması onun için çok önemlidir. Devletin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı uyanık olması gerektiğini düşünür.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Risk almaktan hoşlanır. Her zaman macera peşinde koşar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Her zaman uygun şekilde davranmak onun için önemlidir. İnsanların yanlış diyeceği şeyleri yapmaktan kaçınmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. İşin başında olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir. İnsanların onun söylediklerini yapmalarını ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Arkadaşlarına sadık olmak onun için önemlidir. Kendisini ona yakın olan insanlara adanmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. İnsanların doğayı korumaları gerektiğine gönülden inanır. Çevreye bakıp güzelleştirmek onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Dini inanç onun için önemlidir. Dininin gereklerini yerine getirmek için çok çaba harcar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Eşyaların düzenli ve temiz olması onun için önemlidir. Ortalığın dağınık ve kirli olmasından hiç hoşlanmaz.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Her şeyle ilgili olmanın önemli olduğunu düşünür. Her şeyi merak etmekten ve anlamaya çalışmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Dünyadaki bütün insanların uyum içinde yaşaması gerektiğine inanır. Dünyadaki bütün gruplar arasında barışın güçlenmesi onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Hırslı olmanın önemli olduğunu düşünür. Ne kadar yetenekli olduğunu göstermek ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. İşleri geleneksel yollarla yapmanın en iyisi olduğunu düşünür. Öğrendiği gelenek ve göreneklerin devam ettirmek onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Hayattan zevk almak onun için önemlidir. Kendisini "şımartmaktan" hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Başkalarının ihtiyaçlarına cevap vermek onun için önemlidir. Tanıdıklarına destek olmaya çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Ana-babasına ve yaşlı insanlara her zaman saygı göstermesi gerektiğine inanır. Onun için itaatkar olmak önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Herkese, hatta hiç tanımadığı insanlara bile adil muamele yapılmasını ister. Toplumdaki zayıfları korumak onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. Sürprizlerden hoşlanır. Heyecan verici bir yaşamının olması onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Hastalanmaktan kaçınmak için çok çaba gösterir. Sağlıklı olmak onun için çok önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Hayatta başararak öne geçmek onun için önemlidir. Başkalarından daha iyi olmaya çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Kendisini inciten insanları bağışlamak onun için önemlidir. İşlerindeki iyi yanları görmeye ve kin gütmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Bağımsız olmak onun için önemlidir. Kendi ayakları üzerinde durmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. İstikrarlı bir hükümetin olması onun için önemlidir. Sosyal düzenin korunması konusunda endişelenir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36. Başkalarına karşı her zaman nazik olmak onun için önemlidir. Başkalarını hiçbir zaman rahatsız veya huzursuz etmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37. Hayattan zevk almayı gerçekten ister. İyi zaman geçirmek onun için çok önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38. Alçakgönüllü ve kibirsiz olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39. Her zaman kararları veren kişi olmak ister. Lider olmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40. Doğaya uyum sağlamak ve onla kaynaşmak onun için önemlidir. İnsanların doğayı değiştirmemesi gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ÖLÇEK II (Sağ-Kanat Yetkencilik Ölçeği)

Aşağıda katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen okuduktan sonra her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi cümlelerin altlarında verilen -4'den +4'e kadar olan rakamlardan birini daire içine alarak belirtiniz. İlk düşündüğünüz yanıtların en uygun yanıtlar olduğunu unutmayınız. **Ancak verilen ifadelerin bir bölümüne katılıp, diğer bölümüne katılmadığınız bir durumla karşılaşabilirsiniz. Örneğin ifadenin bir bölümüne "kesinlikle katılmazken" (-4), diğer bir bölümüne "biraz katılabilirsiniz" (+1). Bu durumda bu iki görüşünüz arasında bir denge kurarak (-4 + 1 = -3'ü) daire içine alınız.**

-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
Kesinlikle Katılmıyorum				Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum				Kesinlikle Katılıyorum

1.Mevcut yetke (otorite), genel olarak pek çok şeyde haklı çıkarken, aşırı (radikaller) ve her şeye karşı çıkanlar cehaletlerini sergileyen boşboğazlardır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

2.Kadınlar, evlendiklerinde eşlerine itaat edeceklerine dair söz vermelidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

3.Ülkemizin, bütünlüğümüze kasteden uç (radikal) yönelimleri ve kötülükleri ortadan kaldırmak için ne gerekiyorsa yapabilecek güçlü bir lidere ihtiyacı var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

4.Eşcinsel kadın ve erkekler, herhangi biri kadar sağlıklı ve ahlaklıdır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

5.Yönetimdeki saygın yetkelere (otoritelere) ve dini yargılara güvenmek, toplumumuzda zihin karıştırmaya uğraşan "gürültücü ayak takımını" dinlemekten daima daha iyidir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

6.Hiç kuşkusuz, mevcut dinsel öğretilere isyan edenler ve ateistler düzenli olarak camiye gidenler kadar iyi ve erdemlidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

7.Ülkemizi krizlerden kurtarmak için, geleneksel değerlerimize dönmek, sert liderleri işbaşına getirmek ve kötü fikirleri yayanları susturmak gereklidir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

8.Çıplaklar kampının olmasında yanlış bir şey yoktur.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

9.Birçok kişiyi tedirgin etse bile ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

10.İnançlarımızı ve ahlaki yapımızı yiyip bitiren geleneksel olmayan değerleri zamanında yok etmezsek, günün birinde ülkemiz yıkılacak.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

11.Kendilerini herkesten farklı kılacak olsa bile bireyler, yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini kendileri belirlemelidir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

12. Eski moda adetler ve değerler hala en iyi yaşama biçimini gösteriyor.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

13.Kadınların siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarda daha aktif bir konumda yer alması, okullarda din derslerinin isteğe bağlı olması ve hayvan hakları için yeni düzenlemeler yapılmasını **talep ederek mevcut yasalara ve çoğunluğun görüşlerine karşı çıkanlara hayranlık duymalısınız.**

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

14.Ülkemizin en iyi bireyleri hükümete karşı çıkan, dini eleştiren ve doğal kabul edilen şeyleri göz ardı edebilenlerdir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

15. Kürtaj, pornografi ve evlilik konusunda Allah'ın koyduğu yasalar çok geç olmadan titizlikle uygulanmalı ve bu yasaları ihlal edenler şiddetle cezalandırılmalıdır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

16.Bugün ülkemizde dini değerlerden yoksun, kendi amaçları için ülkeyi yıkmaya çalışan ve yetke tarafından mutlaka etkisizleştirilmeleri gereken radikal ve ahlaksız birçok kişi var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

17.Kadının yeri, nerede olmak istiyorsa orasıdır. Kadının kocasına ve toplumsal geleneklere itaat etmek zorunda kaldığı günler artık geçmişte kalmıştır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

18.Atalarımızın yaptıklarıyla onur duyarsak, yetkenin yapmamızı istediklerini yaparsak ve her şeyi berbat eden çürük elmaları ayıklarsak, ülkemiz müthiş olur.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

19.Feministler ve homoseksüeller, geleneksel aile değerlerine karşı koyabilecek kadar cesur oldukları için takdir edilmelidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

20. Bu ülkede işler, sorun çıkaran gruplar seslerini keser ve kendi gruplarının toplumdaki geleneksel yerini kabullenirlerse, biraz daha iyiye gidecektir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

ÖLÇEK III (Ekolojik İnkilemlere İlişkin Tutum Ölçeği)

Aşağıdaki maddelerden her birini dikkatle okuduktan sonra, okuduğunuz maddeye ne kadar katıldığınızı, madde yanlarında yer alan seçeneklerden birine X işareti koyarak belirtiniz. Lütfen her madde için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Önemli olan sizin ne düşündüğünüzü samimi bir şekilde yansıtmanızdır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Bireylerin gönüllü olarak çalışmasını ya da bir miktar para vermesini gerektiren bir atık geri dönüşümü projesine destek veririm.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Kullandığım elektrik için fatura ödemek zorunda kalmasam, şu an kullandığımdan daha fazla elektrik kullanırım.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ev ve işyerlerini ısıtmada ozon tabakasına daha az zarar veren, ancak maliyeti daha yüksek bir enerji kaynağının kullanılmasını desteklerim.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Gelecekte içme suyu kaynaklarının tükeneceğini öğrendiğimden bu yana, kullandığım su miktarını azalttım.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Sonraki nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakabilmek için ortak kaynakların kullanımında daha dikkatli olmalıyız.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Her birey zorunda kalmadıkça özel araç yerine toplu taşıma araçlarını kullanmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Aşırı nüfus artışının dünyayı yıkıma götürebileceğini bilsem de ileride sahip olmak istediğim çocuk sayısını düşük tutmam.	☐	☐	☐	☐	☐

ÖLÇEK IV (Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği)

Lütfen aşağıda size verilen ölçekte her bir maddede belirtilen ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi o ifadenin yanında yer alan rakamlardan birini işaretleyerek belirtiniz. Soruların doğru ya da yanlış yanıtı yoktur, önemli olan sizin ne düşündüğünüzdür. Bu nedenle, hiç bir ifadeyi atlamamanız ve ifadeleri samimiyetle değerlendirmeniz son derece önemlidir. Ayrıca, araştırmanın bilimselliği açısından her bir ifade için tek bir seçeneği işaretlemeniz gerekmektedir.

	ÇOK YANLIŞ	←						→	ÇOK DOĞRU
1. Siz ne dersanız deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir.	1	2	3	4	5	6	7		
2. Bütün gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir.	1	2	3	4	5	6	7		
3. Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7		
4. Hiç bir grup toplumda baskın olmamalıdır.	1	2	3	4	5	6	7		
5. Eğer belirli gruplar yerlerinde dursalardı daha az sorunumuz olurdu.	1	2	3	4	5	6	7		
6. Belirli grupların en üstte, diğer grupların en altta olması belki iyi bir şeydir.	1	2	3	4	5	6	7		
7. Sosyal eşitlik toplumsal hedefimiz olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7		
8. Bazen diğer gruplar oldukları yerde tutulmalıdırlar.	1	2	3	4	5	6	7		
9. Eğer bütün gruplar eşit olabilseydi iyi olurdu.	1	2	3	4	5	6	7		

10. Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
11. Grubunuzun istediğini elde edebilmesi için bazen diğer gruplara karşı güç kullanmak gereklidir.	1	2	3	4	5	6	7
12. Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden geleni yapmalıyız.	1	2	3	4	5	6	7
13. Düşük statülü gruplar yerlerinde kalmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
14. Farklı gruplara eşit davransaydık, şimdi daha az sorununuz olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
15. Gelirleri daha eşit hale getirmek için elimizden geleni yapmalıyız.	1	2	3	4	5	6	7
16. Yaşamda ilerlemek için bazen başka grupları çiğneyip geçmek gereklidir.	1	2	3	4	5	6	7

ÖLÇEK V (Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlar Ölçeği)

Aşağıda, hayvanlara nasıl davranılması gerektiğine ilişkin maddeler yer almaktadır. Lütfen her bir maddeyi dikkatle okuduktan sonra, okuduğunuz maddeye ne kadar katıldığınızı, madde yanlarında yer alan seçeneklerden birine X işareti koyarak belirtiniz. Her madde için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Önemli olan sizin ne düşündüğünüzü samimi bir şekilde yansıtmanızdır.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1. Bütün hayvanlar doğada var olmak açısından eşit haklara sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Hayvanlara kötü muamele edilemez ya da zalimce davranışlarda bulunulamaz.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Eğer bir hayvanın öldürülmesi gerekiyorsa, bu bir anda, acısız ve korkutmaksızın yapılmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
5. İnsanlar gerektiğinde kendi çıkarları için evcil hayvanların yaşam koşullarında değişiklik yapabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ölü bir hayvana saygılı olunmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Vahşi hayvanlar yaşama ve kendi doğal çevrelerinde özgürce üreme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Safariler ve av partileri hayvanlara karşı bir soykırım olarak değerlendirilmemelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvan, uygun beslenme ve bakım görme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Hayvanlar hiçbir biçimde terk edilemez ya da adil olmayan bir şekilde öldürülemezler.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Hayvan üretme ya da klonlama çalışmalarında, o türün fizyolojisine ve o türe özgü davranışlara saygı gösterilmesine gerek yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Hayvanları içeren sergiler, gösteriler ve filmler hayvan onuruna saygı göstermek ve hiçbir biçimde şiddet içermemek zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Hayvanlar üzerinde yapılan fiziksel ya da psikolojik acıya neden olan deneyler hayvan haklarına aykırıdır.	☐	☐	☐	☐	☐

14. Sokak hayvanlarının belediyeler tarafından koruma altına alınması gereksizdir.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Soyu tükenmekte olan hayvanları korumak için yöntemler geliştirilmeli ve bu yöntemler sistemli olarak sürdürülmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
16. İnsanların bir anlık heves için kedi, köpek gibi evcil hayvanlar alıp, bir süre sonra onları sokağa bırakmaları anlayışla karşılanabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Gereksiz bir biçimde bir hayvanın öldürülmesine izin veren her kanun ya da buna yol açan her karar yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Hayvanları doğal yaşam alanlarından koparmak, onlara işkence yapmakla aynı şeydir.	☐	☐	☐	☐	☐
19. İnsanlar bazı hayvan türlerinin yok olmasına bilerek göz yummaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Vahşi bir hayvan soyunun yaşama hakkını hiçe sayan her yasa ve böylesi her karar soykırıma eşdeğerdir ve soya karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Vahşi hayvanların katledilmesi ve yumurtalarına zarar verilmesi soykırım suçudur.	☐	☐	☐	☐	☐
22. İnsanlar kendi çıkarları için gerekirse hayvanları karşılıksız bir biçimde kullanabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Doğada serbestçe yaşayan bir hayvan yakalanmamalı, doğal yaşam ortamından ve özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Hayvanların kendilerine özgü yasal konumları ve hakları hukuk sistemi tarafından tanınmak zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Hayvanların güvenliğinin koruma altına alınması konusunun devlet kurumları düzeyinde temsil edilmesine gerek yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Eğitimden ve okullaşmadan sorumlu yetkililer, vatandaşlarına çocukluktan başlayarak hayvanları anlamayı ve onlara saygı göstermeyi öğrenmeleri için olanak sağlamak zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Evcil hayvanların kısırlaştırılması onların yararınadır.	☐	☐	☐	☐	☐
28. Çalıştırılan tüm hayvanlar (örneğin, at, eşek...) iş süresinin sınırlandırılması, işin daha az yorucu olması, güçlerini arttırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Sahipsiz hayvanlar uyutularak öldürülmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐

30. Zorunlu olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi, yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Hayvanların öldürüldüğü şiddet sahneleri sinemalarda ve televizyonlarda yasaklanmalıdır. Fakat hayvanlara yapılan saldırıları kınamak amacıyla olan filmler için bu sınırlama yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Bilim ve eğitim için, gerektiğinde vahşi hayvanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐